

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ:

перегляд судових рішень після встановлення порушення
Європейським судом з прав людини

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ:

перегляд судових рішень після встановлення порушення
Європейським судом з прав людини

Це видання підготовлено в рамках
проекту Ради Європи «Підтримка
виконання Україною рішень
Європейського суду з прав людини»,
який фінансується Фондом
з прав людини та впроваджується
Департаментом правосуддя та
правового співробітництва Ради Європи.
Просимо зауважити, що позиції авторів
видання можуть не відображати
позиції Ради Європи.

Фото обкладинки:
<https://dam-audiovisuel.coe.int/>
Макет і дизайн обкладинки,
верстка: ФОП Вощикова І.С.,
Друк: типографія “Ультрадрук”

Зміст

ПЕРЕДМОВА	6
ЧАСТИНА 1. Моніторинг судових рішень Великої Палати Верховного Суду в аспекті рішень Європейського суду з прав людини у справах «Бочан проти України (№2)», «Яременко проти України (№2)» та «Шабельник проти України (№2)»	8
Короткий виклад аналізу англійською мовою (Executive summary of the analysis)	43
ЧАСТИНА 2. Документи інституцій Ради Європи щодо повторного розгляду та відновлення судового провадження на підставі рішень Європейського суду з прав людини	46
Рекомендація № R(2000)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини”	46
Огляд результатів імплементації Рекомендації № (2000)2 Комітету міністрів державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини»	52
Огляд обміну думками, що відбувся на 8-му засіданні Комітету експертів з питань реформування Європейського суду з прав людини (DH-GDR) щодо забезпечення в національному законодавстві процесів повторного розгляду або поновлення провадження справ після рішення Європейського суду з прав людини	59
Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бочан проти України (№2)»	72
Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яременко проти України (№2)»	114
Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шабельник проти України (№2)»	141

Передмова

Це видання пропонує до уваги читачів добірку основних документів інституцій Ради Європи, які присвячені відновленню судового провадження на підставі рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а також аналітичний документ з указаної тематики, підготовлений в рамках проекту Ради Європи «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини», який фінансується Фондом з прав людини.

Метою проекту Ради Європи «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини» є надання Україні підтримки в удосконаленні національної системи виконання рішень ЄСПЛ у справах, пов'язаних із порушенням статті 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), де основною причиною є проблема функціонування судової системи. Один із компонентів проекту полягає у наданні підтримки Україні в забезпеченні функціонування ефективної процедури відновлення судового провадження на підставі рішень ЄСПЛ проти України.

Актуальність відновлення судового провадження в Україні зумовлена ухваленням ЄСПЛ вже відомих в Україні рішень «Бочан проти України (№ 2)» та «Яременко проти України (№ 2)», «Шабельник проти України (№ 2)», у яких було встановлено порушення Україною положень ЄКПЛ під час перегляду Верховним Судом України справ заявників на підставі попередніх рішень ЄСПЛ у їхніх справах.

Скомпільовані у виданні документи містять загальні рекомендації щодо випадків, у яких відновлення судового провадження особливо необхідне, щодо обсягу та особливостей такого відновленого провадження, а також пропонують огляд відповідної судової практики Великої Палати Верховного Суду.

Без перебільшення, відновлення судового провадження на підставі рішень ЄСПЛ є одним із найбільш ефективних, а часто – і єдиним заходом для відновлення порушених прав особи та вдосконалення практики національних судів і забезпечення повного й ефективного виконання рішень ЄСПЛ.

Видання стане корисним для суддів, адвокатів, правозахисників, науковців і загалом для всіх, хто цікавиться вдосконаленням судової практики в Україні.

Список скорочень

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини

КМ РЄ – Комітет міністрів Ради Європи

ВП ВС – Велика Палата Верховного Суду

Частина 1.

Моніторинг судових рішень Великої Палати Верховного Суду в аспекті рішень Європейського суду з прав людини у справах «Бочан проти України (№2)», «Яременко проти України (№2)» та «Шабельник проти України (№2)»

Вступ

Аналіз підготовлено в рамках проекту Ради Європи «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини», який фінансується Фондом з прав людини та впроваджується Департаментом правосуддя та правового співробітництва Ради Європи. Автор аналізу – Ірина Кушнір, засновник та програмний директор громадської організації «Український інститут з прав людини».

У своїй практиці ЄСПЛ неодноразово зазначав, що в контексті виконання рішень відповідно до статті 46 ЄКПЛ рішення, в якому ЄСПЛ встановлює порушення цієї конвенції, накладає на державу-відповідача юридичний обов'язок за цим положенням припинити порушення та виправити його наслідки у такий спосіб, щоб відновити, наскільки це можливо, ситуацію, яка існувала до порушення¹. Це означає, що держава має обов'язок не лише виплатити відповідним особам присуджені суми справедливої сатисфакції, але й обрати, за умови нагляду КМ РЄ, заходи загального та/або, за необхідності, індивідуального характеру, які повинні бути запроваджені в національній правовій системі з метою припинення порушення.

¹ Зокрема, цей висновок передбачений у рішеннях ЄСПЛ по справах «Бочан проти України (№2)», «Яременко проти України (№2)» та «Шабельник проти України (№2)».

З метою забезпечення виконання державами-відповідачами вказаного обов'язку КМ РЄ у Рекомендації №R (2000) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження в певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» наголосив, що державам доцільно запровадити механізм перегляду справи після встановлення ЄСПЛ порушення Конвенції у разі:

- «(i) коли потерпіла сторона і далі зазнає дуже тяжких негативних наслідків від результатів внутрішньодержавного рішення, які адекватно не відшкодовуються справедливою сатисфакцією і які не можна виправити інакше ніж за допомогою повторного розгляду або відновлення провадження;
- (ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що
 - (a) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або
 - (b) в основі встановленого порушення лежали суттєві процесуальні помилки чи такі недоліки, що ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні»².

З метою належного виконання рішень ЄСПЛ в аспекті перегляду судових рішень у ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зазначено, що одним із засобів індивідуального характеру, який вживається для виконання, є відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*)³.

Процесуальні кодекси України також передбачають, що встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом є підставою для перегляду судових рішень (п. 2 частини 3 ст. 459 Кримінального процесуального кодексу України, п. 3 частини 5 ст. 361 Кодексу адміністративного судочинства України, п. 2 частини 3 ст. 423 Цивільного процесуального кодексу України, п. 2 частини 3 ст. 320 Господарського процесуального кодексу України, ст. 297-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

² Див. ч. II Рекомендації №R (2000)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень ЄСПЛ» від 19.01.2000 року, режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_175

³ Див. п.а) ч. 2 ст.10 Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

Крім того, Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 424), Господарський процесуальний кодекс України (ст. 321), Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 363) передбачають, що заява про перегляд судового рішення на підставі рішення ЄСПЛ може бути подана не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили. Фактично таке обмеження переслідує легітимну мету, а саме дотримання принципу юридичної визначеності, особливо якщо перегляд справи може бути на шкоду інтересам осіб приватного права, які були сторонами провадження. Однак вказані норми не передбачають виключень або дискреції суду вирішувати, чи є необхідним продовження граничного строку давності з урахуванням індивідуальних обставин справи. Застосування такої негнучкої норми автоматично до кожної справи без врахування індивідуальних обставин може призвести до невиконання мети перегляду судових рішень і надати підстави для повторної скарги зацікавлених осіб до ЄСПЛ (див. нижче щодо перегляду судових рішень у справі «ЗАТ «Авіакомпанія «А.Т.І.» проти України»⁴).

Також варто підкреслити, що в своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово зазначав, що стаття 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та положення процесуальних кодексів України передбачають належну можливість відновлення провадження у справі, в якій необхідно забезпечувати перегляд судових рішень для виконання рішення ЄСПЛ (наприклад, рішення у справі «Закшевський проти України»⁵).

Відтак, порівняльний аналіз Рекомендації КМ РЄ та положень національного законодавства щодо забезпечення перегляду судової справи в зв'язку з визнанням порушення ЄСПЛ свідчить, що національне законодавство належним чином забезпечує можливість відновлення попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення.

Однак практика застосування вказаного законодавства судами може призвести не тільки до невиконання обов'язку держави припинити порушення та відновити, наскільки це можливо, стан, який існував до порушення, але й створити підстави для нової скарги щодо порушення прав, гарантованих Конвенцією.

⁴ "Aviakompaniya A.T.I. ZAT v. Ukraine", заява № 1006/07, рішення від 5 жовтня 2017 р.

⁵ "Zakshesky v. Ukraine", заява № 7193/04, рішення від 5 жовтня 2017 р.

1. Практика Європейського суду з прав людини щодо ст. 6 Європейської конвенції з прав людини щодо провадження, ініційованого особою в контексті *restitution in integrum* на підставі рішення ЄСПЛ

У справах «Бочан проти України (№ 2)»⁶, «Яременко проти України (№2)»⁷, «Шабельник проти України (№2)»⁸, які стосувались скарг на провадження з перегляду рішень національних судів на підставі постановленого рішення ЄСПЛ, вирішувалось 3 питання, а саме:

- Щодо розмежування компетенції КМ РЄ та ЄСПЛ.
- Застосовності статті 6 до провадження, в якому вирішувалось питання необхідності відновлення провадження на національному рівні.
- Щодо обґрунтованості скарги про порушення статті 6 ЄКПЛ.

Щодо першого питання ЄСПЛ дотримувався позиції, що він може розглядати такі скарги, не порушуючи надані КМ РЄ статтею 46 ЄКПЛ повноваження здійснювати нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ та оцінку реалізації заходів, вжитих державами згідно з цією статтею, якщо ЄСПЛ має розглядати відповідну нову інформацію в контексті нової заяви.

Так, наприклад, справа «Бочан проти України (№2)» стосувалась способу, в який Верховний Суд України розглянув один з головних аргументів заявниці, що ґрунтувався на рішенні ЄСПЛ у її справі «Бочан проти України». Нова скарга заявниці стосувалась способу ухвалення рішення Верховним Судом України у провадженні у зв'язку з винятковими обставинами, а не його результатів як таких або ефективності імплементації рішення ЄСПЛ національними судами. її скарги на несправедливість подальшого судового провадження стосувались ситуації, що відрізняється від тієї, яка розглядалася у першому рішенні, а також містять відповідну нову інформацію, пов'язану з невирішеними першим рішенням питаннями.

Відповідно, у цій справі заявниця порушила «нове питання», яке ЄСПЛ міг розглядати, не втручаючись у виключні права держави-відповідача та КМ РЄ за статтею 46 ЄКПЛ. Це питання стосувалось стверджуваної несправедливості провадження за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами, а не його результатів як таких та його впливу на належне виконання рішення ЄСПЛ «Бочан проти України (№2)».

⁶ «Bochan v Ukraine (No 2)», заява № 22251/08, рішення від 5 лютого 2015 р.

⁷ «Yaremenko v Ukraine (No 2)», заява № 66338/09, рішення від 30 квітня 2015 р.

⁸ «Shabelnik v Ukraine (No 2)», заява № 15685/11, рішення від 1 липня 2017 р.

Відповідно, ЄСПЛ чітко розділив питання належного виконання рішення, тобто питання оцінки заходів, які забезпечують повернення стану заявника до порушення, визнаного рішенням ЄСПЛ, та нові питання за статтею 6 ЄКПЛ, які можуть виникнути в ході нового провадження.

Під час розгляду другого питання у справі «Бочан проти України (№2)» ЄСПЛ вказав, що у березні 2008 року Верховний Суд України розглянув цивільну справу заявниці «у зв'язку з винятковими обставинами», а саме у зв'язку з рішенням ЄСПЛ 2007 року, в рамках провадження касаційного типу, та не встановив жодних причин для скасування оскаржуваних рішень. При цьому Верховний Суд України провів «повторний розгляд», як це визначено Законом 2006 року, її майнових вимог на підставі нових обставин, пов'язаних з тлумаченням цих вимог рішенням попереднім рішенням ЄСПЛ, хоча і вирішив не змінювати результат розгляду справи та, зокрема, не призначив повний перегляд справи нижчестоящим судом.

З огляду на відповідні положення законодавства України, а також природу та обсяг провадження за скаргою заявниці, що завершилося оскаржуваною ухвалою Верховного Суду України, ЄСПЛ вирішив, що ці провадження були вирішальними для визначення прав та обов'язків цивільного характеру заявниці. Отже, відповідні гарантії пункту 1 статті 6 Конвенції застосовувалися до такого провадження.

У справі «Яременко проти України (№2)» ЄСПЛ вказав, що оскільки Верховний Суд України виключив визнавальні покази, надані заявником за відсутності захисника, з переліку доказів на підставі попереднього рішення ЄСПЛ, а також повторно оцінив решту доказів і дійшов висновку, що вирок щодо заявника залишається у силі, він, таким чином, здійснив новий розгляд справи заявника. Таким чином, зазначене провадження стосувалося встановлення обґрунтованості вини заявника у вчиненні кримінального правопорушення у розумінні статті 6 ЄКПЛ. Такий перегляд становить відповідну нову інформацію у контексті нової заяви, яку ЄСПЛ може розглянути⁹.

Третє питання стосовно обґрунтованості скарг заявників на порушення статті 6 ЄКПЛ ЄСПЛ вирішив наступним чином.

У справах «Яременко проти України» та «Шабельник проти України» ЄСПЛ визнав, зокрема, порушення права на справедливий суд з огляду на засудження заявників на підставі доказів, які були отримані в результаті порушення права на юридичну допомогу або неналежного поведіння всупереч статті 3 ЄКПЛ.

⁹ Див. п. 56 "Yaremenko v Ukraine (No 2)", заява № 66338/09, рішення від 30 квітня 2015 р.

Переглянувши справу заявників у вказаних справах, Верховний Суд вилучив з мотивувальної частини ті докази, які поставив під сумнів ЄСПЛ, і вирішив, що решта доказів у справі достатні для доведення їхньої вини у вчиненні злочинів. Таким чином, вироки у справах були залишені без змін.

Однак, характер визнаних порушень ЄСПЛ свідчив, що справедливість проваджень у справах заявників була підірвана в цілому, і для відновлення стану заявників вимагався новий розгляд обвинувачень по суті. З огляду на це, у справах «Яременко проти України (№2)» та «Шабельник проти України (№2)» ЄСПЛ визнав, що аргументація Верховного Суду України та порядок, якого він дотримувався, не відповідали вимогам справедливості, що передбачені у пункті 1 статті 6 ЄКПЛ.

У справі «Бочан проти України» ЄСПЛ визнав порушення права заявниці на справедливий суд незалежним і безстороннім судом. Однак, у результаті розгляду її заяви про перегляд судових рішень для поновлення її права Верховний Суд України зазначив, що ЄСПЛ встановив, що рішення національних судів у справі заявниці були законними та обґрунтованими, і що їй було присуджено відшкодування у зв'язку з порушенням гарантії щодо «розумного строку» і, відповідно, відмовив у перегляді справи.

За скаргою заявниці на зазначений розгляд її заяви ЄСПЛ встановив порушення права на справедливий суд з огляду на те, що вказані висновки Верховного Суду України становили не просто інше розуміння рішення ЄСПЛ, а могли тлумачитись лише як «грубе свавілля» або «відмову у правосудді» у тому розумінні, що викривлений виклад рішення у першій справі «Бочан проти України» призвів до руйнування намагань заявниці домогтись перегляду її майнових вимог на підставі рішення ЄСПЛ у попередній справі.

З аналізу справ «Бочан проти України (№2)», «Яременко проти України (№2)» та «Шабельник проти України (№2)» для національної судової практики можна зробити наступні важливі висновки:

- до провадження Верховного Суду з розгляду заяв про перегляд судових рішень в зв'язку з визнанням ЄСПЛ порушення положень ЄКПЛ застосовується ст. 6 ЄКПЛ у разі, якщо під час провадження мало місце нове порушення, яке не було предметом розгляду у попередній справі. Відтак, у справі «Бочан проти України (№ 2)» нове питання полягало у неналежному обґрунтуванні судового рішення, оскільки аргументи Верховного Суду України щодо підстави для перегляду були викривлені та не відповідали дійсності. У справі «Яременко проти України (№ 2)» та «Шабельник проти України (№ 2)» нове пи-

тання полягало у неналежній оцінці Верховним Судом України доказової бази, яка була ним використана для залишення обвинувальних вироків без змін;

- при розгляді скарг за статтею 6 ЄКПЛ на провадження з питань відновлення юридичного стану, який існував до порушення цієї конвенції, ЄСПЛ не діє як суд четвертої інстанції і не ставить під сумнів рішення національних судів за умови, що **висновки у цих рішеннях не є свавільними або явно необґрунтованими**¹⁰. Таким чином, ЄСПЛ визнає певну свободу розсуду національних судів при прийнятті рішень щодо необхідності перегляду судових рішень на підставі рішень, в яких він визнав порушення ЄКПЛ. Однак, спосіб у який Верховний Суд її використовує підлягає контролю з боку ЄСПЛ. Так, наприклад, у справі «Конталексіс проти Греції №2»¹¹ предметом розгляду ЄСПЛ стало провадження з перегляду судових рішень на підставі попереднього рішення, в якому ЄСПЛ визнав порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ з огляду на порушення вимоги «суд, встановлений законом». У результаті розгляду заяви про перегляд касаційний суд вирішив, що порушення, встановлене ЄСПЛ, не вплинуло на справедливість судового розгляду і не мало негативного впливу на оцінку, яку зробили судді. У справі «Конталексіс проти Греції (№2)» ЄСПЛ визнав, що не було порушення статті 6 ЄКПЛ, оскільки тлумачення національним судом національного законодавства не було очевидно свавільним. Це тлумачення підтверджується усталеною прецедентною практикою ЄСПЛ, згідно з якою ЄКПЛ не гарантує права на повторне відкриття провадження або інші засоби захисту для скасування або перегляду остаточних судових рішень, а також відсутністю єдиного підходу серед держав-членів щодо моделей функціонування існуючих механізмів відновлення проваджень.

З огляду на вказане слід дійти висновку, що Верховний Суд має не тільки забезпечити перегляд судових рішень у справах, в яких характер визнаного ЄСПЛ порушення дійсно вимагає повернення юридичного стану заявника, до виникнення порушення, і це дійсно можливо, але й має забезпечити дотримання всіх вимог статті 6 ЄКПЛ, а також інших її положень під час розгляду заяви про перегляд судових рішень.

¹⁰ Див. п. 61 "Bochan v Ukraine (No 2)", заява № 22251/08, рішення від 5 лютого 2015 р.

¹¹ "Kontalexis v. Greece no. 2", заява № 29321/13, рішення від 6 вересня 2018 р.

2. Моніторинг рішень Великої Палати Верховного Суду щодо розгляду заяв про перегляд судових рішень на підставі рішень ЄСПЛ

Для цілей моніторингу експертка проаналізувала 35 рішень в кримінальних справах та 52 рішення у цивільних справах ВП ВС за період з жовтня 2017 по червень 2019 року, які стосувалися розгляду заяв про перегляд судових рішень на підставі рішень ЄСПЛ.

У порівнянні з практикою розгляду відповідних справ Верховним Судом України, яка стала підставою для визнання порушення статті 6 у справах «Бочан проти України (№ 2)», «Шабельник проти України (№2)», «Яременко проти України (№ 2)», аналіз рішень ВП ВС за вказаний період свідчить, що ВП ВС в переважній більшості скасовує судові рішення, а справи направляє в суд відповідної інстанції для розгляду по суті. Слід зазначити, що більшість проваджень з вказаних нижче справ після скасування судових рішень досі триває.

2.1. Рішення Великої Палати Верховного Суду у кримінальних справах

Умовно рішення ВП ВС у кримінальних справах можна поділити на декілька категорій. Відтак, до першої категорії рішень по цих справах належать ті, в яких були скасовані попередні рішення та направлено справи на повторний перегляд. Зокрема, ці рішення були прийняті у наступних справах:

- «Гелетей проти України»¹² – порушення п.1 та п.3 (с) ст. 6 ЄКПЛ у зв'язку з ненаданням заявнику юридичної допомоги під час відтворення обстановки та обставин події, а також ґрунтування судом вироку щодо заявника на доказах, отриманих в результаті цього слідчого заходу.
- «Радченко проти України»¹³ – порушення п. 1 та п. 3 (с) ст. 6 ЄКПЛ у зв'язку з ненаданням заявнику безоплатної правової допомоги під час провадження у його кримінальній справі у Верховному Суді України.
- «Рудніченко проти України»¹⁴ – порушення п. 1 та п. 3 (с) ст. 6 ЄКПЛ в зв'язку з незабезпеченням явки в суд свідка, показання

¹² «Gelety v. Ukraine», заява № 23040/07, рішення від 24 квітня 2018 р.

¹³ «Radchenko v. Ukraine», заява № 39555/07, рішення від 1 лютого 2018 р.

¹⁴ «Rudnichenko v. Ukraine», заява № 2775/07, рішення від 11 липня 2013 р.

якого стали підставою для засудження заявника та порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ через відсутність безсторонності суду першої інстанції, який виніс обвинувальний вирок заявнику.

- ▶ «Гриб проти України»¹⁵ – порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ у зв'язку з розглядом Верховним Судом України касаційної скарги заявника в присутності прокурора, але за відсутності захисника та заявника.
- ▶ «Ростовцев проти України»¹⁶ – порушення статті 2 Протоколу № 7 до ЄКПЛ у зв'язку з позбавленням його права на перегляд вироку у його кримінальній справі.

Серед підстав для винесення цих рішень, ВП ВС наводить наступні:

1. Судове рішення суперечить ЄКПЛ та заявник продовжує зазнавати негативних наслідків від порушення, яке необхідно усунути шляхом нового перегляду справи з врахуванням висновків ЄСПЛ. Зокрема, ВП ВС вказав цю підставу у справі «Рудніченко проти України»¹⁷. Така ж аргументація була наведена у справі «Ростовцев проти України»¹⁸.

2. Характер (зміст) порушень, їхня правова природа, стадія провадження, на якій вони були допущені і на якій можуть бути виправлені, викликаний цими порушеннями стан для заявника, визначений можливий спосіб відновлення порушеного права дають підстави вважати, що виправлення допущених порушень можна здійснити через повторний перегляд справи. Цей висновок ВП ВС вказав у справах «Радченко проти України»¹⁹, а також «Гриб проти України»²⁰.

3. Порушення, встановлене ЄСПЛ, свідчить про необхідність повторного дослідження та оцінки. Зокрема, ця підстава була зазначена у справі «Гелетей проти України»²¹.

4. Крім того, необхідно відмітити, що в низці рішень ВП ВС вказував не тільки на підстави визнаного ЄСПЛ порушення, але й на те, що відповідні дії є також порушенням національного законодавства (див. наприклад, рішення ВП ВС у справах «Гелетей проти України», «Ростовцев проти України»). Такий аналіз ВП ВС надає судам нижчих інстанцій та суспільству усвідомлення того,

¹⁵ «Gryb v. Ukraine», заява № 65078/10, рішення від 14 грудня 2017 р.

¹⁶ «Rostovtsev v. Ukraine», заява № 278/16, рішення від 18 грудня 2015 р.

¹⁷ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77870716>

¹⁸ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72489783>

¹⁹ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74630438>

²⁰ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81691831>

²¹ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79776426>

що усталена практика вирішення певних питань не тільки суперечить ЄКПЛ, але й вимогам національного законодавства, що має призводити до попередження її застосування в майбутньому.

Аналіз відповідних рішень ВП ВС також виявив питання, на яке необхідно звернути увагу з точки зору ризику створення підстав для нової скарги за ЄКПЛ щодо такого провадження. Так, у низці справ заявники були співобвинуваченими, тобто вчиняли незаконні дії разом з іншими особами, які не скаржились до ЄСПЛ. У таких справах ВП ВС скасовував вирок в частині обвинувачення заявника і направляв справу на новий судовий розгляд, в решті вирок щодо інших осіб залишався без змін, оскільки вони не були заявниками до ЄСПЛ та порушення їх прав не визнавалось. Так, наприклад, у справі *«Гелетей проти України»* заявника було визнано винним у тому, що він, діючи за попередньою змовою групою осіб разом із трьома іншими особами, вчиняв незаконні дії. ВП ВС скасував вирок лише в частині засудження заявника, оскільки інші особи не були заявниками до ЄСПЛ. Вбачається, що таке скасування також може вплинути на мотивування вироку щодо інших осіб, з якого фактично було ліквідовано частину аргументів, які можливо були значущими для констатації їх вини. В межах цього аналізу неможливо зробити висновки наскільки часткове скасування вплинуло на обґрунтованість вироку щодо інших осіб. Однак викликає занепокоєння абсолютна відсутність розгляду цього питання ВП ВС. Це зумовлює необхідність звернути увагу на те, що вилучення частини вироку, яка стосувалась заявника, і відсутність розгляду питання впливу такого скасування на аргументованість вироку щодо інших співучасників злочину, може стати підставою для нової скарги цих осіб за ЄКПЛ.

Окрім вказаної вище категорії рішень, слід виділити групу рішень по кримінальних справах, в яких **ВП ВС прийняла нове або частково нове рішення по суті**.

До цієї групи справ належать справи *«Сітневський та Чайковський проти України»*²² та *«Закшевський проти України»*²³. У цих справах ЄСПЛ встановив порушення пунктів 3 (с) та 1 статті 6 ЄКПЛ, в зв'язку з тим, що деякі докази були отримані із порушенням вимог щодо забезпечення заявникам юридичної допомоги, а також порушення пунктів 3 (d) та 1 статті 6 ЄКПЛ в зв'язку із обґрунтуванням засудження заявника неперевіреними свідченнями.

ВП ВС переглянув справу № 1-23/05 від 17 квітня 2019 року і постановив скасувати рішення національних судів в частині, щодо якої ЄСПЛ конста-

²² "Sitnevskiy and Chaykovskiy v. Ukraine", заява № 48016/06, рішення від 10 листопада 2016 р.

²³ "Zakshvskiy v. Ukraine", заява № 7193/04, рішення від 17 червня 2016 р.

тував порушення, оскільки характер констатованих порушень свідчив, що справедливість провадження у справах була підірвана вцілому, що вимагало нової оцінки доказів. В цій частині справа була направлена на новий розгляд. Внаслідок часткового скасування вироків ВП ВС призначила нове покарання на підставі тих обвинувачень, вина щодо яких не була предметом розгляду ЄСПЛ. У результаті зменшення строку покарання двох заявників було звільнено з-під варті негайно²⁴.

Таким чином, ВП ВС скасувала судові рішення в частині обвинувачень щодо визнання вини, в яких ЄСПЛ констатував порушення прав заявників, і які підірвали справедливість провадження вцілому. При цьому враховуючи, що вина заявників у інших обвинуваченнях не ставилась під сумнів, ВП ВС залишила відповідну частину рішень без змін. Зміна строків покарання з урахуванням скасованої частини рішень не демонструє явних ознак свавілля, які містились в рішеннях по справах «Яременко проти України (№2)», «Бочан проти України (№2) та «Шабельник проти України (№ 2)». Крім того, з огляду на повноваження ВП ВС, визначені в Кримінальному процесуальному кодексі України, питання щодо повноважності ВП ВС в цьому аспекті не викликає питань.

Єдине, що викликає занепокоєння, це відсутність у рішенні ВП ВС аналізу щодо того, яким чином скасування частини вироку могло вплинути на доведеність злочинів, провадження у яких не було предметом розгляду ЄСПЛ і вирок щодо яких залишився без змін. ВП ВС у своїх рішеннях вказала лише те, що вирок в частині певних злочинів не підлягає *restitution in integrum*, оскільки щодо них не було визнано порушення ЄСПЛ. Однак, скасування вироку в частині може вплинути на мотивування обвинувачення щодо тих злочинів, вирок щодо яких залишився без змін, особливо якщо обставини злочинів є взаємопов'язані.

Відповідно, для усунення підстав для нової скарги щодо необґрунтованості вироку, який залишився без змін, внаслідок часткового скасування ВП ВС має звертати на це питання увагу, і розгляд цього питання має бути відображений в судовому рішенні.

До цієї категорії справ, в яких ВП ВС частково скасувала рішення судів, також належить справа «Шабельник проти України (№2)»²⁵, в якій ЄСПЛ постановив порушення пунктів 1, 3 (с) ст. 6 ЄКПЛ у зв'язку із засудженням заявника за вбивство, що ґрунтувалося на викривальних показаннях, здобутих із порушенням його права «на мовчання» та права не свідчити проти себе, і стосовно перешкод в ефективному здійсненні ним права на захист під час допитів на досудовому етапі провадження у справі про вбивство.

²⁴ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81585698>

²⁵ «Shabelnik v Ukraine (No 2)», заява № 15685/11, рішення від 1 липня 2017 р.

За результатами розгляду заяви про перегляд рішень у цій справі ВП ВС ухвалила скасувати рішення нижчих інстанцій в частині обвинувачення, у провадженні щодо якого було допущено порушення положень Конвенції. ВП ВС дійшла висновку, що засуджений продовжує зазнавати негативних наслідків рішень, ухвалених щодо нього на національному рівні у відповідній частині і єдиним додатковим заходом індивідуального характеру, який необхідно застосувати в цьому випадку, є відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення ЄКПЛ (*restitution in integrum*). Це може забезпечити виключно повний перегляд справи у частині скоєння певних злочинів.

Однак, застосування до заявника такого індивідуального заходу як повний повторний розгляд винесених щодо нього рішень, не стосувалося всіх інкримінованих злочинів. ВП ВС зазначила, що цей індивідуальний захід не буде застосований до злочинів, щодо яких ЄСПЛ не встановив жодних порушень ЄКПЛ. У цій частині рішення ВП ВС залишила без змін. Цей висновок був зроблений на підставі практики ЄСПЛ, в якій наголошується на необхідності дотримання принципу правової визначеності, що передбачає повагу до принципу остаточності судових рішень²⁶.

Однак, оскільки покарання заявнику у вигляді довічного позбавлення волі було встановлено судами за сукупністю злочинів (два вбивства), часткове скасування рішення (щодо одного з вбивств) зумовило необхідність встановити нове покарання за злочини, щодо яких ЄСПЛ не встановив порушення.

Розглянувши характер вчиненого злочину, ВП ВС постановила, що заявнику має бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. До рішення ВП ВС додано окрему думку суддів, які не погодились з таким рішенням. Вони, зокрема, наголошують на тому, що таке рішення порушує право заявника на захист, оскільки призначене ВП ВС покарання погіршує стан заявника, що призводить до порушення положення Кримінального процесуального кодексу України.

Однак, з огляду на повноваження ВП ВС, передбачені статтею Кримінального процесуального кодексу України²⁷, а також мотивування у вищезазначеному рішенні можна стверджувати, що явні ознаки свавілля, які передбачені в рішеннях по справах «Яременко проти України (№ 2)»,

²⁶ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74158440>

²⁷ Стаття 467 Кримінального процесуального кодексу України (Судове рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами): суд має право скасувати вирок чи ухвалу і ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами без задоволення. При ухваленні нового судового рішення суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції. За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами Верховний Суд може також скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції.

«Бочан проти України (№2)» та «Шабельник проти України (№ 2)» у цьому випадку відсутні.

З аналізу вищевказаних судових рішень також постає питання щодо необхідності ВП ВС вирішувати питання про обрання запобіжного заходу у разі скасування вироку. У справах, які вказані вище, ВП ВС не мала такої необхідності, але в майбутньому це питання може виникнути. З огляду на це, необхідно звернути увагу на відповідні положення Кримінального процесуального кодексу України. Відтак, стаття 467 цього кодексу окремо не уповноважує ВП ВС вирішувати питання щодо запобіжного заходу у разі скасування вироку за виключних обставин. При цьому передбачено, що у разі ухвалення нового судового рішення, суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції. Однак, норми статті 436 Кримінального процесуального кодексу України чітко не передбачають повноваження суду касаційної інстанції вирішувати питання щодо запобіжного заходу. На це також звертав увагу один із суддів Верховного Суду, а саме А.П. Бущенко, у своїй окремій думці щодо практики касаційного суду призначати запобіжний захід після скасування вироку у справі²⁸.

На підставі зазначеного вище, необхідно внести зміни до відповідних положень Кримінального процесуального кодексу України з метою надання повноважень ВП ВС після скасування вироку вирішувати питання щодо необхідності застосування запобіжного заходу щодо відповідних осіб.

2.2. Рішення Великої Палати Верховного Суду у цивільних справах

У справах щодо визначення цивільних прав та обов'язків ВП ВС також спостерігається тенденція скасування рішень у справах, в яких відповідно до вимог Рекомендації КМРЕ доцільно здійснювати перегляд рішень, та направлення справ на новий розгляд до відповідного суду.

За вказаний період ВП ВС розглянула питання щодо перегляду судових рішень у наступних цивільних справах:

- «Болюх та інші проти України»²⁹, «Лазаренко та інші України»³⁰, «Віктор Назаренко проти України»³¹ – порушення п. 1 ст. 6 ЕКПЛ в зв'язку з розглядом справ заявників апеляційним судом без

²⁸ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78110977>

²⁹ «Bolyukh and Others v Ukraine», заява № 42991/13 та 3 інші, рішення від 6 грудня 2018 р.

³⁰ «Lazarenko and others v Ukraine», заява № 70329/12 та 5 інших, рішення від 27 червня 2017 р.

³¹ «Viktor Nazarenko v Ukraine», заява № 18656/13, рішення від 3 жовтня 2017 р.

їхнього повідомлення та забезпечення їхньої участі всупереч принципу рівності сторін.

- «Саган проти України»³² – порушення ст. 8 ЄКПЛ з огляду на відсутність законних підстав для проникнення групи осіб до житла заявниці, в якому вона, як стверджувалося, проживала незаконно.
- «Садов'як проти України»³³ – порушення ст. 8 ЄКПЛ в аспекті права на повагу до житла у зв'язку з тим, що суди не надали належного обґрунтування для відхилення аргументів заявників у контексті пропорційності застосування такого заходу.
- «Лазоріва проти України»³⁴ – порушення ст. 8 ЄКПЛ в зв'язку з незабезпеченням судом розгляду апеляційної скарги заявниці у справі щодо усиновлення її племінника третіми особами.
- «Денісов проти України»³⁵ – порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ в зв'язку з відсутністю справедливого провадження у справі заявника про звільнення з посади голови суду.
- «Шестопалова проти України»³⁶ – порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ в зв'язку з незабезпеченням права заявниці на доступ до суду.

Щодо перегляду судових рішень на підставі рішень міжнародних судових органів ВП ВС сформулювала наступну правову позицію.

«Судові рішення, постановлені національними судами, підлягають перегляду за виключними обставинами у зв'язку з установленням міжнародною установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом лише за наявності таких умов:

- 1) судові рішення національних судів України є такими, якими закінчено розгляд справи або які унеможливлювали судовий розгляд;
- 2) ці рішення національних судів України набрали законної сили;
- 3) наявність рішення міжнародної установи, юрисдикція якої визнана Україною (такими є рішення ЄСПЛ);
- 4) у такому рішенні міжнародної установи (рішенні ЄСПЛ) констатовано порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

³² «Sagan v Ukraine», заява № 60010/08, рішення від 23 жовтня 2018 р.

³³ «Sadovyak v Ukraine», заява № 17365/14, рішення від 17 травня 2018 р.

³⁴ «Lazoriva v Ukraine», заява № 6878/14, рішення від 17 квітня 2018 р.

³⁵ «Denisov v Ukraine», заява № 76639/11, рішення від 25 вересня 2018 р.

5) у такому рішенні міжнародної установи (рішенні ЄСПЛ) зазначено про порушення національними судами при розгляді справи гарантованих Конвенцією прав заявника, тобто порушення норм права до ухвалення чи при ухваленні рішення, яким було вирішено спір по суті чи закрито провадження у справі, залишено заяву без розгляду або відмовлено у відкритті провадження, а саме у суді першої, апеляційної та за наявності касаційної інстанції, чи при здійсненні контролю за виконанням судових рішень;

6) у такому рішенні міжнародної установи (рішенні ЄСПЛ) має бути зазначено чи з його змісту можна зробити висновок про необхідність вжиття додаткових заходів індивідуального характеру для відновлення попереднього юридичного стану заявника;

7) таке відновлення попереднього юридичного стану заявника можливе шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи чи відновлення провадження у справі»³⁷.

На підставі цієї позиції, з посиланням на статтю 46 ЄКПЛ та Рекомендацію №R (2000) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження в певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини», а також вказуючи, що вона не має повноважень досліджувати докази як суд першої інстанції, ВП ВС ухвалила скасувати судові рішення у вказаних вище справах та направити ці справи на новий судовий розгляд: «Болюх та інші проти України»³⁸, «Лазаренко та інші проти України»³⁹, «Віктор Назаренко проти України»⁴⁰; «Саган проти України»⁴¹; «Садів'як проти України»⁴²; «Денісов проти України»⁴³; «Шестопалова проти України»⁴⁴.

Вбачається, що сформульована правова позиція ВП ВС щодо необхідності перегляду справ на підставі рішень міжнародних установ, відповідає як національному законодавству, так і вимогам КМ РЄ щодо необхідності повернення заявника, порушення прав якого було визнано ЄСПЛ, у стан, який передував цьому порушенню. Крім того, враховуючи характер порушень, визнаних ЄСПЛ у вказаних справах, ВП ВС обрала найбільш відповідний спосіб поновлення юридичного стану заявника. Ця практика не виявляє ознак порушень, які було констатовані у справах «Бочан проти України (№ 2)», «Яременко проти України (№ 2)» та «Шабельник проти України (№ 2)».

³⁷ Див. справу № 2-23/2008 від 12 березня 2019 року: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80555809>

³⁸ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81925947>

³⁹ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72243661>

⁴⁰ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74699879>

⁴¹ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80555809>

⁴² Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77721042>

⁴³ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79958169>

⁴⁴ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75100006>

2.3. Перегляд Великою Палатою Верховного Суду судових рішень в окремих справах

У справі «Лазоріва проти України»⁴⁵ заявниця подала скаргу до ЄКПЛ за ст. 8 ЄКПЛ на те, що усиновлення її племінника становило неповагу до її сімейного життя та унеможливило будь-які спроби щодо встановлення опіки над ним. Заявниця також скаржилася за статтею 6 ЄКПЛ на відсутність доступу до суду.

Розглянувши скарги заявниці на порушення статті 8 ЄКПЛ, ЄСПЛ зазначив, що стосунки заявниці з її племінником не підпадають під визначення «сімейного життя», проте охоплюються визначенням «приватного життя». ЄСПЛ також визнав, що усиновлення племінника заявниці становило втручання у право на повагу до її приватного життя. ЄСПЛ вказав на процесуальний недолік або провину з боку українських органів влади та судів, зокрема, національні суди не надали пояснень, чому усиновлення краще відповідало інтересам племінника заявниці у порівнянні з опікою, право на здійснення якої вона мала намір отримати.

ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання у приватне життя заявниці становить порушення статті 8 ЄКПЛ. Інша скарга заявниці за статтею 6 ЄКПЛ, враховуючи висновки за статтею 8 ЄКПЛ, окремо ЄСПЛ не розглядалася.

На підставі вказаного рішення ЄСПЛ заявниця звернулась до ВП ВС з заявою про перегляд судових рішень, постановлених у її справі.

ВП ВС зазначила, що ЄСПЛ не встановив порушення статті 8 ЄКПЛ в її матеріальному аспекті, тому належним заходом індивідуального характеру в цій справі відповідно до статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» слід визначити скасування ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 липня 2013 року та ухвали Апеляційного суду Чернівецької області від 4 квітня 2013 року з метою розгляду апеляційної скарги заявниці по суті.

ВП ВС також вказала, що виправляючи процесуальний недолік, який полягав у неналежному розгляді наміру заявниці стати опікуном її племінника, суду необхідно надати висновки, які б давали відповідь на питання, окреслені, у рішенні ЄСПЛ, з урахуванням найкращих інтересів дитини, виходячи з обставин, які склалися та існують на час нового розгляду справи⁴⁶. 23 листопада 2018 року Чернівецький апеляційний суд призначив розглядати вказану вище справу у закритому судовому

⁴⁵ «Lazoriva v Ukraine», заява № 6878/14, рішення від 17 квітня 2018 р.

⁴⁶ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77286377>

засіданні. Відповідно, всі подальші судові рішення у справі відсутні у реєстрі судових рішень⁴⁷.

Скасування вказаних рішень у справі мало б переслідувати мету повернення заявниці в стан, який передував порушенню. При цьому виникає питання, чи можливо це з огляду на характер визнаного порушення, обставин справи та час, який сплив після першого розгляду апеляційної скарги заявниці. Апеляційна скарга заявниці стосувалася скасування рішення суду про усиновлення та визнання її права бути опікуном малолітнього племінника. Відтак, незалежно від аргументів її скарги, яка наразі підлягає розгляду апеляційним судом, розглянути порушені у ній питання, не враховуючи, що станом на сьогодні після спливу 7 років в найкращих інтересах дитини залишатися в родині усиновителів, неможливо. З огляду на це, провадження в апеляційній інстанції носитиме формальний характер, що звичайно не є поверненням саме в той стан, який заявниця мала до порушення. З іншої сторони, поновлення провадження неминуче призведе до залучення в цей процес іншої сторони – усиновителів, які будуть змушені знову повертатись до цього питання і відстоювати свої інтереси в суді. Виникає питання: чи переважає необхідність здійснення повторного провадження в суді, яке об'єктивно не може становити поновлення стану заявниці, шкоду, спричинену правам усиновителів поновленням провадження? Це питання залишилося поза увагою ВП ВС під час розгляду заяви заявниці про перегляд судових рішень, хоча воно заслуговує на увагу.

Відповідно, у разі якщо сторони у справі є особи приватного права і скасування рішення може призвести до втручання у права інших осіб, ВП ВС має надавати у рішенні аргументацію щодо переважання інтересів заявників у скасуванні рішень над інтересами інших сторін, які вимушено мають повертатися до судового провадження через значний проміжок часу.

До цієї групи справ також належить справа «І. Н. проти України»⁴⁸, в якій заявник скаржився на порушення статей 5 та 6 ЄПКУ у зв'язку з його примусовим поміщенням до психіатричних закладів для стаціонарного лікування у певні періоди. Національні суди визнали незаконним примусове лікування лише в певній частині загального періоду, і постановили відшкодувати символічну суму компенсації.

Розглянувши скаргу цього заявника за пунктом 1 статті 5 ЄКПЛ, ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність справедливих та належних процедур від позбавлення свободи у цій справі. ЄСПЛ констатував порушення з огляду на те, що національні органи влади не визнали, що примусове лікуван-

⁴⁷ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78072631>

⁴⁸ «І.Н. v. Ukraine», заява №28472/08, рішення від 23 червня 2016 р.

ня заявника у інші періоди також було незаконною, сума присудженої заявнику компенсації була незначною, та, що заявник не мав гарантованого права на відшкодування в рамках національного законодавства. У зв'язку з цим, ЄСПЛ визнав порушення пунктів 1,5 статті 5 ЄКПЛ. ЄСПЛ встановив порушення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ у зв'язку з численними затримками і допущеними недоліками, які призвели до необґрунтованої тривалості провадження. Заявнику було присуджено відшкодування моральної шкоди у розмірі 15000 євро.

Проаналізувавши зміст порушень, встановлених ЄСПЛ, ВП ВС вирішила, що: 1) заявник продовжує зазнавати значних негативних наслідків рішень, ухваленого на національному рівні; 2) присуджена ЄСПЛ сатисфакція не стала адекватним засобом захисту; 3) спричинені негативні наслідки не можна виправити інакше, ніж через скасування рішень національних судів в частині, що не відповідає висновкам ЄСПЛ. Таким чином, ВП ВС постановила скасувати рішення національних судів у частині невизнання незаконним примусового лікування, визнати незаконним примусове лікування протягом відповідних періодів та стягнути з кожного з трьох медичних закладів, у яких примусово лікувався заявник також по 33 000 грн. відшкодування моральної шкоди⁴⁹.

На підставі цього обґрунтування, а також враховуючи дискрецію національного суду при вирішенні найбільш прийнятного способу поновлення порушеного права заявника, вказане рішення ВП ВС не містить ознак свавільності. При цьому, слід зазначити, що порушення, встановлені ЄСПЛ у справі заявника, не вимагають відновлення прав заявника шляхом скасування національних судових рішень та присудження додаткової компенсації. Наприклад, в інших справах, які стосувались аналогічних порушень (а саме, порушення вимог розумної тривалості судових проваджень, незаконного позбавлення свободи і відсутності компенсації за це⁵⁰), ВП ВС відмовляла у задоволенні заяви про перегляд судових рішень з огляду на неможливість таким чином повернути стан заявника, в якому він перебував до порушення та враховуючи, що ЄСПЛ вже присудив заявнику компенсацію.

У справі «І. Н. проти України», скориставшись своєю дискрецією та врахувавши обставини справи, а також характер визнаних порушень, ВП ВС ухвалила інше рішення. **Це рішення свідчить про те, що ВП ВС враховує обставини порушень при розгляді окремих заяв; ухвалює рішення, не застосовуючи типові правові позиції щодо типових порушень з точки зору їхньої юридичної класифікації; якщо обставини дозволяють, самостійно ухвалює рішення без повернення на новий розгляд до судів нижчих інстанцій, що усуває ризик надмірної тривалості нового провадження.**

Наступною справою, на яку необхідно звернути увагу, є справа «Куликов та інші проти України»⁵¹. У цій справі ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ в зв'язку з тим, що процедура звільнення заявників з посад суддів мала системні недоліки, які призвели до відсутності незалежності та безсторонності розгляду їхніх справ на національному рівні. ЄСПЛ також визнав порушення ст. 8 ЄКПЛ, оскільки втручання у вигляді звільнення з посади судді не відповідало вимогам «якості закону», а тому не було правомірним у розумінні цього положення.

Практика розгляду ВП ВС та Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду справ на підставі вказаного рішення полягає у скасуванні судових рішень у справах заявників, рішень Вищої ради юстиції про внесення подання до Верховної Ради України про звільнення з посади судді та постанови Верховної Ради України або Указу Президента. У деяких справах суд постановляв передати матеріали справи до Вищої ради правосуддя для вирішення питання щодо дисциплінарної відповідальності заявників. Однак, в жодному випадку суд не задовольняв вимогу заявників про задоволення вимоги щодо відновлення на посаді судді. З огляду на повноваження ВП ВС, а також враховуючи характер констатованих ЄСПЛ порушень у справі заявників, ця практика вирішення заяв про перегляд судових рішень не видається такою, що може порушити нове питання за ст. 6 ЄКПЛ.

В той же час, неможливо не погодитися з наступною окремою думкою одного із суддів ВП ВС, Гудими Д.А., щодо ситуації, яка склалася з виконанням вказаного рішення ЄСПЛ⁵²:

- «27. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду та його Велика Палата у цій та інших справах стосовно осіб, щодо яких ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «Куликов та інші проти України», здебільшого займають однакову позицію – скасовують рішення ВРЮ про внесення подання до Верховної Ради України про звільнення з посади судді та постанову Верховної Ради України про таке звільнення (постанови Великої Палати Верховного Суду від 29 травня 2018 року у справі № 800/341/17 (9991/944/12), від 31 травня 2018 року у справі № 800/305/17, від 7 червня 2018 року у справі № 800/350/17 (П/9901/315/18)).
- ...
- 29. Наслідком ухвалення судових рішень, якими скасовані відповідні рішення ВРЮ та постанова Верховної Ради України фор-

⁵¹ "Kulykov and others v. Ukraine", заява №5114/09 та 17 інших, рішення від 19 січня 2017 р.

⁵² Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75287270>

мально є відновлення статусу судді для позивачів. До того ж, з огляду на стан правового регулювання є підстави вважати, що цей статус відновлюється не з моменту набрання відповідним судовим рішенням законної сили, а з моменту прийняття рішення про звільнення, яке визнане судом незаконним.

- 30. Втім, такий суддя є, так би мовити, суддею без суду. Статус цього судді неможливо реалізувати, бо немає рішення про поновлення його на попередній посаді у певному суді, хоча підстава його звільнення скасована судом.
- 31. Приписи чинного законодавства не дають відповіді на питання, зокрема, про те, як/чи відновлюється право особи на роботу у конкретному суді, або в якому порядку така особа може претендувати на зайняття вакантної посади судді. Відтак, у сфері виконання рішення ЄСПЛ у справі Куликова та інших існує суттєва правова невизначеність.
- 32. Видається, що оскільки чинне законодавство не дозволяє Уряду та національним судам самостійно вирішити питання стосовно забезпечення реалізації статусу «судді без суду», вказана правова невизначеність повинна бути усунута через застосування механізму законотворчості у процесі вжиття заходів загального характеру з метою належного виконання рішення ЄСПЛ у справі «Куликов та інші проти України» в умовах проведення судової реформи».

Очевидно, що після перегляду судових рішень у справах заявників для забезпечення їхнього відновлення на посаді судді незалежно від того, чи будуть переглядатись питання щодо дисциплінарної відповідальності в межах нового законодавства чи ні, необхідно законодавчо врегулювати ad hoc процедуру. За її відсутності стан невизначеності заявників та фактично неможливість здійснювати свої професійні обов'язки може в подальшому надати підстави для повторної скарги до ЄСПЛ, оскільки право за ст. 8 ЄКПЛ залишається невідновним. Однак, при цьому необхідно взяти до уваги, що ВП ВС або інший національний суд об'єктивно не може подолати цю прогалину законодавства шляхом ухвалення відповідного судового рішення.

Також окремої уваги заслуговує справа «Авіакомпанія «А.Т.І.» проти України»⁵³. У цьому рішенні, посилаючись на свою попередню практику у справах проти України⁵⁴, в якій порушувалися аналогічні питання, ЄСПЛ визнав порушення права заявника на розгляд справи судом, встановленим

⁵³ «Aviakompaniya A.T.I., ZAT v. Ukraine», заява №1006/07, рішення від 5 жовтня 2017 р.

⁵⁴ «Sokurenko and Strygun v. Ukraine», заява №29458/04 та №29465/04, рішення від 20 липня 2006 р.

законом. Порушення мало місце в зв'язку з тим, що практика Верховного Суду України в аспекті скасування рішення суду касаційної інстанції і залишення в силі рішення суду апеляційної інстанції, була визнана перевищенням повноважень, чітко визначених Господарським процесуальним кодексом України.

Розглянувши заяву заявника про перегляд справи, ВП ВС відмовила у відкритті провадження⁵⁵. Відмова ВП ВС обґрунтовувалась тим, що заявником не було дотримано вимоги п. 2 частини другої статті 321 Господарського процесуального кодексу України, яка передбачає, що заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами може бути подана у термін не пізніше десяти років з дня набрання цим судовим рішенням законної сили.

Однак, ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «А.Т.І.» проти України», яке набуло статусу остаточного 5 грудня 2018 року. Таким чином, подати заяву про перегляд на підставі визнання порушення ЄСПЛ заявник раніше підстав не мав. Більше того, у цій справі Уряд запропонував вирішити скаргу шляхом схвалення ЄСПЛ умов односторонньої декларації. Проте, ЄСПЛ відхилив односторонню декларацію, оскільки цей вид рішення не надає заявнику можливості звернутися із заявою про перегляд рішення національного суду, яке стало підставою для визнання порушення у справі. При цьому, у цій справі належним відновленням порушеного права заявника є саме можливість порушення перед Верховним Судом питання про перегляд відповідного судового рішення. На що й було вказано ЄСПЛ.

Встановлення строків давності для перегляду судових рішень безперечно має легітимну мету дотримання стану юридичної визначеності для інших сторін у справі, оскільки перегляд судових рішень може бути на шкоду їхнім правам через значний проміжок часу. У цих справах дійсно присудження заявнику належної компенсації може бути більш доцільним з урахуванням конкретних обставин справи. Однак, у цій справі заявник вимагав стягнення відшкодування завданої шкоди з суб'єкта владних повноважень (Державної авіаційної служби України), яке він би мав отримав, якщо б не рішення Верховного Суду України, яке стало підставою для констатації порушення ЄСПЛ. Відповідно, застосування ВП ВС норми закону, яка передбачає строк давності без виключень і можливості для суду врахувати індивідуальні обставини справи, призводить до продовження стану порушення прав заявника і після прийняття рішення ЄСПЛ. За подібних обставин, як і у цій справі, легітимна мета забезпечення стану юридичної визначеності є менш проявленою, ніж у справах, сторонами яких є суб'єкти приватного права.

⁵⁵ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72701038>

З огляду на вказане, вбачається за необхідне забезпечити внесення змін до вказаної норми Господарського процесуального кодексу України з метою надання можливості ВП ВС вирішувати питання дотримання строку з урахуванням всіх обставин справи.

Заслугує на увагу також справа «Осовська та інші проти України» (№ 2075/13 та 4 інші заяви). У результаті розгляду заяви заявника про перегляд судових рішень на підставі вказаного рішення ЄСПЛ ВП ВС скасувала рішення суду апеляційної та касаційної інстанції у справі заявника та залишила без змін рішення суду першої інстанції⁵⁶. Порушення статті 6 ЄКПЛ та статті 1 Першого протоколу до Конвенції, визнані ЄСПЛ у цій справі, мали місце в зв'язку з скасуванням судом апеляційної інстанції остаточних судових рішень у справах заявників без належних підстав.

У своєму рішенні ВП ВС, зокрема, вказала, що суд апеляційної інстанції виявив надмірний формалізм під час прийняття судового рішення про поновлення управління Пенсійного Фонду України строку на апеляційне оскарження, чим зумовив негативні наслідки для заявниці та порушив принцип юридичної визначеності⁵⁷. Відповідно, ВП ВС врахував протиправний характер дій суду апеляційної інстанції, не усунення судом касаційної інстанції відповідного порушення, значний проміжок часу, який сплив з моменту розгляду цієї справи судом, ризик збільшення тривалість розгляду справи заявника у разі повернення справи на новий розгляд ухвалив остаточне рішення у справі.

З огляду на характер порушення, визнаного ЄСПЛ, прийняття ВП ВС такого рішення є найбільш прийнятним шляхом відновлення порушеного права заявників.

У справах «Лазаренко та інші проти України»⁵⁸ та «Віктор Назаренко проти України»⁵⁹ ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ у зв'язку з недотриманням принципу рівності сторін. ЄСПЛ вирішив, що всупереч національному законодавству та незважаючи на зусилля заявників захистити свої інтереси, їм не було надіслано копії поданих у справах апеляційних скарг або не було надано адекватної можливості подати відзив на них. Це призвело до порушення принципу рівності сторін.

У результаті розгляду заяви заявника про перегляд відповідного рішення ВП ВС скасувала рішення суду апеляційної інстанції у справі заявників і повернула справи на новий розгляд до суду цієї інстанції. Апеляційними адміністративними судами справи переглянуто, рішення суду першої інстанції скасовано та в задоволенні позовів заявників відмов-

⁵⁶ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79543758>

⁵⁷ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79543758>

⁵⁸ «Lazarenko and others v Ukraine», заява № 70329/12 та 5 інших, рішення від 27 червня 2017 р.

⁵⁹ «Viktor Nazarenko v Ukraine», заява № 18656/13, рішення від 3 жовтня 2017 р.

лено⁶⁰. Аналіз цих рішень свідчить, що апеляційний суд надав можливість заявникам взяти участь у провадженні з розгляду апеляційних скарг. Відповідно, можна вважати, що апеляційний суд виправив порушення, яке було констатовано рішенням ЄСПЛ. Те, що в результаті розгляду справ у задоволенні позовів заявників було відмовлено, не впливає на факт відновлення судом їхнього права.

3. Рішення Великої Палати Верховного Суду у справах, в яких було відмовлено у задоволенні заяв про перегляд судових рішень на підставі рішень ЄСПЛ

За період з 2017 по 2019 роки, ВП ВС неодноразово відмовляла у перегляді судових рішень з огляду на характер порушень, визнаних ЄСПЛ. Серед них слід виділити наступні:

- «Буглов проти України»⁶¹ – порушення статей 3, 5, 8 ЄКПЛ, що пов'язані із нелюдським та таким, що принижує гідність, поводженням із заявником у період між затриманням та медичним оглядом; умовами тримання заявника під вартою; непропорційністю покарання у вигляді тримання у карцері.

Незважаючи на те, що заявник скаржився на порушення свого права на захист, зокрема на те, що за його клопотанням йому не було надано захисника і не викликано до суду певних свідків, ЄСПЛ не визнав жодного порушення ЄКПЛ, яке було б пов'язане безпосередньо з проведеним судовим розглядом чи впливало б з ухвалених національними органами судових рішень.

- «Мальченко та інші проти України»⁶² – порушення ст. 3 та 13 ЄКПЛ у зв'язку з неналежними умовами тримання заявників під вартою та відсутністю ефективного засобу юридичного захисту.
- «Красюков та інші проти України»⁶³ – порушення п. 3 ст. 5 ЄКПЛ у зв'язку з надмірною тривалістю досудового тримання під вартою.
- «Недільенко та інші проти України»⁶⁴ – порушення ст. 8 ЄКПЛ у зв'язку з тим, що обшуки в квартирах заявників не були проведені «відповідно до закону»; порушення ст. 1 Протоколу №1 до ЄКПЛ через те, що національне законодавство не передбачало необхідних процесуальних гарантій проти свавілля та необме-

⁶⁰ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76797525>

⁶¹ «Buglov v. Ukraine», заява №28825/02, рішення від 10 липня 2014 р.

⁶² «Malchenko and others v. Ukraine», заява №3001/06 та 6 інших, рішення від 6 квітня 2017 р.

⁶³ «Krasnyukov and others v. Ukraine», заява №64181/09 та 9 інших, рішення від 3 травня 2018 р.

⁶⁴ «Nedilenko and others v. Ukraine», заява №43104/04, рішення від 18 січня 2018 р.

женості повноважень працівників міліції під час проведення обшуку, а тому не відповідало вимозі «якості закону»; ст. 13 ЄКПЛ у зв'язку з відсутністю в національному законодавстві ефективних засобів юридичного захисту для оскарження заявниками дій працівників міліції.

- «Садков проти України»⁶⁵ – порушення статті 3 та пунктів 1 і 4 статті 5 ЄКПЛ у зв'язку з неналежним поведінням із заявником та необґрунтованим триманням заявника під вартою.
- «Мороз проти України»⁶⁶ – порушення статті 8 ЄКПЛ у зв'язку з тим, що ненадання побачень з родичами та відмови в задоволенні його клопотань про надання дозволу на листування з рідними під час його тримання у СІЗО неможливо вважати «втручанням з боку органів державної влади» у право заявника на повагу до його сімейного життя, таким, що здійснювалося «згідно із законом»; крім того, порушення статті 8 ЄКПЛ також мало місце через те, що норми національного законодавства, якими обмежено листування з родичами осіб, які тримаються під вартою до суду, не відповідають вимозі щодо якості закону для цілей ЄКПЛ, і втручання в здійснення права заявника на листування не було здійснено «відповідно до закону» згідно з вимогами пункту 2 статті 8 Конвенції; Визнаючи порушення статті 8 ЄКПЛ, ЄСПЛ вказав на те, що положеннями законів, на які посилався Уряд у редакції, чинній на час події, не встановлювалися з розумною точністю межі та порядок здійснення дискреційних повноважень державними органами щодо обмеження контактів ув'язнених з їхніми родичами.

Також ЄСПЛ констатував порушення статті 9 ЄКПЛ – у зв'язку з тим, що вилучення релігійної літератури та предметів релігійного культу, а також відмова у відвідуванні церкви на території СІЗО, що обмежило свободу заявника брати участь у сповіді та богослужіннях, становили втручання в реалізацію ним «свободи виявлення релігійних поглядів або віри», тому таке обмеження заявника сповідувати його релігію не було «встановлено законом». Констатуючи порушення статті 9 ЄКПЛ, ЄСПЛ звернув увагу, що відповідно до статті 9 Закону України «Про попереднє ув'язнення» особи, взяті під варту, мають право відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди й користуватися релігійною літературою та властивими їх віруванню предметами релігійного культу. Через це ЄСПЛ зазначив, що у ситуації, коли ув'язненій особі не

⁶⁵ «Sadkov v. Ukraine», заява №21987/05, рішення від 6 липня 2017 р.

⁶⁶ «Moroz v. Ukraine», заява №5187/07, рішення від 2 березня 2017 р.

дозволяється брати участь у богослужіннях, якщо таке втручання не було «виправданим», тобто переслідувало законні цілі, тоді обмеження заявника сповідувати його релігію суперечить нормам національного законодавства та положенням ЄКПЛ.

ЄСПЛ встановив, що не було порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 ЄКПЛ, адже заявник не пояснив, яка саме шкода була нанесена загальній справедливості суду в його справі стверджуваним ненаданням йому дозволу на конфіденційне побачення з адвокатом до допиту працівником міліції у червні 2005 року. Крім того, скарги заявника за статтями 3 і 5 ЄКПЛ також були відхилені.

У цих справах ВП ВС відмовляла у задоволенні заяв з огляду на те, що рішення ЄСПЛ не містять висновків, що встановлені щодо заявника порушення ЄКПЛ були спричинені рішеннями, ухваленими в межах кримінального провадження, які й надалі зумовлюють шкідливі наслідки та не можуть бути усунуті (виправлені) іншим способом, аніж під час повторного розгляду справи. ВП ВС відмовила у задоволенні заяв заявників вказавши наступну аргументацію:

- заявник не продовжує зазнавати негативних наслідків визнаних ЄСПЛ порушень його прав, адже ці порушення мали чітко визначені часові межі. Так, стверджуване жорстоке поводження із заявником відбувалося в січні – лютому 2000 року. В умовах тримання під вартою, які, за оцінкою ЄСПЛ, становили таке, що принижує гідність, поводження, заявник перебував у період з лютого по квітень 2000 року. Визнане ЄСПЛ порушення пункту 3 статті 5 ЄКПЛ закінчилось у 2002 році, адже перебіг строку, що має розглядатися за пунктом 3 статті 5 ЄКПЛ, закінчується в момент ухвалення судом вироку. Щодо порушення статті 8 ЄКПЛ у вигляді втручання у листування заявника та застосування щодо нього непропорційно жорстокого дисциплінарного заходу у 2002 році за порушення правил пересилання ув'язненими кореспонденції, то ці порушення так само відбувались до моменту звернення заявника до ЄСПЛ. Отже, визнанні порушення прав заявника мали місце в минулому, а на період розгляду заяви заявника ВП ВС він не зазнає негативних наслідків порушень тих його прав, які були визнані ЄСПЛ («Буглов проти України»⁶⁷);
- констатовані щодо заявника порушення у вигляді неналежних умов тримання під вартою та відсутності ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з таким триманням мали місце під час перебування заявника в Івано-Франківському СІЗО № 12

⁶⁷ "Buglov v. Ukraine", заява №28825/02, рішення від 10 липня 2014 р.

у період з травня 2011 року до січня 2013 року (1 рік 7 місяців та 30 днів).

- Заявнику було присуджено справедливу сатисфакцію у вигляді відшкодування моральної та матеріальної шкоди у розмірі 4200 євро. Негативних наслідків через констатовані ЄСПЛ порушення заявник вже не зазнає, а отже, цей додатковий захід індивідуального характеру як повторний розгляд його справи не є адекватним способом поновлення його прав («Мальченко та інші проти України»⁶⁸);
- визнані порушення прав заявника мали місце у минулому, а на час розгляду заяви заявника ВП ВС він не зазнає негативних наслідків порушень тих його прав, яких було визнано ЄСПЛ (не знаходиться під вартою). Повне відновлення, зокрема шляхом скасування ухвали апеляційного суду (порушень ЄКПЛ під час постановлення цієї ухвали в рішенні ЄСПЛ не констатовано) та постанови суду першої інстанції неможливе («Красюков та інші проти України»⁶⁹);
- судові рішення в цивільній справі, які вимагав переглянути заявник, не були предметом розгляду в ЄСПЛ, що виключає встановлення ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення національними судами зазначеної цивільної справи, а тому відсутні правові підстави для перегляду за виключними обставинами цих судових рішень («Неділенко та інші проти України»⁷⁰);
- повне відновлення шляхом скасування остаточних рішень щодо нього є неможливим, оскільки в рішенні ЄСПЛ констатувалися лише такі порушення, які не вплинули й не могли вплинути на загальну справедливість судового розгляду та ухвалених судових рішень, у зв'язку із чим відсутні підстави визнання їх незаконними. Оскільки ЄСПЛ не визнав порушення права заявника на справедливий суд, повторний розгляд справи не може бути адекватним способом поновлення прав заявника. Якщо повторний розгляд справи не може бути адекватним способом поновлення прав заявника, порушення яких визнано рішенням ЄСПЛ, засобами компенсації можуть бути: сплата присудженого ЄСПЛ відшкодування моральної шкоди; аналіз причин порушення Конвенції та пошук шляхів усунення цих порушень; вжиття заходів загального характеру, які спрямовані на забезпечення

⁶⁸ *Malchenko and others v. Ukraine*, заява №3001/06 та 6 інших, рішення від 6 квітня 2017 р.

⁶⁹ *Krasyukov and others v. Ukraine*, заява №64181/09 та 9 інших, рішення від 3 травня 2018 р.

⁷⁰ *Nedilenko and others v. Ukraine*, заява №43104/04, рішення від 18 січня 2018 р.

додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлено рішенням ЄСПЛ; забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі констатованих ЄСПЛ порушень; усунення підстав для надходження заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в ЄСПЛ. Виконання цих заходів покладається на відповідні державні органи («Мороз проти України»⁷¹);

- у задоволенні клопотання заявника про поновлення строку для перегляду вироків у його справі було відмовлено, а заяву з усіма доданими до неї матеріалами повернуто заявнику. ВП ВС вказало, що копії довідок, які заявник долучив до клопотання про поновлення строку, містять лише інформацію про діагноз, з яким заявник перебував на амбулаторному лікуванні, але не містять будь-яких відомостей про те, що заявник у зазначений період не міг вчиняти певні дії. Перебування на амбулаторному лікуванні заявника у відповідний період, на думку ВП, не є поважною причиною пропуску подання заяви, бо не є непереборною, такою, що позбавляла заявника можливості звернутися до суду в межах встановленого законом строку. ВП ВС не знайшла підстав вважати, що заявник був позбавлений можливості подати заяву про перегляд судових рішень в межах встановленого законом строку як до початку амбулаторного лікування, так і після цього («Садков проти України»⁷²)⁷³.

Враховуючи характер констатованих ЄСПЛ порушень, вбачається, що висновок ВП ВС є відповідним, оскільки скасування рішень, постановлених у справах заявників, очевидно не може призвести до відновлення їхніх порушених прав. У деяких із вказаних справ заявники вимагали перегляду судових рішень, які не були предметом розгляду ЄСПЛ. Відповідно, на цій підставі ВП ВС також обґрунтовано відмовляв у задоволенні заяв.

Окремої уваги заслуговує рішення у справі «Зосимов проти України»⁷⁴. У цій справі ЄСПЛ визнав порушення ст. 8 та 13 ЄКПЛ та ст. 1 Протоколу №1 до ЄКПЛ у зв'язку з незаконним обшуком (оглядом) офісу, автомобіля та гаража заявників; вилученням та зберіганням правоохоронними органами його майна; та відсутності в нього можливості подати відповідні скарги. ЄСПЛ установив такі порушення ЄКПЛ з огляду на:

- ст. 8 ЄКПЛ – оскільки національне законодавство не передбачало достатніх гарантій проти свавілля щодо оскаржуваних дій

⁷¹ "Moroz v. Ukraine", заява №5187/07, рішення від 2 березня 2017 р.

⁷² "Sadkov v. Ukraine", заява №21987/05, рішення від 6 липня 2017 р.

⁷³ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78011444>

⁷⁴ "Zosymov v. Ukraine", заява №4322/06, рішення від 7 липня 2016 р.

працівників міліції та не відповідало вимогам якості законодавства у розумінні Конвенції, а тому оскаржуване втручання не було здійснено «згідно з законом»;

- ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ – оскільки заявник не міг контролювати втручання у право на повагу до його житла та тривалі зберігання його майна шляхом звернення до незалежного органу з метою своєчасної оцінки законності та пропорційності такого втручання й надання йому необхідних процесуальних гарантій;
- ст. 13 ЄКПЛ у зв'язку з відсутністю ефективних національних засобів юридичного захисту щодо скарг заявника за ст. 8 ЄКПЛ та ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ.

ЄСПЛ відхилив скарги заявника за ст. 6 ЄКПЛ щодо надмірної тривалості кримінального провадження, статей 8, 13, 14 ЄКПЛ та за статтею 2 Протоколу № 7 в зв'язку з необґрунтованістю.

За обставинами справи, намагаючись повернути вилучене майно, заявник оскаржив постанову про порушення кримінальної справи в місцевому суді. Шевченківський районний суд м. Києва постановою від 14 жовтня 2004 року скаргу заявника задовольнив, скасував постанову слідчого про порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 176 Кримінального кодексу України. Апеляційний суд м. Києва ухвалою від 24 грудня 2004 року вищевказану постанову місцевого суду скасував, у задоволенні скарги заявника про скасування постанови слідчого від 15 листопада 2002 року про порушення кримінальної справи відмовив по суті. При цьому апеляційний суд в ухвалі зазначив, що суд першої інстанції на порушення вимог закону, не перевіривши питання допустимості доказів, вдався до їхньої оцінки, що не мав права робити, оскільки це питання підлягає перевірці на досудовому слідстві або при розгляді справи по суті; недотримання порядку порушення кримінальної справи, передбаченого ч. 2 ст. 98 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року (щодо конкретної особи, а не за фактом), можна виправити шляхом відповідного реагування з боку прокурора; порушення кримінальної справи «за фактом», а не «щодо особи» не завдало невинуватної шкоди заявнику, що вимагало б скасування постанови. Перед ВП ВС заявник просив скасувати ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 24 грудня 2004 року та залишити в силі постанову Шевченківського районного суду м. Києва від 14 жовтня 2004 року. Заявник мотивував вимоги тим, що постанова суду першої інстанції є законною й обґрунтованою, а повернути йому як власнику вилучені речі можна лише у випадку скасування постанови про порушення кримінальної справи, оскільки лише тоді вони втраять статус речових доказів. Заявник вважав, що саме

цей захід індивідуального характеру зможе відновити його попередній юридичний стан.

Верховний Суд України відмовив у розгляді касаційної скарги на вказані рішення.

Розглянувши заяву заявника, ВП ВС відмовив у її задоволенні і поновленні провадження.

ВП ВС виходив з того, що рішення ЄСПЛ не містить висновку про те, що встановлені щодо заявника порушення ЄКПЛ були спричинені рішенням судової установи, яке ухвалене в межах кримінальної справи й надалі зумовлює шкідливі наслідки, що не можуть бути усунуті (виправлені) іншим способом, аніж скасуванням ухвали апеляційного суду. Оцінка та аналіз наведених заявником фактів, констатований характер (зміст) порушень ЄКПЛ, присуджена у зв'язку із цим грошова компенсація, дають підстави вважати, що стосовно заявника були допущені такі порушення ЄКПЛ, які за цих обставин неможливо відновити у вигляді того стану чи становища, що існували до вчинення порушень. Вимоги заявника про направлення справи на розгляд до суду першої інстанції для вирішення питання про: повернення вилучених речей; відшкодування заявнику шкоди, заподіяної незаконним вилученням майна; відшкодування моральної шкоди у зв'язку з незаконним вилученням майна у 2008 році та незаконним порушенням кримінальної справи, а також відшкодування заявнику частини процесуальних витрат, пов'язаних з отриманням правової допомоги, – не стосуються (виходять за межі) визначеного законом предмета перегляду судових рішень і не можуть слугувати підставами для скасування ухвали апеляційного суду.

Стосовно цього рішення судді Д.А. Гудима та В.С. Князев висловили окрему думку, в якій не погодились із рішенням більшості.

У ній судді зазначили, що на момент звернення заявника та розгляду його скарги на постанову про порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину, Кримінальний процесуальний кодекс 1960 року не передбачав можливості такого оскарження, оскільки постанова не стосувалася заявника. Вказана формальна перешкода для оскарження постанови про порушення кримінальної справи у судовому порядку була тим обмеженням права на судовий захист, яке дозволяло органам досудового слідства створювати ситуації, в одну з яких потрапив заявник, майно якого більш ніж 15 років має статус речових доказів у кримінальній справі, що не розслідується.

Лише з 18 січня 2007 року, а саме з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу Укра-

їни щодо оскарження постанови про порушення кримінальної справи» № 462-V від 14 грудня 2006 року, прямо гарантована можливість звернення до суду зі скаргою на постанову органу дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину, особою, інтересів якої стосується ця справа, з достатнім обґрунтуванням порушення прав і законних інтересів такої особи. У рішенні суду першої інстанції, яке заявник просив залишити в силі, ще 14 жовтня 2004 року було встановлено, що на час порушення кримінальної справи орган досудового слідства фактично надав заявнику статус підозрюваного, що підтверджується зверненням слідчого до суду з поданням про проведення обшуку за місцем проживання заявника та його дружини, а також постановами судді про проведення такого обшуку.

Шевченківський районний суд м. Києва постановою від 14 жовтня 2004 року скасував постанову слідчого про порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину. В основу обґрунтування вказаного рішення за відсутності відповідних приписів Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, на нашу думку, правомірно покладене право заявника на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, що має вищу юридичну силу, ніж зазначений кодекс (багато приписів якого не відповідали ні Конституції України, ні ЄКПЛ) (п.26-30).

Таким чином, судді Д.А. Гудима та В.С. Князев розкритикували позицію більшості ВП ВС щодо неможливості відновлення стану заявника шляхом скасування рішення апеляційного суду та залишення без змін рішення суду першої інстанції, яким постанову слідчого про порушення кримінальної справи було скасовано. На думу цих суддів, саме залишення рішення суду першої інстанції має відновити стан заявника та в результаті надати йому можливість отримати вилученні з порушенням ЄКПЛ речей. На думку суддів, відмовивши у задоволенні вимоги заявника про скасування ухвали Апеляційного суду м. Києва та про залишення в силі постанови суду першої інстанції, ВП ВС фактично підтвердила, що в Україні з 2002 року відсутні ефективні засоби юридичного захисту права власності заявника. Як зазначається в окремій думці, ВП ВС відмовила заявнику у правосудді, застосувавши такий, що не узгоджується з духом ЄКПЛ, підхід до виконання рішення ЄСПЛ в частині виправлення допущеного Україною порушення статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ (п. 53, 54).

Аналіз окремої думки свідчить, що судді не аналізували стан кримінального провадження, про яке йдеться, крім зауваження щодо відсутності розслідування протягом 15 років. На підставі яких фактів було зроблено цей висновок залишилось невідомим. Виглядає неочевидним, що за впливом такого значного періоду часу залишення в силі рішення суду

першої інстанції про скасування постанови про порушення кримінальної справи може гіпотетично призвести до реальної можливості для заявника отримати конфісковані у нього речі. Ступінь вірогідності реального повернення речей заявнику залишився не дослідженим.

Фактично в окремій думці судді відстоюють позицію, що рішення суду першої інстанції може становити ефективний засіб захисту від визнаних порушень, хоча дослідивши обставини справи, ЄСПЛ визнав, що національна система в принципі такого засобу не передбачала. Скасування рішення суду апеляційної інстанції ВП ВС призвело б до визнання її незаконною, хоча ані в національній системі, ані в рішенні ЄСПЛ нічого на це не вказує.

З огляду на вказане, а також враховуючи характер визнаних порушень, зокрема визнану ЄСПЛ відсутність станом на відповідний час засобів захисту та відсутність порушень, які б виявляли свавільність судових рішень, скасування яких вимагав заявник, а також беручи до уваги, що ЄКПЛ не передбачає право на відновлення провадження як таке, можна дійти висновку, що це рішення ВП ВС не демонструє явних ознак свавілля, які містились в рішеннях по справах «Яременко проти України (№ 2)», «Бочан проти України (№2) та «Шабельник проти України (№ 2)».

Крім того, за вказаний період ВП ВС розглянула велику кількість заяв про перегляд судових рішень на підставі рішень ЄСПЛ, в яких визнавалось порушення положень ЄКПЛ через недотримання вимоги розумного строку судових проваджень (пункт 1 статті 6 ЄКПЛ) та відсутності засобів захисту щодо такого порушення (стаття 13 ЄКПЛ): «Рашитов та інші проти України» (№ 60085/12 та 4 інших), «Ашаєв та інші проти України» (№ 72706/17), «Янцев та інші проти України» (№ 47247/09, 4764/13 і 73560/14), «Чуканов та інші проти України» (№ 16108/03 та 9 інших), «Краснякови та інші проти України» (№ 3011/06 та 10 інших заяв), «Дяченко та інші проти України» (№ 26417/08 та 8 інших) «Шевчук та інші проти України» (№ 29663/08 та 6 інших заяв), «Коваленко та інші проти України» (№ 42466/10 та 3 інші заяви), «Гриценко та інші проти України» (№ 56576/08 та 3 інші), «Шамрай та інші проти України» (№ 15918/07 та 7 інших).

За результатами розгляду відповідних заяв заявників про перегляд судових рішень у їхніх справах ВП ВС відмовляла у задоволенні їхніх заяв. Позиція ВП ВС полягала в тому, що стосовно заявників були допущені такі порушення ЄКПЛ, які за цих обставин неможливо відновити у вигляді того стану чи становища, що існували до вчинення порушень. У таких випадках засобами компенсації можуть бути: сплата присудженого відшкодування моральної шкоди; аналіз причин порушення ЄКПЛ та пошук шляхів усунення цих порушень; вжиття інших заходів загального

характеру. Виконання цих заходів покладається на компетентні органи державної влади⁷⁵.

Лише у справі про перегляд судових рішень на підставі рішення ЄСПЛ «Нестерова проти України»⁷⁶, в якій також визнавалося порушення права на справедливий суд в зв'язку з тривалістю провадження, ВП ВС вирішила залишити заяву без розгляду в зв'язку з тим, що заявниця звернулася у 2018 році, тобто після спливу десятирічного строку, встановленого пунктом 2 частини другої статті 424 Цивільного процесуального кодексу України, який є присічним.

Крім того, за цією категорією справ наявні випадки відмов у відкритті провадження з огляду на те, що заявник не усунув недоліки, вказані ВП ВС, у своїй заяві.

Так, наприклад, у справі «Єрохіна та інші проти України»⁷⁷ ВП ВС було вказано на необхідність зазначення дати та змісту ухвалених у справі судових рішень, про перегляд яких просить заявниця. В подальшому ВП ВС вказала «як впливає зі змісту листа від 7 червня 2018 року, заявниця хоче, щоби суд переглянув «останню ухвалу апеляційного суду, через яку було втрачено можливість довести справу до розгляду по суті». Копію цієї ухвали заявниця суду не надала. Відтак, незрозуміло, який саме апеляційний суд постановив зазначену ухвалу, коли саме і який її зміст»⁷⁸.

Крім того, за вказаний період ВП ВС розглянула велику кількість заяв про перегляд судових рішень на підставі рішень ЄСПЛ, в яких визнавалось порушення положень ЄКПЛ в зв'язку з недотриманням вимоги розумного строку проваджень з виконання остаточних рішень. ВП ВС в переважній більшості вирішувала відкрити провадження і за результатами розгляду відмовляла у задоволенні заяв.

З огляду на характер визнаних порушень у таких справах практика ВП ВС щодо відмови у скасуванні рішень, про які просили заявники, видається обгрунтованою та відповідною.

Висновки та рекомендації

1. На підставі проаналізованих рішень ВП ВС у справах кримінальної та цивільної юрисдикції, які були переглянуті у період з 2017 по 2019 роки на підставі встановлення ЄСПЛ порушень Україною положень ЄКПЛ, **ВП ВС врахувала висновки ЄСПЛ у справах «Бочан проти України»**

⁷⁵ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78715724>

⁷⁶ «Nesterova v. Ukraine», заява №10792/04, рішення від 28 травня 2009 р.

⁷⁷ «Yerokhin and others v. Ukraine», заява №4043/08 та 3 інші, рішення від 30 листопада 2017 р.

⁷⁸ Див. рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74838830>

(№2)», «Яременко проти України (№2)» та «Шабельник проти України (№2)».

2. У переважній більшості проаналізованих рішень ВП ВС було визнано **необхідність скасувати рішення національних судів, що порушують ЄКПЛ та направити справу на новий розгляд.** Ці рішення ухвалювалися у справах, в яких за характером порушення юридичний стан заявника мав бути відновлений шляхом перегляду справи судами відповідних інстанцій.

3. В окремих випадках ВП ВС ухвалює остаточне рішення, враховуючи характер порушень та усуваючи ризик надмірної тривалості розгляду справ заявників (див. «Осовська проти України»).

4. Практика також демонструє, що ВП ВС враховує індивідуальні обставини справи, не застосовуючи типові правові позиції щодо типових порушень з точки зору їхньої юридичної класифікації (див. «І.Н. проти України»).

5. Приймаючи рішення про направлення справ на повторний розгляд справ, **ВП ВС у проаналізованих постановах керувався Рекомендацією №В (2000) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження в певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини»,** щодо обставин, за яких особливо бажано застосувати механізм перегляду справ після встановлення ЄСПЛ порушення ЄКПЛ.

6. ВП ВС сформувала свою правову позицію щодо критеріїв перевірки справ на предмет необхідності перегляду судових рішень. **Ця правова позиція корелюється з Рекомендацією №R (2000) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження в певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини».**

7. В окремих випадках у рішеннях ВП ВС звертала увагу судів нижчих інстанцій на характер порушення та практику ЄСПЛ, яку необхідно врахувати при перегляді справ, що позитивно сприяє забезпеченню належного розгляду справ судами нижчих інстанцій.

8. У постановах, в яких заяви про перегляд та скасування рішень були задоволені частково або було відмовлено у їхньому задоволенні, ВП ВС керувалася позицією ЄСПЛ, який неодноразово вказував, що пропри бажаність застосування повторного перегляду справ або відновлення провадження як заходу індивідуального характеру, **доцільність його застосування оцінюється національними судами, беручи до уваги національне законодавство та конкретні обставини справи** (див. «Шабельник проти України (№2)»).

9. Викликає занепокоєння відсутність розгляду ВП ВС питання щодо обґрунтованості вироків у кримінальних справах щодо співучасників, які не були заявниками у справі ЄСПЛ, після прийняття рішення про скасування вироку в частині щодо одного з них, щодо прав якого було визнано порушення ЄКПЛ. Це скасування може вплинути на обґрунтованість вироків щодо решти співучасників, тому це питання підлягає розгляду ВП ВС для уникнення підстав подання ними скарги до ЄСПЛ. Аргументи щодо можливості залишення вироків в частині без змін мають бути викладені в рішенні.

10. Щодо кримінальних справ також ВП ВС має розглядати питання взаємопов'язаності доказової бази частини рішення, яке підлягає скасуванню, та тієї частини, що залишається без змін. Залишення без змін частини рішення, в основі якого лежать ті самі докази, що й в частині, яка була скасована, може призвести до появи підстав для нової скарги.

11. В цивільних справах ВП ВС має розглядати питання балансу інтересів заявника у відновленні провадження та інших сторін у справі з урахуванням обставин справи та характеру визнаного ЄСПЛ порушення (див. «Лазорів проти України»).

12. Щодо кримінальних справ вбачається за необхідне внести зміни до відповідних положень Кримінального процесуального кодексу України з метою надання повноважень ВП ВС після скасування вироку вирішувати питання щодо необхідності застосування запобіжного заходу щодо відповідних осіб.

13. Законодавство України, яке регламентує порядок відновлення провадження на підставі рішень ЄСПЛ, відповідає **Рекомендації №R (2000) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження в певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини»**. Однак для усунення підстав для повторних справ необхідно внести зміни до статті 321 Господарського процесуального кодексу України з метою надання можливості ВП ВС вирішувати питання дотримання строку для подання заяви про перегляд судових рішень з урахуванням всіх обставин справи.

14. Для належного виконання групи рішень ЄСПЛ щодо звільнення суддів шляхом застосування процедури, що суперечить вимогам статті 6 ЄКПЛ (див. «Куликов та інші проти України»), вбачається за необхідне передбачити в законодавстві *ad hoc* порядок відновлення заявників на посаді судді після відновлення ВП ВС стану заявників, який передував порушенню.

EXECUTIVE SUMMARY

Monitoring of judgments adopted by the Grand Chamber of the Supreme Court as concerns judgments adopted by the European Court of Human Rights in the cases of “Bochan v. Ukraine (No. 2)”, “Yaremenko v. Ukraine (No. 2)” and “Shabelnik v. Ukraine (No. 2)”

This analysis has been prepared under the Council of Europe project “Supporting Ukraine in execution of judgments of the European Court of Human Rights” funded by the Human Rights Trust Fund and implemented by the Justice and Legal Co-operation Department of the Council of Europe. The analysis has been drafted by Iryna Kushnir, founder and programme director of the Ukrainian Institute for Human Rights, a non-governmental organisation.

As part of monitoring, the “Bochan v. Ukraine (No. 2)”, “Yaremenko v. Ukraine (No. 2)” and “Shabelnik v. Ukraine (No. 2)” European Court of Human Rights (ECtHR) cases were analysed. Findings of the analysis demonstrate that the following key conclusions may be drawn for the domestic case law:

- ▶ Article 6 of the ECHR applies to the Supreme Court proceedings to consider applications for review of judgments in connection of the ECHR violations found by the ECtHR, where a new violation, not considered in the previous case, occurred during the proceedings;
- ▶ when considering complaints under Article 6 of the ECHR against proceedings to restore a legal status that had existed before the ECHR violation, the ECtHR neither acts as a fourth- instance court nor questions judgments passed by national courts, provided that findings in these judgments are not arbitrary or manifestly unreasonable. The ECtHR thus recognises a margin of discretion for

national courts in deciding whether judgments are to be reviewed based on the ECtHR judgments finding a violation of the ECHR.

Accordingly, not only the Supreme Court must provide for the review of the judgments in the cases where it is required, given the nature of a violation found by the ECtHR, but also prevent any new violations of Article 6, as well as of other ECHR provisions, when considering an application for review of judgments.

For monitoring purposes, the expert has analysed 35 judgments in criminal cases and 52 judgments in civil cases, concerning applications for review of judgments based on the ECtHR judgments, passed by the Grand Chamber of the Supreme Court (GCSC) between October 2017 and June 2019.

Compared to the case law of the Supreme Court of Ukraine, which constituted grounds for finding a violation of Article 6 in the cases of “Bochan v. Ukraine (No. 2)”, “Shabelnik v. Ukraine (No. 2)” and “Yaremenko v. Ukraine (No. 2)”, analysis of the GCSC judgments adopted in the said period shows that the GCSC overwhelmingly quashes judgments in the cases where the nature of the violations found by the ECtHR requires a review. Cases are referred by the GCSC to competent courts for consideration on the merits. It should be noted that most of the cases listed below are still pending after the judgments have been quashed.

The grounds invoked by the GCSC, when quashing judgments in criminal cases and returning them for retrial, include the following:

1. the judgment is contrary to the ECHR and the applicant continues to be adversely affected by the violation that must be remedied by a new review of the case in the light of the ECtHR’s findings;
2. the nature (substance) of the violations, their legal nature, and the stage of the proceedings at which they were committed give reason to believe that these violations may be remedied by a retrial;
3. the violation found by the ECtHR indicates the need for re-examination and re-assessment.

Moreover, it should be noted that, in some judgments, the GCSC pointed out not only the grounds for a violation found by the ECtHR, but the fact that the respective actions were also a violation of the domestic law, which facilitates the consistent practice of applying the domestic law in accordance with the ECHR requirements.

In the course of the monitoring, the GCSC judgments adopted on the basis of the ECtHR judgments in the cases of “Shabelnik v. Ukraine (No. 2)”, “Sitnevskiy and Chaykovskiy v. Ukraine” and “Zakshevskiy v. Ukraine” were analysed separately.

The GCSC quashed the judgments to the extent that concerned the allegations in which the ECtHR had found violations of the applicants' rights and which undermined the fairness of the proceedings as a whole. However, given the fact that the applicants' guilt under other charges was not called into question, the GCSC left the relevant part of the judgments unchanged. In the context of the quashed portions of the judgments, changes to the sentences do not appear to be too arbitrary. Furthermore, with regard to the GCSC powers defined by the Criminal Procedure Code of Ukraine, the matter of the GCSC powers raises no issues in this respect.

However, the analysis suggests that attention should be paid to the fact that the GCSC has failed to consider the matter of the validity of criminal sentences delivered against accomplices who were not applicants to the ECtHR, after having resolved to quash a portion of the judgment passed against one of them, whose rights were found to have been violated under the ECHR. This revocation may affect the validity of the sentences passed in respect of the other accomplices, so the matter should be examined by the GCSC to avoid the grounds for filing with the ECtHR any applications by them.

As regards the criminal cases, the GCSC should also consider the issue of interrelatedness of evidentiary basis between the quashed and the unchanged portions of the judgment. Leaving unchanged the portion of the judgment that is supported by the same evidence as the quashed portion may give rise to a new complaint.

Following the analysis, it may be further argued that relevant provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine should be amended to grant the GCSC the powers of addressing, upon quashing a sentence, the matter of applying preventive measures against the relevant persons. The current provisions of the Code fail to clarify this point.

In the cases considered by the GCSC, where civil rights and responsibilities were to be determined, it is also tended to quash decisions in those cases where, according to the requirements imposed by the CoE CM Recommendation, review of the decisions and referral of the cases to the relevant court for another review would be advisable. The GCSC has developed its legal stand on the criteria for inspecting cases where judicial review may be required. This legal stand is correlated with the Recommendation No. R (2000) 2 of the CoE Committee of Ministers.

During the monitoring, separate analysis was made of the GCSC judgments adopted on the basis of the judgments passed in the cases of "IN v. Ukraine" (violation of the right to freedom in connection with the applicant's placement in a psychiatric facility), "Kulykov and Others v. Ukraine" (violation of the right to a fair trial due to the fact that the procedure for dismissing

the applicants from their positions of judges had systemic flaws resulting in a lack of independence and impartiality in the consideration of their cases by domestic courts, as well as in the violation of the right to respect for private life, since such dismissal was inconsistent with the «quality of law» requirements), “Osovska and Others v. Ukraine” (violation of the right to a fair trial and free enjoyment of their possessions as a result of the final court decisions in the applicants’ cases being quashed by a court of appeal without a proper justification), “Aviakompaniya A.T.I., ZAT v. Ukraine” (violation of the right to a fair trial as a result of consideration of the applicant’s case by a court not established by law).

Analysis of the GCSC judgments in these cases suggests the following.

1. In some cases, the GCSC supports a final decision, taking into account the nature of the violations and eliminating the risk of excessive length of proceedings in the applicants’ cases (“Osovska v. Ukraine”).
2. The case law also shows that the GCSC takes into account individual circumstances of a case without applying typical legal stands in respect of typical violations in terms of their legal classification (IN v. Ukraine).
3. To remove the grounds for repeated examination of cases, Article 321 of the Economic Procedure Code of Ukraine should be amended in order to grant the GCSC the powers to resolve, subject to all the facts in the case, on the issue of compliance with the deadlines for lodging applications for judicial review (“Aviakompaniya A.T.I., ZAT v. Ukraine”).
4. For the purpose of proper enforcement of a group of ECtHR judgments concerning dismissal of judges through the application of a procedure inconsistent with the requirements of Article 6 of the ECHR (“Kulykov and Others v. Ukraine”), an ad hoc procedure should be stipulated in the legislation for reinstatement of applicants in their positions of judges following the restoration by the GCSC of the applicants’ status that had existed prior to the violation.

Furthermore, in the period referred to above, the GCSC repeatedly denied review of cases on the basis of ECtHR judgments. In these cases, the GCSC argued that the nature of the violations found by the ECtHR did not require a retrial on the merits, or a retrial would not restore the applicant’s status that had existed before the violation.

On the whole, our analysis suggests that, in its case law associated with the review of cases, the GCSC takes into consideration the ECtHR’s findings in the cases “Bochan v. Ukraine (No. 2)”, “Yaremenko v. Ukraine (No. 2)” and “Shabelnik v. Ukraine (No. 2)”, and reviews cases in accordance with the Recommendation No. R (2000) 2 of the CoE Committee of Ministers.

**Рекомендація № R (2000) 2 Комітету Міністрів
Ради Європи державам-членам
«Щодо повторного розгляду або відновлення
провадження в певних справах на національному рівні
після прийняття рішень
Європейським судом з прав людини»¹**

*Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи
на 694 засіданні заступників міністрів 19 січня 2000 року*

(неофіційний переклад)

*(прийнято Комітетом міністрів
19 січня 2000 року
на 694-му засіданні заступників міністрів).*

Комітет міністрів, згідно з умовами статті 15 (б) Статуту Ради Європи, враховуючи, що Рада Європи має на меті досягти більшого єднання між її членами;

беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Конвенція);

наголошуючи на тому, що, згідно зі статтею 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція) Договірні Сторони взяли на себе зобов'язання виконувати остаточні рішення Європейського суду

¹ Враховуючи, що в найближчому майбутньому, згідно з колишньою статтею 32 Конвенції, Комітет міністрів припинить виконання квазісудових функцій, про рішення Комітету міністрів не згадується. Треба розуміти, що в разі схвалення Рекомендації, коли певні справи ще перебувають у судовому провадженні, принципи цієї Рекомендації на ці справи все одно поширюватимуться.

з прав людини (далі - Суд) в будь-якій справі, сторонами якої вони є, і на тому, що Комітет міністрів здійснюватиме нагляд за їхнім виконанням;

пам'ятаючи, що за певних обставин згадані вище зобов'язання включають вжиття інших заходів, окрім справедливої сатисфакції, яку присуджує Суд, згідно зі статтею 41 Конвенції, та/або загальних заходів, якими потерпілій стороні забезпечується, наскільки це можливо, відновлення попереднього правового становища, яке ця сторона мала до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*);

наголошуючи на тому, що компетентні органи держави-відповідача самі вирішують, які заходи, зважаючи на наявні в національній правовій системі засоби, є найбільш відповідними для досягнення *restitutio in integrum*;

пам'ятаючи про те, що практика Комітету міністрів у здійсненні моніторингу за виконанням рішень Суду показує, що у виняткових випадках повторний розгляд справи або відновлення провадження є найбільш ефективним, якщо не єдиним засобом досягнення *restitutio in integrum*,

I. Звертається, виходячи з цих міркувань, до Договірних Сторін з рекомендацією забезпечити на національному рівні відповідні можливості досягнення, наскільки це можливо *restitutio in integrum*;

II. Закликає Договірні Сторони, зокрема, до перегляду своїх національних правових систем з метою забезпечення відповідних можливостей повторного розгляду справи, включаючи відновлення судового провадження, у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції, особливо коли:

i. потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні; наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше ніж через повторний розгляд або відновлення провадження; та

ii. рішення Суду спонукає до висновку, що

а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або

б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедурні помилки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вступ

1. Договірні Сторони Конвенції на власний розсуд (але під наглядом Комітету міністрів), несуть зобов'язання відповідно до статті 46 Конвенції «виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами».

2. Суд постановив: «Рішення, у якому Суд визнає порушення прав, накладає на державу-відповідача зобов'язання припинити порушення прав та забезпечити відшкодування за наслідки цього порушення таким чином, щоб, наскільки це можливо, відновити становище, що існувало до такого порушення» (див. *inter alia* Рішення Суду у справі *Папаміхалопулос проти Греції* (*Paramichalopoulos v. Greece*) від 31 жовтня 1995 року, частина 34, серія А 330-В). Таким чином, Суд висловив широковідомий принцип міжнародного права *restitutio in integrum*, який також неодноразово використовувався в резолюціях Комітету міністрів. У цьому контексті необхідність поліпшення в національних правових системах можливостей гарантій *restitutio in integrum* для потерпілої сторони стає все більш очевидною.

3. Незважаючи на те, що Конвенція не містить положень, які б зобов'язували Договірні Сторони передбачати в національному праві можливість перегляду справ і відновлення судового розгляду по справі, наявність подібних можливостей, за певних обставин, є надзвичайно важливою, а в деяких справах дійсно єдиною можливістю досягнення *restitutio in integrum*. Усе більша кількість держав приймає спеціальне законодавство, яке забезпечує можливість перегляду справ і відновлення провадження по справі. У деяких інших країнах ця можливість з'явилась завдяки судам та національним органам влади в межах існуючого права.

4. Ця Рекомендація є наслідком зазначеного розвитку подій. Вона закликає всі Договірні Сторони переконатися в тому, що в їхніх національних правових системах існують необхідні можливості для досягнення, наскільки це можливо, *restitutio in integrum*, і, особливо, забезпечення відповідних можливостей для перегляду справ, у тому числі і відновлення проваджень у справах.

5. Щодо термінів, слід відзначити, що в Рекомендації термін «перегляд» використовується як загальний термін. Термін «відновлення провадження у справі» означає відновлення судового розгляду як безпосереднього засобу перегляду справи. Порушення Конвенції можуть бути усунені різними засобами, починаючи з адміністративного перегляду справи (на-

приклад, надання дозволу на проживання, в якому раніше було відмовлено), і закінчуючи повним відновленням судового розгляду (наприклад, за кримінальними справами).

6. Рекомендація застосовується, передусім, до судових розглядів у тих випадках, коли норми чинних законів можуть стати основною перепорою новому розгляду. Водночас, Рекомендація застосовується також до адміністративних заходів і розглядів, хоча правові перепони в цих випадках, як правило, не такі серйозні.

7. Далі йдуть, по-перше, коментарі до ключових положень Рекомендації, і, по-друге, більш загальні коментарі з питань, які не розглядаються безпосередньо Рекомендацією.

Коментарі з ключових положень Рекомендації

8. Пункт 1 Рекомендації встановлює основний принцип, згідно з яким усі жертви порушень Конвенції повинні бути наділені ефективним правом на *restitutio in integrum*. Договірні Сторони повинні відповідним чином переглянути свої правові системи з метою забезпечення наявності таких можливостей.

9. Пункт 2 Рекомендації закликає держави, які ще цього не зробили, забезпечити можливості перегляду справ, у тому числі відновлення провадження у справах на національному рівні, з метою забезпечення рішенням Суду найбільшої ефективності. Зазначеним пунктом також встановлюються обставини, за яких перегляд справ і відновлення проваджень у справах є виключно важливою, а в деяких випадках, напевно, єдиною можливістю для досягнення *restitutio in integrum*.

10. Практика органів, створених у межах Конвенції, доводить, що особливої важливості перегляд справ, у тому числі й відновлення провадження у справах, набуває саме в кримінальному праві. Водночас, Рекомендація не обмежує коло справ виключно кримінальним правом. До сфери її діяльності входять будь-які категорії справ, зокрема ті, які відповідають критеріям, зазначеним у підпунктах «i» та «ii». Метою запровадження таких додаткових критеріїв було визначення тих виняткових випадків, коли захист прав особистості та ефективне впровадження рішень Суду превалюють над принципами, які лежать в основі доктрини *res judicata*, зокрема стосовно правової визначеності, при цьому жодним чином не применшуючи безсумнівної важливості зазначених принципів.

У підпункті «i» визначено випадки, коли потерпіла сторона й далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному

рівні, і щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту. Положення зазначеного підпункту зокрема будуть застосовані до осіб, які були засуджені до тривалого терміну ув'язнення, і до тих, хто перебуває у в'язниці під час вивчення «справи» органами, створеними у межах Конвенції. Положення зазначеного підпункту будуть також застосовані й в інших випадках, наприклад, коли особу було неправомірно позбавлено певних громадянських або політичних прав (зокрема у випадках втрати або невизнання право- або дієздатності, оголошення банкрутства або заборони політичної діяльності), коли порушується право особи на сімейне життя, або коли дитину неправомірно позбавлено права мати будь-які контакти з батьками. При цьому цілком очевидно, що має існувати причинний зв'язок між виявленим порушенням і подальшими негативними наслідками, яких зазнає потерпіла сторона.

12. У підпункті «іі» зазначається характер порушень у справах, що відповідають вищевказаним критеріям, за яких перегляд справи та відновлення провадження у справі мають особливу важливість. Прикладами таких ситуацій відповідно до підпункту «а» можуть бути рішення у кримінальних справах, які порушують статтю 10 Конвенції, оскільки дії, що кваліфікуються владою як кримінальні, насправді становлять право потерпілої сторони на свободу вираження поглядів; або порушення статті 9 Конвенції, оскільки дії, що кваліфікуються як кримінальні, є реалізацією законного права на свободу релігії. Прикладами таких ситуацій, відповідно до підпункту «б», можуть бути випадки, коли потерпіла сторона не мала часу або можливості підготувати свій захист в ході розгляду у кримінальній справі, у випадку, якщо звинувачення ґрунтувалося на матеріалах, здобутих під тортурами, або на матеріалах, які потерпіла сторона не мала можливості перевірити, або, якщо в межах цивільного процесу по відношенню до сторін, які беруть участь у процесі, було порушено принцип рівності сторін. Будь-які порушення повинні, як випливає з тексту Рекомендації, бути настільки серйозними, щоб виникали серйозні сумніви щодо результату виконання національних проваджень.

Інші зауваження

13. Рекомендація не визначає, хто саме має виносити питання щодо перегляду або відновлення справи. Беручи до уваги те, що основною метою Рекомендації є забезпечення відповідного захисту потерпілих внаслідок грубих порушень Конвенції, встановлених Судом, логіка системи припускає, що зазначені особи повинні мати право звернутися з необхідним клопотанням до компетентного суду або іншого національного органу.

Беручи до уваги різні традиції Договірних Сторін, жодні положення подібного характеру не були включені до Рекомендації.

14. Рекомендація не розглядає також таку особливу проблему, як «масові справи», тобто справи, в яких певний структурний недолік призводить до великої кількості порушень Конвенції. У таких справах, в принципі, держава, справа якої розглядається, могла б визначити, що є найкращим рішенням, - перегляд справи або відновлення провадження у справі чи інший засіб.

15. У ході підготовки Рекомендації було встановлено, що перегляд справи або відновлення провадження у справі може породжувати певні проблеми для третіх сторін, особливо, якщо вони отримали свої права законно. Однак така проблема існує вже і в ході застосування національного права при перегляді чи поновленні провадження у справі. Рішення, що приймаються у таких справах, повинні бути застосовні, принаймні *mutatis mutandis*, і до справ, в яких перегляд справи або відновлення провадження у справі необхідні з метою виконання рішення Суду.

У справах щодо перегляду або відновлення провадження у справі, в яких Суд присудив справедливую компенсацію, питання про те, яким чином така компенсація буде прийнята в розрахунок, має вирішуватися на розсуд компетентного національного суду або відповідних органів влади з урахуванням обставин кожної справи.

**Огляд результатів імплементації Рекомендації
№ (2000)2 Комітету міністрів державам-членам
«Щодо повторного розгляду або поновлення
провадження у певних справах на
національному рівні після прийняття рішень
Європейським судом з прав людини»**

Доповідач: пан Адріан Шайдеггер
(Adrian SCHEIDEGGER) (Швейцарія)

Член Секретаріату: пані Вірджинія Флорес
(Virginie FLORES)

I. Вступ про стан справ за наявною інформацією:

1. У Рекомендації № 2 (2000) про повторний розгляд і поновлення провадження у певних справах на національному рівні відповідно до рішень ЄСПЛ Комітет міністрів зазначає:

*«I. Звертається... до Договірних Сторін з рекомендацією забезпечити на національному рівні адекватні можливості досягнення, наскільки це можливо *restitutio in integrum* («поновлення у правах»);*

II. Закликає Договірні Сторони, зокрема, до перегляду своїх національних правових систем з метою забезпечення адекватних можливостей повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження, у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції, особливо:

(i) коли потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, – наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекват-

ним засобом захисту і які не можна виправити інакше ніж через повторний розгляд або поновлення провадження;

(ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що

(а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції (995_004) по суті, або

(б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедурні помилки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні.

2. Усі держави-члени вже надали інформацію про імплементацію цієї Рекомендації, і всі відповіді було зведено в єдиний документ для кожної держави-члена. Внесок інших інституцій Ради Європи, зокрема Парламентської асамблеї і Департаменту з питань виконання рішень Суду, також були взяті до уваги.

3. Щодо цієї Рекомендації, зокрема, було вирішено приділити більшу увагу конкретним питанням, які виникли на другому етапі перевірки. Цей підхід відрізняється від того, що використовувався для двох інших Рекомендацій. Перевагу надано першому етапу реалізації Рекомендації, який вже відобразив загальну картину можливостей повторного розгляду справи, оскільки наразі є доцільним уточнити деякі питання, не повертаючись до вже зазначених висновків.

II. Оцінка імплементації рекомендацій

1) Інші засоби, окрім поновлення судового провадження, за допомогою яких судові системи забезпечують відповідні можливості для досягнення *restitutio in integrum* («новлення у правах») настільки, наскільки це можливо:

4. Додатково до вже згаданих державами-членами методів, на першому етапі було описано й деякі інші. Таким чином, окрім повторного розгляду, є також цивільна відповідальність, безумовне звільнення, поновлення у правах, процесуальне прискорення, утримання від виконання певних рішень або виправлення інформації у публічних реєстрах, наприклад у судових, публічне виправдання або амністія.

Стосовно повторного розгляду

5. Варто нагадати, що під час першого огляду було виявлено необхідність визначити поняття «повторний розгляд» як повторну оцінку (зазвичай тим же органом, що ухвалював рішення у справі) ситуації, яка призвела

до порушення Конвенції; за наслідками такої повторної оцінки повинна існувати можливість задоволення вимог, які були предметом початкового провадження.

6. Повторний розгляд найчастіше вважається способом досягнення, наскільки це можливо, *restitutio in integrum* («поновлення у правах») у всіх вищезазначених конкретних галузях цивільного права, наприклад сімейних прав або прав, які безпосередньо пов'язані зі становищем особи. Також багато держав надали інформацію про те, що повторний розгляд можна було б застосувати в конкретних галузях адміністративного права, таких як дозвіл на здійснення економічної діяльності, законодавства щодо будівельної галузі або прав іноземців та біженців.

2) Чи однакова ймовірність повторного розгляду у тих справах, в яких провадження було несправедливим, і в тих, в яких саме кінцевий результат провадження становив порушення Конвенції:

7. За винятком декількох держав-членів (Фінляндія, Молдова, Норвегія), у більшості країн немає різниці між цими двома обставинами.

3) Процесуальні норми, що застосовуються з метою повторного розгляду кримінальної справи:

8. У більшості держав-членів повторний розгляд кримінальної справи можливий або за клопотанням заявника, або прокурора, або будь-якого іншого державного органу (Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Росії, Сан-Марино, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швейцарія, «Колишня Югославська Республіка Македонія», Туреччина та Сполучене Королівство), в низці інших держав наразі з цього питання проводять законодавчі реформи. Проте, як вже було показано, відповідно до перших оглядових звітів держави-члени по-різному імплементували цю Рекомендацію, наприклад, у питаннях, що стосуються компетентних органів або кінцевих строків для поновлення провадження.

9. Якщо більшість держав відповіла на нижченаведені запитання, то лише деякі з них зазначили, чи це були загальні кримінально-процесуальні норми або ж це були спеціальні правила, що регулюють поновлення провадження. Звичайно, можна зробити висновок, що в більшості держав застосовуються загальні правові норми.

а) Стосовно процесуальних витрат:

10. У більшості держав процесуальні витрати, за певних умов, можуть покриватись державою (Азербайджан, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Чехія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Угорщина, Ісландія, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина, Швеція, Швейцарія, Туреччина та Сполучене Королівство). Ці умови можуть включати питання допустимості клопотання про поновлення провадження у справі, виправдання обвинуваченого або той факт, що особі, яка клопочеться про поновлення провадження у справі, вдалося отримати дозвіл.

б) Щодо правової допомоги у поданні клопотання про поновлення провадження у справі:

11. Багато держав допускає можливість надання правової допомоги (Австрія, Азербайджан, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Грузія, Угорщина, Ісландія, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Швейцарія, Туреччина та Сполучене Королівство).

в) Стосовно наявних правил, які забороняють *reformatio in pejus* («повернення до гіршого»):

12. *Reformatio in pejus* («повернення до гіршого») заборонено багатьма державами-членами (Австрія, Азербайджан, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Чехія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Люксембург, Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина, Швеція, Туреччина та Сполучене Королівство).

г) Правила, що регулюють затримання засудженого / відповідача з моменту отримання дозволу на поновлення провадження у справі:

13. У той час як держави користуються свободою розсуду щодо наслідків рішення про поновлення провадження у справі, вони, як і раніше, повинні гарантувати застосування принципу презумпції невинуватості та принципів, що стосуються попереднього ув'язнення, відповідно до Резолюції Комітету міністрів ДН (2004) 31 у справі «Садак, Зана, Доган та Дікл проти Туреччини» (*Sadak, Zana, Dogan and Dicle v. Turkey*), про що, як видається, йшлося в одержаних відповідях. Таке обґрунтування стає більш зрозумілим, коли основним критерієм поновлення провадження є наявність серйозних сумнівів щодо наслідків першого провадження або

коли перший вирок істотно суперечить Конвенції. Тривале утримання під вартою, безсумнівно, порушує різні питання з урахуванням статті 5 і пункту 2 статті 6 Конвенції.

е) Стосовно можливого призупинення інших проваджень:

14. Щодо того, наскільки призупиняється розгляд інших справ з поновленням провадження у кримінальній справі, то тут, вочевидь, немає встановлених норм, і в межах кожної юрисдикції рішення у кожному конкретному провадженні ухвалюють в індивідуальному порядку.

4) Питання про можливість повторного розгляду справи щодо стягнення компенсації з держави на підставі факту порушення Конвенції:

15. Як зазначили деякі держави, ця можливість є найбільш доречною за умови відсутності будь-якої іншої можливості забезпечити повторний розгляд або поновлення провадження, чи з підстави відсутності відповідного правового положення, чи тому, що це впливає на принцип правової визначеності, або просто тому, що предмет першого провадження перестав існувати (наприклад, право на здійснення професійної діяльності у певний період часу в минулому). Отже, такий своєрідний повторний розгляд справи може мати місце з метою визнання попереднього рішення протиправним і присудження на цій підставі компенсації (Німеччина, Нідерланди, Швеція). Однак рішення не буде змінено без поновлення провадження (Швеція).

III. Висновки про наслідки вжитих заходів для довгострокової ефективності конвенції

16. Раніше вже було зазначено, що на першому етапі подальшої діяльності у відповідь на Рекомендацію було вжито важливих заходів щодо поновлення провадження у певних справах. Більше 12 держав-членів ухвалили закон, який дозволяє поновити провадження у кримінальній справі. Наразі проводять законодавчі реформи (Італія) і деякі суди розробили свою судову практику щодо надання дозволу на поновлення провадження.

17. Таким чином, на сьогоднішній день у більшості держав-членів можна поновити кримінальні провадження. У близько 20 держав-членів дозволено поновлення цивільного провадження після подачі заяви особою

або органом державної влади. Законодавство лише невеликої кількості країн не містить чіткого і конкретного визначення поновлення провадження у справі після виявлення факту порушення Судом певних положень, але наявні загальні норми законодавства або прецедентне право є достатньо «відкритими» для реалізації цієї можливості. У близько 20 держав-членів існує можливість поновлення адміністративного провадження на підставі заяви особи або органу державної влади. Також під час першого етапу перевірки було встановлено, що у держав, які не застосували Рекомендацію на рівні національного законодавства, щоб забезпечити поновлення цивільного та адміністративного провадження, виникли проблеми, пов'язані з необхідністю правової визначеності і захисту інтересів добросовісних третіх осіб.

18. Якщо поновлення провадження можливе, необхідно забезпечити, щоб конкретні обмеження у певних ситуаціях не стали йому на заваді, наприклад у разі занадто коротких строків. Так само відсутність правової допомоги або зобов'язання сплачувати процесуальні витрати теж можуть бути певною перешкодою для заявника щодо поновлення провадження у справі. Хоча втішає той факт, що у більшості держав-членів це не так.

19. Після отримання дозволу на поновлення провадження, важливо, щоб до особи ставилися як до відповідача і щоб застосовувались презумпції невинуватості та правила попереднього ув'язнення.

20. З іншого боку, якщо поновлення провадження неможливе, то це вже залежить від державної практики, чи буде повторний розгляд ефективним засобом правового захисту, особливо у певних видах цивільних або адміністративних справ. Як видно з анкетних відповідей, існує також велика кількість інших способів, обраних державами-членами для досягнення *restitutio in integrum* («поновлення у правах») настільки, наскільки це можливо.

21. Якщо вплив на довгострокову ефективність Конвенції видається менш очевидним порівняно з двома іншими пріоритетними рекомендаціями, оскільки це стосується більше інтересів заявника, реалізація цієї Рекомендації у будь-якому разі має сприяти ефективному виконанню положень Конвенції. З одного боку, вона дала початок важливим реформам, які дозволяють поновити провадження; з іншого боку, той факт, що національні органи влади переглядають ситуацію заявника, дозволяє припустити, що на основі досвіду було зроблені висновки і деякі заходи не будуть вжиті повторно.

22. Проте якщо прогрес, досягнутий державами-членами, помітний, висновки, зроблені заступниками міністрів у травні 2006 залишаються цілком актуальними:

«Для того щоб досягти restitutio in integrum («поновлення у правах») настільки, наскільки це можливо, зокрема шляхом поновлення провадження у справі за обставин, визначених у Рекомендації, держави-члени, які ще не запровадили можливості поновлення кримінального провадження, повинні терміново це зробити, також їх слід заохочувати впроваджувати можливості поновлення провадження у цивільних та адміністративних справах. Держав-членів необхідно також залучити до розгляду питання наявності належних можливостей для повторного розгляду справи на національному рівні, що може стати важливим механізмом належного відшкодування без поновлення національного провадження, коли немає жорсткої вимоги поновлювати вказану справу».

Страсбург, 12 лютого 2016 р.

DH-GDR (2015)008 Rev

Керівний комітет з питань прав людини
(CDDH)

Комітет експертів з питань реформування суду
(DH-GDR)

**Огляд обміну думками, що відбувся
на 8-му засіданні DH-GDR про забезпечення
в національних правових системах повторного розгляду
справи або поновлення провадження після рішення Суду¹**

(Підготовлено Секретаріатом)

¹ Цей огляд відображає ситуацію у 46 державах-членах Ради Європи. Сполучене Королівство не брало участі у моніторингу, здійсненому Комітетом експертів з питань реформування Суду (DH-GDR).

² Експерт Сполученого Королівства відсторонився від цього рішення (див. док. DH-GDR(2014)R7, п. 11).

³ Документ CDDH (2008) 008 Додаток I.

DH-GDR(2015)008

Вступ

1. На своєму 7-му засіданні Комітет експертів з питань реформування Суду (DH-GDR) вирішив провести обмін інформацією, відповідно до його кола повноважень, про імплементацію Конвенції та виконання рішень, а також про забезпечення у національних правових системах процесів повторного розгляду або відновлення провадження після рішень Суду². При цьому було використано попередній огляд CDDH щодо реалізації відповідної Рекомендації Комітету міністрів (2000)³. DH-GDR вирішив, що Комітет не дублюватиме цей огляд, а радше зосередиться на нових або невирішених питаннях на основі відповідної інформації, включаючи можливі приклади позитивної практики і подробиці стосовно того, як було вивчено і, можливо, усунуто практичні та процедурні перешкоди для поновлення провадження у справі.

2. Для того, щоб підготуватися до обміну думками, Голова запропонував експертам відповісти на наведені нижче запитання:

Кримінальні провадження

1) Як у вашому національному законодавстві було врегульовано питання про поновлення кримінального провадження і чи були приклади успішного поновлення провадження у таких справах?

2) З якими практичними або процесуальними труднощами ви зустрічалися на практиці? Яким чином ви їх подолали?

3) Чи виникали у вас певні труднощі у зв'язку з поновленням провадження після дружнього врегулювання або односторонньої декларації?

Цивільні провадження

1) Як було врегульовано питання про поновлення цивільного провадження і чи були приклади успішного поновлення провадження у таких справах?

- Які були перешкоди / Як ви їх подолали?

- Які є позитивні результати та які недоліки залишаються?

2) Якщо поновлення було впроваджено на основі прецедентної практики національних судів, було б доцільно поділитися відповідними прикладами.

3. Дані, надані до і після обміну думками, були опубліковані на окремій веб-сторінці, та будуть регулярно оновлюватися. Цей документ, підготов-

⁴ «Поновлення провадження у справі після рішення Європейського суду з прав людини», 5–6 жовтня 2015 р. (Страсбург). Див., зокрема, Висновки круглого столу.

лений Секретаріатом, має невичерпний оглядовий характер, і не є обов'язковим для DH-GDR чи CDDH. Його метою є презентація основної інформації, питань і проблем, що були виявлені під час обміну думками, на основі письмових матеріалів та їхнього узагальнення (док. DH-GDR(2015)001).

4. Варто також зазначити, що 5–6 жовтня 2015 р., після цього обміну думками, Департаментом з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини було організовано круглий стіл, основна мета якого полягала в тому, щоб проаналізувати поновлення провадження у справі як засобу забезпечення *restitutio in integrum* після ухвалення Європейським судом рішення, визначити обсяг зобов'язання щодо вжиття таких заходів, їх обмежень та альтернатив.⁴

5. Перш за все, слід зазначити, що питанням, яке розглядається в контексті наслідків рішення Суду та індивідуальних заходів, є питання про те, які заходи можна вжити на користь заявника, щоб забезпечити *restitutio in integrum*, тобто створення ситуації, яка б мала місце, якби цього порушення не сталося. При цьому слід мати на увазі, що держави вільні у виборі засобів, за допомогою яких можна досягти такого результату. Одним з таких засобів є поновлення провадження або повторний розгляд справи заявника. Однак це не єдиний спосіб, у практиці Комітету міністрів в межах його наглядових повноважень щодо виконання рішень Суду існує й безліч прикладів, коли було знайдено інші варіанти, які забезпечили повернення, наскільки це можливо, заявника до ситуації, в якій він/вона опинились би, якби це порушення не сталося. Також слід зазначити про *ad hoc* рішення, тобто повторний розгляд справи адміністративним органом або забезпечення заявнику компенсації за упущену вигоду, – які Суд сам часто застосовує у своїй практиці шляхом присудження заявнику грошової компенсації за упущену вигоду, щоб уникнути вирішення складних питань, таких як правова безпека або інтереси третіх осіб. Таким чином, поновлення провадження є важливим способом, але не єдиним. Однак можливість повторного розгляду справи або поновлення провадження у справі на національному рівні дійсно часто полегшує та прискорює процес виконання рішення і його завершення.

6. Поновлення розслідування у справі є окремим питанням, що не буде тут розглядатися.

⁵ Албанія, Вірменія, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Італія, Латвія, Литва, Республіка Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Російська Федерація, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія і Туреччина.

⁶ Албанія, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Естонія, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Латвія, Литва, Республіка Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швейцарія, Туреччина.

⁷ Іспанія, рішення від 16 грудня 1991 р. № 245/1991, і Італія, рішення від 4 квітня 2011 р. № 113.

I. Кримінальне провадження

7. Тридцять три держави дозволяють поновлення кримінального провадження.⁵ У тридцяти країнах поновлення кримінального провадження передбачено законом.⁶ Дві держави зазначили, що перед офіційним закріпленням у кримінальному законодавстві поновлення провадження спочатку було впроваджено Рішенням Конституційного суду шляхом динамічної інтерпретації існуючих положень.⁷

8. Перешкодами для поновлення провадження у справі є принцип *res judicata* і правова визначеність (остаточність судового рішення, строк позовної давності). Ці причини обґрунтовують відсутність можливості поновлення провадження.⁸

9. Поновлення провадження у справі ніколи не є автоматичним процесом, а, навпаки, залежить від певних умов та обставин.⁹ У деяких державах цей процес можуть ініціювати державні органи, зокрема прокурор.¹⁰ Клопотання про поновлення провадження може вважатися неприйнятним, зокрема, якщо строк для його подання закінчився або якщо наслідки порушення перестали існувати.¹¹

10. Нижче наведено приклади подолання таких перешкод:

а) Неможливість повторного розгляду справи можна подолати за допомогою динамічної інтерпретації існуючих положень Конституції, імплементаційного закону про Конституційний Суд і Закону про кримінальне судочинство.¹²

б) *Res judicata ma ne bis in idem* – для подолання процедурних перешкод для поновлення провадження у справах, зокрема *res judicata* національних рішень, може бути корисним принцип прямого застосування Конвенції і прямого впливу рішень Суду на відповідну національну правову систему. Рішення Суду повинні вважатися «судовим наказом» і «винятковими обставинами», що вимагають екстраординарного перегляду рішень.¹³

с) Обмежувальні критерії для поновлення провадження були нівельовані неформалістичною інтерпретацією національним судом¹⁴. Наприклад, у Польщі Верховний Суд застосував неформалістичне тлумачення відповідного положення з метою надання дозволу на поновлення провадження стосовно компетенції за необґрунтоване тримання під вартою (порушення пункту 5 статті 5

⁵ Ліхтенштейн та Ірландія.

⁶ У Греції, наприклад, провадження у справі поновлюється тільки у тих випадках, коли виявлене порушення має негативні наслідки для рішення кримінального суду, і заподіяну шкоду можна компенсувати лише шляхом повторного розгляду справи. Крім того, саме з цієї причини касаційний суд відмовив у поновленні провадження у справах про надмірну тривалість провадження, вважаючи, що це порушення не впливає на рішення національного суду. Було також представлено зміни до законодавств (наприклад, Франція).

¹⁰ Австрія, Боснія і Герцеговина, Естонія, Фінляндія, Республіка Молдова.

¹¹ Див., наприклад, Чехія, Фінляндія та Іспанія.

¹² Іспанія.

¹³ Республіка Молдова.

¹⁴ Див. Чехія, Польща.

Конвенції). Крім того, під час обміну думками та круглого столу, організованого Департаментом з питань виконання рішень Суду, було відзначено, що часові обмеження¹⁵ для подання клопотання про поновлення провадження повинні бути обґрунтованими, враховувати тривалість розгляду справи у Суді та бути більш чітко визначеними.

d) Процесуальні помилки, допущені заявником, та відсутність інформації. Відповідний судовий орган і сторони інформуються про рішення, яким встановлено факт порушення.¹⁶ Якщо суд встановлює, що існує причина для поновлення кримінального провадження, він має повідомити про це засудженого або особу, уповноважену подати клопотання від його імені.¹⁷ Офіс Урядового уповноваженого може допомогти у перенаправленні заяви.¹⁸

e) Процесуальні труднощі, пов'язані з часовими межами, можна вирішити, дозволивши іншим особам, наприклад прокурору або членам родини у разі смерті або за відсутності заявника, знову поновити провадження у справі.¹⁹ Одна держава з цією метою внесла зміни до законодавства і передбачила широкий список представників.²⁰ Якщо плин часу впливає на можливість допиту свідків, зусиль судових органів, докладених для встановлення їхнього місцезнаходження, достатньо з точки зору Комітету міністрів для закриття справи.²¹

f) Для того, щоб уникнути випадків *reformatio in peius*, також було відзначено роль прокурора і Урядового уповноваженого.²²

11. Багато держав-членів²³ зазначили про успішні випадки поновлення провадження у справах, у яких Суд встановив порушення статті 6 і поновлення провадження у яких призводило до скасування початкових оспорюваних рішень національного суду, а повторний розгляд справи мав наслідком виправлення недоліків, виявлених Судом, з таким самим або ж іншим результатом (наприклад, виправдувальний вирок, зменшення строку покарання або відстрочення виконання вироку).²⁴

12. Поновлення кримінального провадження після рішення Суду, яким було встановлено порушення основних статей Конвенції, призводило до перегляду на користь заявника (зазвичай виправдувальний вирок) початкового оскаржуваного рішення.²⁵

¹⁵ Існує два види строків: строк, що відраховується від дати ухвалення рішення ЄСПЛ, і строк, що відраховується від дати набуття рішенням національного органу статусу остаточного. Залежно від правової системи, можна застосовувати і перший, і другий види строків.

¹⁶ Туреччина.

¹⁷ Боснія і Герцеговина.

¹⁸ Див. Боснія і Герцеговина та Республіка Молдова.

¹⁹ Наприклад, Боснія і Герцеговина, Франція і Польща.

²⁰ Франція внесла зміни до свого Закону від 20 червня 2014 р. № 2014-640, так що співмешканці, діти, батьки, онуки, правнуки або єдині спадкоємці чи спадкоємці, які вважаються єдиними, також можуть поновити провадження у справі як спосіб пом'якшення наслідків плин часу, наприклад у разі смерті або за відсутності заявника.

²¹ Румунія.

²² Див. Боснія і Герцеговина та Республіка Молдова.

²³ Див., наприклад, Естонія, Франція, Польща, Російська Федерація, Словаччина.

²⁴ Естонія, Франція, Нідерланди, Польща.

²⁵ Див. Польща, Російська Федерація, Словаччина.

13. Було згадано також можливе й фактичне застосування згаданого вище принципу *beneficium cohaesionis*.²⁶ Тобто рішення про поновлення провадження також є корисним і для інших обвинувачуваних, окрім заявника у справі.²⁷ Окрім того, наголошено на можливості поновлення провадження стосовно інших обвинувачених в інших кримінальних справах, в яких було встановлено таке ж порушення (з точки зору поєднання фактичних чи правових обставин).²⁸ Було відзначено, що інші обвинувачені в інших кримінальних справах повинні подавати свої клопотання про поновлення провадження у справі, тобто це не відбувається автоматично на основі одного рішення про поновлення провадження у справі.

II. Цивільне провадження

14. Можливість поновлення провадження у цивільній справі існує в законодавстві двадцяти трьох держав-членів²⁹ і наразі є предметом обговорення ще однієї.³⁰ Держави, в яких існує така можливість, обережно застосовують подібні заходи, оскільки рішення їхніх національних органів судової влади є пріоритетними, і поновлення провадження є досить винятковим явищем.³¹ Деякі держави, за виняткових обставин, все ж дають згоду на поновлення провадження.³² В інших державах поновлення провадження може відбуватися на основі загальних положень, що регулюють це питання. У деяких випадках пріоритетними є загальні положення або загальні заходи у поєднанні з *ad hoc* рішеннями.³⁴ В одній із держав було розглянуто питання про можливість реформи законодавства, щоб уможливити поновлення провадження у цивільних справах після рішення Суду.³⁵ У Норвегії та Фінляндії також існує можливість поновлення провадження у справі після ухвалення висновку Комітетом з прав людини Організації Об'єднаних Націй. Польща передбачає можливість поновлення провадження в разі порушення принципу рівного ставлення, відповідно до Закону 2010 року «Про реалізацію

²⁶ Болгарія, Чехія.

²⁷ Див. Чехія, Греція.

²⁸ Див. Фінляндія, Польща.

²⁹ Албанія, Вірменія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Грузія, Німеччина, Латвія, Литва, Республіка Молдова, Норвегія, Португалія, Румунія, Російська Федерація, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Іспанія, Швейцарія та Туреччина.

³⁰ В Італії це питання було скеровано Державною Радою до Конституційного Суду.

³¹ Наприклад, Португалія.

³² Словенія: поновлення провадження у справі можливе виключно за рішенням Суду.

³³ Польща: залежно від обставин справи, порушення права на справедливий суд, встановлене Судом, може слугувати підставою для поновлення провадження відповідно до загальних положень, що регулюють невідійсність цивільного судочинства. Закон про сім'ю та опіку і піклування містить деякі спеціальні положення, які передбачають широкі можливості для зміни навіть остаточних судових рішень.

³⁴ Фінляндія.

³⁵ Греція.

деяких положень законодавства Європейського Союзу щодо рівного ставлення».

15. Поновлення провадження було передбачено у законодавстві шляхом або чіткої вказівки на рішення Суду, або опосередковано за допомогою загальних формулювань.³⁶ Перешкодами поновленню провадження були: *res judicata*³⁷, правова визначеність³⁸, захист третіх сторін,³⁹ неможливість виправити недоліки рішень, ухвалених багато років тому, з огляду на динамічний характер приватно-правових відносин.⁴⁰

16. Правопорушення проти держави (неправомірне відправлення правосуддя)⁴¹ і компенсація за упущену вигоду⁴² були альтернативами поновленню провадження.

17. Було визначено низку перешкод і розроблено відповідні методи для їх подолання:

а) Терміни і строки давності у поєднанні з тривалістю розгляду справи у Суді. Було наведено приклад поновлення провадження після спливу строку позовної давності з урахуванням тривалості розгляду у Суді.⁴³ Справді, як виняток, поновлення цього провадження відбулося через дев'ять років, незважаючи на встановлений строк давності у п'ять років, тому що тривалість розгляду справи у Суді призвела до пропуску граничного терміну. Крім того, у цій країні наразі розглядається законодавча ініціатива, згідно з якою буде змінено положення Цивільно-процесуального кодексу і усунуто строк давності для поновлення цивільного провадження на підставі рішення Суду. Десятирічний строк давності може бути доречним⁴⁴, враховуючи тривалість розгляду справи у Суді, хоча іноді навіть такі часові межі недостатні. У Словаччині принцип *restitutio in integrum* застосовується відповідно до підпункту «d» пункту 1 статті 228 Цивільно-процесуального кодексу, надаючи заявникам можливість оскаржити відповідне рішення національного суду за допомогою клопотання про поновлення провадження у справі у разі, якщо Суд ухвалив рішення на їхню користь. Клопотання про поновлення провадження необхідно подати протягом трьох місяців, починаючи з набуття рішенням Суду статусу остаточного. Прив'язка початку

³⁶ Наприклад, Данія, Іспанія.

³⁷ Франція, Греція, Ірландія, Нідерланди, Польща, Словенія.

³⁸ Греція, Нідерланди, Польща, Словенія.

³⁹ Австрія, Греція, Нідерланди, Польща.

⁴⁰ Див. Польща.

⁴¹ Бельгія, Нідерланди, Польща.

⁴² Бельгія, Нідерланди.

⁴³ «Дігріт Клібавісієн проти Литви» (Digrytė Klibavičienė v. Lithuania), рішення Верховного Суду від 22 квітня 2015 р.

⁴⁴ Норвегія та Туреччина.

перебігу строку на національному рівні до набуття рішенням Суду статусу остаточного запобігає виникненню проблеми, що стосується тривалості розгляду справи у Суді.

б) Для деяких держав істотною проблемою був інтерес третьої сторони, що могло бути підставою для відмови у поновленні провадження. Було висловлено прохання про збір інформації щодо можливого впливу поновлення проваджень у справі на третіх осіб, які не мали можливості надати свої зауваження Європейському суду.⁴⁵ Було також запропоновано, щоб на практиці Європейський суд з прав людини, якщо поновлення провадження може вплинути на інтереси третіх осіб, запрошував їх долучитися до провадження відповідно до пункту 2 статті 36 Конвенції.⁴⁶

с) Кілька держав відзначили випадки зі своєї практики, в яких було взято до уваги інтереси третіх осіб.⁴⁷ В одній із держав Урядовий уповноважений інформує третіх осіб про те (якщо це очевидно), що розгляд справи у Суді зачіпатиме їхні інтереси, а законодавство передбачає безоплатну правову допомогу для них, якщо вони забажають постати перед Судом.⁴⁸ В іншій державі до законодавства було внесено зміни, якими передбачено, що, щойно клопотання про поновлення провадження приймається до розгляду, третіх сторін про це повідомляють та зобов'язують федеральний суд запросити кожну зі сторін провадження, яке призвело до подання заяви до Суду, надати письмові або усні пояснення стосовно поновлення провадження.⁴⁹

18. Загалом, більшість держав навели приклади успішного поновлення провадження, переважно у справах, у яких держава була відповідачем.⁵⁰

III. Конституційне провадження

19. Деякі держави-члени⁵¹ повідомили про створення конституційних засобів повідомлення про стверджувані порушення прав людини. Оскільки це не було предметом обміну думками, зазначене питання не розглядається окремо в цьому документі. Однак слід зазначити, що наявність

⁴⁵ Іспанія.

⁴⁶ Див. Хорватія, Іспанія.

⁴⁷ Німеччина, Республіка Молдова, Швейцарія.

⁴⁸ Німеччина, Закон «Про судову допомогу у питанні судових витрат» від 20 квітня 2013 р.

⁴⁹ Зокрема, Швейцарія; див. також Республіка Молдова.

⁵⁰ Див. Румунія, Словаччина, Швейцарія.

⁵¹ Сербія, Словаччина, Іспанія, Туреччина.

таких засобів може дати змогу поновити провадження на національному рівні перед поданням заяви до Суду, якщо Конституційний Суд визнає порушення прав, гарантованих Конвенцією, та скасує рішення національного суду.⁵² Дві держави-учасниці надали інформацію про поновлення конституційного провадження після ухвалення Судом рішення.⁵³ Одна країна навела розгорнутий приклад справи, пов'язаної із Законом про Конституційний Суд, який не допускає поновлення конституційного провадження після ухвалення рішень Судом, і пояснила, чому не було внесено поправок до існуючої системи.⁵⁴

20. У Чехії Конституційний Суд наділений загальними повноваженнями щодо поновлення кримінального та цивільного проваджень після ухвалення рішення Судом. Було відзначено, що для поновлення провадження заявник повинен звернутись до Конституційного Суду, який також є останньою інстанцією, яка розглядає будь-яку справу перед тим, як її може бути подано до Європейського суду. Критерії поновлення провадження викладено в Рекомендації (2000)2; навіть якщо ситуацію заявника вирішено (Судом або іншим чином), поновлення провадження може відбутися за умови, що справа становить загальний інтерес. Таким чином, питання поновлення провадження вирішується Конституційним Судом, який може скасувати рішення національних судів і ухвалити рішення про поновлення провадження в інших національних судах. У разі поновлення конституційного провадження пленарна асамблея має розглянути попереднє провадження і ухвалити нове рішення на підставі рішення Суду. Заявник також може звернутися із проханням скасувати положення законодавства, взяті до уваги під час попереднього провадження, що суперечать Конституції або Закону (Конвенції). Були також наведені конкретні приклади, в тому числі й випадки *beneficium cohaesionis*, коли кримінальне провадження було поновлено на користь інших обвинувачених у справі.

21. Можуть виникнути такі перешкоди:

- неможливість поновлення провадження після рішення Суду у справі, яка не була попередньо розглянута Конституційним Судом;
- інтерес третіх сторін може залишитись поза увагою у випадку поновлення цивільного та адміністративного провадження Конституційним Судом, навіть якщо Цивільно-процесуальний кодекс передбачає, що права третіх осіб мають бути захищені. Проте питання урахування різних приватних інтересів, що є предметом розгляду, не регламентовано чітко у законодавстві.

⁵² Словаччина, Туреччина.

⁵³ Боснія і Герцеговина та Словаччина.

⁵⁴ Див. Накази № U-I-223/09, Up-140/02 від 14 квітня 2011 р. Конституційного Суду Словенії за ухваленням рішенням Суду у справі «Гаспарі проти Словенії» (*Gaspari v. Slovenia*) (21 липня 2009 р. № 21055/03).

IV. Адміністративне провадження

Естонія, Фінляндія, Франція, Греція, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Сербія і Туреччина⁵⁵ надали додаткову інформацію про поновлення адміністративного провадження⁵⁶

22. Критерії поновлення провадження відображають положення Рекомендації (2000)2, тобто коли існують порушення (процесуальних та/або матеріальних положень) Конвенції та існує потреба у *restitutio in integrum* (якщо це виправдано), і це єдиний спосіб для повного виправлення ситуації і повернення особи до становища, що передувало порушенню.⁵⁷ В одній з держав зобов'язання поновити адміністративне провадження стосувалося виконання рішень Європейського суду з прав людини або будь-якого іншого міжнародного або наднаціонального суду.⁵⁸ В іншій державі подібна можливість передбачена адміністративно-процесуальним законодавством.⁵⁹ Незважаючи на відсутність конкретних положень, які чітко передбачають можливість поновлення адміністративного провадження безпосередньо на підставі рішень Суду та особливостей систем, можна використовувати загальні нормативні акти, що регулюють можливість поновлення адміністративного провадження.⁶⁰ Ще в одній державі, у зв'язку з відсутністю відповідної правової бази, механізм для поновлення адміністративного провадження було створено Верховним Судом.⁶¹ Зазначений суд ухвалив, що в разі, якщо порушення, встановлене Європейським судом з прав людини, стосується адміністративного покарання, на яке *res judicata* не поширюється, то встановлені Судом порушення гарантованих Конвенцією прав є новим елементом, який має прийматись до уваги органом, уповноваженим накладати стягнення. Отже, коли стосовно цього факту подається заява, і призначене покарання продовжує діяти, цей орган повинен оцінити, чи порушує триваюче застосування санкції вимоги Конвенції, і якщо так, то припинити його, з урахуванням інтересів, за які він несе відповідальність, покарання та серйозності його наслідків, а також характеру і тяжкості порушень, встановлених Судом.

23. У більшості випадків заява подається заявником. Також дозволяється, щоб це зробив його представник⁶² або спадкоємець⁶³. Одна держава за-

⁵⁵ Адміністративні судові та адміністративні військові провадження.

⁵⁶ Така можливість існує в Італії (під час розгляду справи в Конституційному Суді).

⁵⁷ У Польщі можна подавати клопотання про поновлення адміністративного провадження, якщо суд ухвалив рішення, в якому встановив порушення принципу рівного ставлення.

⁵⁸ Латвія.

⁵⁹ Польща.

⁶⁰ Наприклад, Польща.

⁶¹ Франція.

⁶² Франція, Польща.

⁶³ Греція.

значила, що сторона адміністративного провадження або будь-яка інша особа, яку суд долучив до процесу під час розгляду справи, може також ініціювати поновлення провадження за умови, що порушення вплинуло на розгляд справи по-суті, і воно не може бути виправлено в розумний спосіб, а завдана шкода не може бути компенсована у інший спосіб, аніж за допомогою повторного розгляду справи.⁶⁴

24. Критерії щодо строків підготовки і подання заяв про поновлення провадження варіюються від трьох місяців⁶⁵ до одного року⁶⁶ після ухвалення рішення Судом. Одна із держав застосовує строк у шість місяців.⁶⁷ Туреччина зазначила, що з метою забезпечення принципу правової визначеності заяву про поновлення провадження у будь-якому разі можна подати протягом 10 років з дати ухвалення остаточного рішення національного суду.

25. Заяви про поновлення провадження подаються до відповідних органів, таких як Верховний Суд⁶⁸ або Вищий адміністративний суд⁶⁹, адміністративний суд, який видав рішення, оскаржене до Європейського суду, або установи, яка видала адміністративний акт⁷⁰, для розгляду і ухвалення рішення про поновлення провадження. В одній державі, якщо суд не виявив нових обставин і відхилив клопотання, заявник може подати супутню скаргу на ухвалені рішення.⁷¹

26. Наведені приклади стосуються:

- процесуальних порушень пункту 1 статті 6. У двох випадках Вищий адміністративний суд залишив своє попереднє рішення без змін, тому що було встановлено, що виявленні порушення Конвенції не вплинули на законність і обґрунтованість рішення.⁷²
- істотних порушень, коли поновлення провадження може призвести до відшкодування витрат на утримання під вартою у пунктах тимчасового тримання під вартою осіб, які незаконно перебувають на території країни, і / або скасування адміністративного акту⁷³; поновлення адміністративного провадження відбувається на підставі розгляду рішення Суду про встановлене порушення статті 8 Конвенції в якості нововиявленої обставини.⁷⁴

⁶⁴ Естонія.

⁶⁵ Греція, Латвія, Литва, Польща, Румунія.

⁶⁶ Туреччина.

⁶⁷ Естонія.

⁶⁸ Естонія.

⁶⁹ Литва і Польща.

⁷⁰ Латвія і Франція.

⁷¹ Латвія.

⁷² Литва і Франція.

⁷³ Естонія: Рішення Верховного Суду від 8 червня 2011 р. в адміністративній справі № 3-3-2-2-10 з посиланням на рішення Суду від 8 жовтня 2009 р. (заява № 10664/06, «Миколенко проти Естонії» (Mikolenko v. Estonia)).

⁷⁴ Латвія: Департамент адміністративних справ Верховного Суду від 10 серпня 2004 р., після рішення Суду від 9 жовтня 2003 р. у справі «Сливенко проти Латвії» (Slivenko v. Latvia) (додаток № 48321/99).

27. Основною правовою і практичною перешкодою були строки подання клопотання про поновлення адміністративних проваджень.⁷⁵ *Res judicata* також може бути перешкодою для поновлення судових проваджень, що стосуються адміністративних рішень.⁷⁶

V. Дружні врегулювання та односторонні декларації

28. У шести державах дозволено поновлення кримінального провадження після подання односторонніх декларацій або досягнення дружнього врегулювання.⁷⁷ Одна держава зазначила, що її внутрішні нормативні акти, що регулюють поновлення провадження, не містять поняття «рішень» [в оригіналі - *judgments*], а передбачають більш загальне поняття «постанов» [в оригіналі - *rulings*] міжнародного органу.⁷⁸ Дві держави повідомили, що така можливість може бути надана шляхом широкого тлумачення національними судами.⁷⁹ Під час обміну думками Бельгія зазначила, що можливість поновлення провадження після подання односторонніх декларацій і досягнення дружніх врегулювань наразі розглядається у вигляді законопроекту. Деякі держави допускають поновлення цивільного чи адміністративного провадження після подання односторонніх декларацій і досягнення дружніх врегулювань.⁸⁰

29. Саме поняття дружнього врегулювання як остаточного вирішення справи Судом⁸¹ і припинення статусу заявника як потерпілого⁸² було названо правовою перешкодою для поновлення провадження. У деяких державах законодавство в його нинішньому вигляді передбачає лише поновлення провадження у справі за рішеннями Суду.⁸³ Це можна подолати через ширше тлумачення або законодавчі зміни.⁸⁴

30. Щодо практичних перешкод, деякі держави пояснили, що зобов'язання урядів, які вони на себе беруть в односторонніх делараціях і дружніх врегулюваннях, не можна перекладати на судову або законодавчу гілку влади, і це неможливо з практичної точки зору (наприклад, відсутність відповідної законодавчої бази).⁸⁵ В одній державі Урядовий уповноважений поінформував про співпрацю з прокуратурою з метою виконання дружніх врегулювань та односторонніх декларацій.⁸⁶

⁷⁵ Наприклад, Литва, Польща; див. також примітку № 15.

⁷⁶ Франція.

⁷⁷ Чехія, Грузія, Латвія, Республіка Молдова, Польща, Словенія.

⁷⁸ Польща

⁷⁹ Чехія, Литва.

⁸⁰ Чехія (тільки стосовно дружніх врегулювань), Грузія (тільки щодо цивільних проваджень).

⁸¹ Австрія, Естонія, Швейцарія.

⁸² Австрія, Греція та Швейцарія.

⁸³ Наприклад, Іспанія.

⁸⁴ Наприклад, Чехія, Литва і Республіка Молдова.

⁸⁵ Чехія, Естонія, Польща, Туреччина.

⁸⁶ Республіка Молдова.

31. З метою спрощення поновлення провадження деякі держави вважають, що в односторонніх делараціях і дружніх врегулюваннях повинна бути більш докладна інформація, зокрема про предмет провадження у Суді і відповідну усталену практику Суду [well-established case-law, WECL-cases, *прим. редактора*].⁸⁷

32. Було висловлено занепокоєння щодо інтересів третіх осіб/сторін (потерпілі, приватні особи та ін.).⁸⁸ Було наведено приклади відмови у поновленні провадження. У справі «Жероновіч проти Латвії» (*Jeronovičs v. Latvia*) (заява № 547/02), відповідний прокурор відмовив у задоволенні клопотання заявника, яке ґрунтувалося на односторонній декларації Уряду як нововиявленій обставині, про поновлення кримінального провадження щодо третіх осіб. Це спричинило подання нової заяви до Суду (заява № 44898/10), що стала предметом розгляду Великої палати.

33. Було наведено кілька прикладів поновлення проваджень. Наприклад, у грудні 2014 року двома рішеннями Конституційного Суду Чехії було дозволено поновлення провадження у справі за односторонніми деклараціями. Справа «Тактакішвілі проти Грузії» (*Taktakishvili v. Georgia*) закінчилась повторним розглядом і виправданням заявника на підставі односторонньої декларації Уряду, що містила пункт, у якому зазначалось, що заявник має право звернутися до національного суду щодо поновлення провадження. Польща навела приклад успішного поновлення провадження у кримінальній справі на підставі односторонньої декларації у справі «Срока проти Польщі» (*Sroka v. Poland*) та відповідно до рішення Суду про схвалення вказаної односторонньої декларації. Попередні судові рішення було скасовано, а кримінальну справу щодо заявника закрито на тій підставі, що діяння, в яких він обвинувачувався, більше не були кримінальним злочином, оскільки відповідне положення законодавства було скасовано.

⁸⁷ Грузія, Польща, Іспанія.

⁸⁸ Чехія, Латвія.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
ВЕЛИКА ПАЛАТА
СПРАВА «БОЧАН ПРОТИ УКРАЇНИ (№ 2)»
(CASE BOCHAN v. UKRAINE (no. 2))

(Заява № 22251/08)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

5 лютого 2015 року

*Це рішення є остаточним,
але може підлягати редакційним виправленням.*

У справі «Бочан проти України (№ 2)»

Європейський суд з прав людини (Велика палата), засідаючи Великою палатою, до складу якої увійшли:

Дін Шпільманн (*Dean Spielmann*), Голова,

Жузеп Касадеваль (*Josep Casadevall*),

Гвідо Раймонді (*Guido Raimondi*),

Інета Зіемеле (*Ineta Ziemele*),

Марк Віллігер (*Mark Villiger*),

Ізабель Берро (*Isabelle Berro*),

Боштьян М. Зупанчіч (*Boštjan M. Zupančič*),

Альвіна Гюлумян (*Alvina Gyulumyan*),

Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*),

Ангеліка Нуссбергер (*Angelika Nußberger*),

Ерік Месе (*Erik Møse*),

Андре Потоцький (*André Potocki*),

Поль Лемменс (*Paul Lemmens*),

Пол Махоні (*Paul Mahoney*),

Алеш Пейхал (*Aleš Pejchal*),

Кшиштоф Войтичек (*Krzysztof Wojtyczek*),

Дмитрій Дєдов (*Dmitry Dedov*), судді,

та Лоуренс Ерлі (*Lawrence Early*), юрисконсульт,

після обговорення за зачиненими дверима 7 травня і 19 листопада 2014 року

постановляє таке рішення, що було ухвалено в останню зазначену дату:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 22251/08), яку 7 квітня 2008 року подала до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянка України, пані Марія Іванівна Бочан (далі – заявниця).

2. Інтереси заявниці представляв її син, пан І. Бочан, юрист, що практикує у м. Тернопіль. Уряд України (далі – Уряд) представляв його Уповноважений, на останніх етапах провадження – пані Н. Севостьянова, з Міністерства юстиції України.

3. Заявниця, посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції та статтю 1 Першого протоколу, скаржилась на передбачене чинним законодавством України провадження за її «скаргою про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами» на підставі рішення Суду у попередній справі заявниці (див. рішення від 3 травня 2007 року у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), заява № 7577/02).

4. 6 вересня 2011 року про заяву було повідомлено Уряд.

5. 19 листопада 2013 року палата П'ятої секції, до складу якої увійшли: Марк Віллігер (*Mark Villiger*), Голова, та судді: Ангеліка Нуссбергер (*Angelika Nußberger*), Боштьян М. Зупанчіч (*Boštjan M. Zupančič*), Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*), Андре Потоцький (*André Potocki*), Поль Лемменс (*Paul Lemmens*), Алеш Пейхал (*Aleš Pejchal*), а також Секретар секції Клаудія Вестердік (*Claudia Westerdiek*), відмовилась від юрисдикції на користь Великої Палати, і жодна зі сторін не заперечила проти цього (стаття 30 Конвенції і Правило 72 Регламенту Суду).

6. Склад Великої Палати було визначено відповідно до положень пунктів 4 і 5 статті 26 Конвенції та згідно з Правилем 24 Регламенту Суду.

7. Як заявниця, так і Уряд надали письмові зауваження. 17 березня 2014 року після консультацій зі сторонами Голова Великої Палати вирішив не проводити слухання.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

8. Заявниця народилася у 1917 році та проживає у м. Тернопіль.

9. Факти справи, надані сторонами, можна стисло викласти так.

A. Фактологічне підґрунтя справи

10. З 1997 року і до теперішнього часу заявниця безуспішно претендує на частину будинку, яким на час подій володів пан М., та на землю, на якій будинок побудовано. Її позовна вимога ґрунтується на таких доводах: частину зазначеного будинку було побудовано на її кошти та кошти її покійного чоловіка; її чоловік законно отримав право на користування земельною ділянкою, яке вона згодом успадкувала; будинок не було продано панові М., незважаючи на існування попередньої згоди сина заявниці щодо цього; а договір купівлі-продажу, на якому ґрунтувався позов пана М. щодо права власності, був підроблений.

11. Позов заявниці неодноразово розглядався національними судами. Зрештою після направлення Верховним Судом України справи на розгляд нижчестоящих судів з іншою територіальною підсудністю заявниці було відмовлено у задоволенні позову. Посилаючись на покази 17 свідків, одного з яких було заслухано особисто, та документи, надані паном М., суди двох інстанцій дійшли висновку, що у 1993 році пан М. придбав фундамент частини зазначеного будинку та згодом побудував його вже за власний кошт. Відповідно, пан М. був законним власником зазначеної частини будинку та мав право на користування землею, на якій його було побудова-

но. Остаточне рішення, яким ухвали судів нижчих інстанцій було залишено без змін, Верховний Суд України ухвалив 22 серпня 2002 року.

В. Рішення Суду у першій справі

12. 17 липня 2001 року заявниця подала до Суду заяву, скаржачись, зокрема, на несправедливість провадження за її позовом у національному суді. Вона також скаржилась на тривалість провадження та стверджуване порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції як взятє окремо, так і у поєднанні зі статтею 14 Конвенції з огляду на результат провадження.

13. 3 травня 2007 року Суд постановив у справі рішення, яке набуло статусу остаточного 3 серпня 2007 року. Беручи до уваги обставини справи, за яких ВСУ змінив територіальну підсудність, і відсутність достатнього обґрунтування у рішеннях національних судів та розглядаючи ці питання разом і в їх сукупності, Суд постановив, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (див. вищезазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), п. 85).

14. Суд вмотивував свої висновки так:

«74. ... Така зміна територіальної підсудності [справи заявниці] була здійснена ВСУ після вираження категоричної незгоди з висновками судів нижчих інстанцій щодо фактів у справі та після висловлення своєї позиції щодо одного з головних аспектів справи... навіть до здійснення судами нижчих інстанцій нової оцінки фактів і дослідження доказів... Також, враховуючи той факт, що ВСУ не обґрунтував своє рішення щодо зміни територіальної підсудності справи, Суд вважає, що побоювання заявниці про те, що судді ВСУ, включаючи заступника Голови, мали попередньо сформовану позицію щодо результату розгляду справи та що судді, яким було передано справу 9 жовтня 2000 року, будуть розглядати справу відповідно до висновків ВСУ, можна вважати об'єктивно обґрунтованими.

75. Суд вважає, що така процесуальна ситуація в цілому також порушує принцип юридичної визначеності (див. «Рябих проти Росії» (*Ryabykh v. Russia*), № 52854/99, пп. 51–52, ECHR 2003 XI). Той факт, що позиція ВСУ щодо суті справи заявниці відрізняється від позиції судів нижчих інстанцій, не може бути єдиною підставою для повторних переглядів справи. Повноваження судів вищої інстанції щодо перегляду справи повинні здійснюватись для виправлення юридичних та судових помилок, а не з метою заміни оцінки фактів судами нижчих інстанцій.»

15. Суд також зазначив, що національні суди не відреагували на аргументи заявниці стосовно достовірності показів свідків та надійності документальних доказів, які були вирішальними для результатів розгляду справи (див. зазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), пп. 81–84).

16. Покладаючись на зазначені висновки за пунктом 1 статті 6 Конвенції, Суд вирішив, що немає необхідності розглядати скаргу заявниці відповідно до статті 1 Першого протоколу, оскільки вона не порушувала окремого питання (див. зазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), п. 91).

17. Скарги заявниці на тривалість провадження і порушення статті 1 Першого протоколу у поєднанні зі статтею 14 Конвенції були відхилені як необґрунтовані (див. зазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), пп. 87 і 93).

18. Заявниці було присуджено 2000 євро відшкодування моральної шкоди в якості справедливої сатисфакції. Суд також зазначив, «що заявниця має право відповідно до українського законодавства на повторний розгляд справи національним судом у світлі встановленого Судом порушення щодо недотримання національними судами статті 6 Конвенції у справі заявниці» (див. зазначене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), пп. 97 і 98).

19. До цього часу Комітет міністрів Ради Європи ще не закінчив здійснювати нагляд за виконанням рішення згідно з пунктом 2 статті 46 Конвенції.

С. Заява заявниці «про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами»

20. 14 червня 2007 року заявниця подала до ВСУ «скаргу «про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами» відповідно, зокрема, до статей 353-355 Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (див. пункт 24). Посилаючись на рішення Суду від 3 травня 2007 року, вона просила ВСУ скасувати рішення судів у її справі та ухвалити нове рішення про задоволення її позову у повному обсязі. До своєї скарги вона додала копії рішення Суду та рішень національних судів.

21. 14 березня 2008 року колегія з 18 суддів Судової палати у цивільних справах ВСУ, розглянувши скаргу у закритому судовому засіданні та посилаючись на статтю 358 Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (наведена у пункті 24), відмовила у задоволенні скарги заявниці. У відповідній частині ухвали ВСУ викладено таке:

«Рішенням Європейського суду з прав людини від 3 травня 2007 року доводи скарги щодо несправедливості провадження та щодо порушення ст. 1 Першого протоколу визнано прийнятними, решту скарги - неприйнятною. Визнано, що в цій справі було порушення п. 1 ст. 6 Конвенції... Постановлено, що... протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до п. 2 ст. 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити

заявниці 2 тис. євро (дві тисячі євро) відшкодування моральної шкоди...

У п. 64 рішення Європейського суду з прав людини зазначено, що аргументи заявниці стосуються чотирьох питань, а саме:

- 1) чи суди, які розглядали справу були незалежні і неупереджені;
- 2) чи завадив заявниці брати участь у справі той факт, що справа слухалась у Чемеровецькому районному суді;
- 3) чи принцип рівності сил закону був дотриманий щодо неспроможності внутрішньодержавних судів заслухати свідчення свідків, чиї письмові свідчення суд прийняв у якості доказу;
- 4) чи були остаточні рішення, ухвалені судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій, достатньо обґрунтованими.

Як убачається з матеріалів справи, заявниця скористалася своїм правом на представництво своїх інтересів у суді через представника..., свого сина, юриста за фахом. За весь період слухання справи вона не з'являлася в судові засідання, хоча була повідомлена належним чином.

Ніхто з учасників процесу, у тому числі й Б.І., не заявляв клопотання стосовно заслуховування в судовому засіданні свідків... Своїх же свідків чи їхні письмові пояснення про те, що будинок будувався за його (батька, матері) кошти та за його дорученням, Б.І. суду не представив.

Жодна зі сторін, у тому числі Б.І., під час слухання справи у... районному суді не заявляла відводів головуючому у справі судді. Заяви Б.І. про необ'єктивність суду, в якому зроблений аналіз представлених доказів і дана їх оцінка, з'явилися тільки після ухвалення рішення у справі.

З матеріалів справи вбачається, що угода від 18 березня 1993 року, відповідно до якої М. у Б.І. купив половину фундаменту та частину будівельних матеріалів, ніким не оспорювалася... Також у матеріалах справи є довідка, яка підтверджує, що ліва частина будинку збудована за кошти М. й розписка, відповідно до якої Б.І. одержав від М. кошти в розмірі 1 млрд. 550 млн. крб. за цоколь лівої частини будинку. Достовірність цих обставин не спростовується проведеною у справі експертизою.

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні також зазначив, що заявниця, стверджуючи, що її було піддано дискримінації щодо реалізації її права власності, у супереч ст. 14 Конвенції... у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу, за результатами цивільного провадження, не надала достатніх доказів щодо цих тверджень, і дійшов висновку про те, що скарги заявниці відповідно

до ст. 14 Конвенції в поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції повинні бути відхилені як явно необґрунтовані відповідно до пп. 3, 4 ст. 35 Конвенції. Тобто і Європейський суд з прав людини дійшов висновку про законність і обґрунтованість судових рішень і стягнув грошову компенсацію в розмірі 2 тис. євро лише за порушення судами України «розумних строків» розгляду справи.

З огляду на викладене ухвалені у справі рішення не можуть бути скасованими з підстав, зазначених у скарзі пані Бочан.

Керуючись ст. 358 ЦПК України, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України ухвалила:

Відмовити пані Бочан у задоволенні скарги про перегляд рішення Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 19 січня 2001 року, ухвали апеляційного суду Хмельницької області від 1 березня 2001 року та ухвали колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 серпня 2002 року за винятковими обставинами.»

22. 8 квітня 2008 року заявниця подала до ВСУ нову скаргу «про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами». Вона доводила, що ухвала від 14 березня 2008 року ґрунтувалась на неправильному «тлумаченні» рішення Суду від 3 травня 2007 року та просила ВСУ повторно розглянути справу по суті з урахуванням висновків Суду за пунктом 1 статті 6 Конвенції у вищезазначеному рішенні, наведених у пункті 15.

23. 5 червня 2008 року колегія з семи суддів Судової палати у цивільних справах ВСУ визнала скаргу неприйнятною, оскільки у ній не містилося доводів, які б могли слугувати підставами перегляду справи у зв'язку з винятковими обставинами згідно зі статтею 354 Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (текст статті 354 та відповідні витяги зі статті 356 Кодексу див. у пункті 24).

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Цивільний процесуальний кодекс України 2004 року

24. У відповідних витягах з Кодексу у редакції на час подій передбачалося таке:

Стаття 353. Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Сторони... мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку.»

Стаття 354. Підстави оскарження у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Судові рішення у цивільних справах можуть бути переглянуті у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку, якщо вони оскаржені з мотивів:

- 1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону;
- 2) визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України.

Стаття 355. Порядок подання скарги у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Скарга може бути подана протягом одного місяця з дня відкриття виняткових обставин.

2. Скарга у зв'язку з винятковими обставинами подається за правилами подання касаційних скарг у касаційному провадженні.

...»

Стаття 356. Допуск скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Питання про допуск скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами... вирішується колегією у складі семи суддів...

2. Скарга вважається допущеною до провадження..., якщо хоча б три судді дійшли висновку про необхідність цього.

3. Про допуск скарги... суд постановляє ухвалу, яка оскарженню не підлягає...

4. Копія ухвали про допуск скарги... надсилається... особам, які беруть участь у справі...

5. Якщо скарга допущена до провадження..., суд своєю ухвалою може зупинити виконання відповідних рішень.

6. До скарги, поданої з підстави, встановленої пунктом 2 статті 354 цього Кодексу, положення частин першої - четвертої цієї статті не застосовуються.»

Стаття 357. Порядок провадження у зв'язку з винятковими обставинами

«1. 1. Розгляд справи у зв'язку з винятковими обставинами є різновидом касаційного провадження.

2. Справа в порядку провадження у зв'язку з винятковими обставинами розглядається колегією суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України за наявності не менш як двох третин її чисельності...

...

4. Провадження у зв'язку з винятковими обставинами здійсню-

ється за правилами, встановленими цим Кодексом для касаційного провадження...»

Стаття 358. Повноваження Верховного Суду України при розгляді справи у зв'язку з винятковими обставинами

«1. Розглядаючи справу в порядку провадження у зв'язку з винятковими обставинами, Верховний Суд України має право:

- 1) постановити ухвалу про відхилення скарги і залишення рішення, ухвали без змін...;
- 2) постановити ухвалу про повне або часткове скасування судового рішення і направити справу відповідно на новий розгляд у суд першої, апеляційної або касаційної інстанції;
- 3) постановити ухвалу про скасування судового рішення і залишити в силі судові рішення, що було помилково скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції;
- 4) постановити ухвалу про скасування судових рішень і закрити провадження в справі...;
- 5) скасувати судові рішення і ухвалити нове рішення по суті справи або змінити рішення...»

Стаття 360. Законна сила рішень і ухвал Верховного Суду України

“1. Ухвалені Верховним Судом України рішення або постановлені ним ухвали набувають законної сили з моменту їх проголошення і оскарженню не підлягають.»

В. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року

25. У відповідних положеннях Закону у редакції, чинній станом на час подій передбачалося таке:

«Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Стаття 1. Визначення термінів

«1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

...

Конвенція - Конвенція про захист прав людини і основополож-

них свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

Суд - Європейський суд з прав людини;

...

Стягувач - а) заявник до Європейського суду з прав людини у справі проти України, на користь якого постановлено рішення Європейського суду з прав людини або з яким досягнуто дружнього врегулювання, чи його представник, чи його правонаступник...

виконання Рішення - а) виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру;

...»

Стаття 2. Виконання Рішення

“1. Рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

2. Порядок виконання Рішення визначається цим Законом, Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом.»

Стаття 10. Додаткові заходи індивідуального характеру

«1. З метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру.

2. Додатковими заходами індивідуального характеру є:

а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*);

...

3. Відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом:

а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі;

б) повторного розгляду справи адміністративним органом.»

Стаття 11. Дії Органу представництва щодо вжиття додаткових заходів індивідуального характеру

“1. Протягом трьох днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва:

(а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства...»

III. ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ РАДИ ЄВРОПИ

26. Порівняльний аналіз національних законодавств і практики тридцяти восьми держав-членів Ради Європи показує, що багато держав запровадили національні механізми, які передбачають можливість звернутися за переглядом цивільних справ, провадження в яких завершено згідно з судовим рішенням, яке набуло статусу остаточного, на підставі встановлення Судом порушення Конвенції. Зокрема, у двадцяти двох державах-членах з числа держав, законодавство яких аналізувалося, національний цивільний процесуальний кодекс чітко передбачає можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Суду, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення порушення Європейським судом з прав людини або іншим міжнародним судом. Так відбувається у Албанії, Андоррі, Вірменії, Азербайджані, Хорватії, Чеській Республіці, Естонії, колишній Югославській Республіці Македонія, Грузії, Німеччині, Латвії, Литві, Молдові, Чорногорії, Норвегії, Португалії, Румунії, Росії, Сербії, Словаччині, Швейцарії та Туреччині. В усіх цих державах заяви щодо перегляду справи подаються до суду. Проте судова інстанція залежить від конкретної держави-члена. У деяких державах такі заяви подаються до найвищої судової інстанції, тобто Верховного Суду (в Албанії, Азербайджані, Естонії і Литві) або Конституційного суду (у Чеській Республіці). В інших державах скарга подається до суду, чиє рішення оскаржується (Хорватія, колишня Югославська Республіка Македонія і Сербія). Зазвичай перегляд не є автоматичним та обумовлюється критеріями прийнятності, такими як строк подання скарги, процесуальний статус заявника та обґрунтованість скарги (це стосується, наприклад, Албанії, колишньої Югославської Республіки Македонія, Грузії, Чорногорії і Туреччини). Деякі положення внутрішнього законодавства передбачають дотримання інших вимог – наприклад, продовження існування тяжких наслідків порушення (Румунія) або що відшкодування не виправило порушення (Словаччина), або що відшкодування заявникові не може бути здійснено жодними іншими засобами (Естонія).

27. Хоча у чинному законодавстві шістнадцяти держав з тридцяти восьми держав-членів, законодавство яких аналізувалося, наразі чітко не передбачено перегляд цивільних вправ на підставі встановлення Судом порушення Конвенції (це стосується Австрії, Бельгії, Франції, Греції, Угорщини, Італії, Ірландії, Ліхтенштейну, Люксембургу, Монако, Нідерландів, Польщі, Словенії, Іспанії, Швеції та Сполученого Королівства (Англії і Уельсу)), у деяких з цих держав, тим не менш, заявники у такій ситуації можуть ініціювати перегляд справи відповідно до порядку перегляду у зв'язку з но-

вовиявленими обставинами або допущеними процесуальними помилками (наприклад, у Франції, Нідерландах і Польщі).

IV. РЕКОМЕНДАЦІЯ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ № R (2000) 2

28. У своїй Рекомендації № R (2000) 2, ухваленій 19 січня 2000 року на 694му засіданні заступників міністрів, Комітет міністрів зазначив, що практика здійснення нагляду за виконанням рішень Суду показала, що повторний розгляд справи або відновлення провадження виявилися за певних обставин найбільш ефективними – якщо не єдиними – засобами досягнення *restitutio in integrum*. Отже, Комітет міністрів закликав держави запровадити механізм перегляду справи після встановлення Судом порушення Конвенції, особливо у разі:

- «(i) коли потерпіла сторона і далі зазнає дуже тяжких негативних наслідків від результатів внутрішньодержавного рішення, які адекватно не відшкодовуються справедливою сатисфакцією і які не можна виправити інакше ніж за допомогою повторного розгляду або відновлення провадження;
- (ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що
 - (a) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або
 - (b) в основі встановленого порушення лежали суттєві процесуальні помилки чи такі недоліки, що ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні.»

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ТА СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ

29. Заявниця скаржилася на провадження за її «скаргою про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами» (далі – скарга у зв'язку з винятковими обставинами), що завершилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року. Зокрема, заявниця стверджувала, що при розгляді її скарги у зв'язку з винятковими обставинами Верховний Суд України не врахував висновки Суду за пунктом 1 статті 6 Конвенції з його рішення від 3 травня 2007 року щодо оцінки національними судами доказів (див. пункт 15). Верховний Суд України також не розглянув деякі важливі аспекти справи, зокрема, цінність головних документальних доказів, на яких ґрунтувалися рішення національних судів.

Більше того, його обґрунтування щодо результатів розгляду попередньої заяви заявниці суперечило висновкам Суду у рішенні від 3 травня 2007 року (див. пункти 13 та 18). За твердженнями заявниці, несправедливий спосіб, у який Верховний Суд України розглядав її скаргу у зв'язку з винятковими обставинами, становив нове порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу. У частині цих положень, пов'язаних з доводами заявниці, зазначено таке:

Пункт 1 статті 6

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру ...»

Стаття 1 Першого протоколу

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.»

30. Суд від початку зазначає, що ця заява є продовженням попередньої заяви, поданої тією ж заявницею у зв'язку з провадженням за цивільним позовом щодо спору про право на нерухоме майно. У своєму рішенні щодо тієї заяви від 3 травня 2007 року Суд постановив, що рішення національних судів були ухвалені у рамках провадження, що не відповідало встановленим пунктом 1 статті 6 Конвенції гарантіям справедливого суду щодо незалежності та безсторонності, юридичної визначеності і вимозі надати достатнє обґрунтування (див. пункти 13-15). Посилаючись головним чином на рішення Суду від 3 травня 2007 року, заявниця подала до Верховного Суду України скаргу у зв'язку з винятковими обставинами, оскаржуючи зазначені рішення. У рамках провадження, що закінчилося постановленням у березні 2008 року рішення, що є предметом цієї заяви, Верховний Суд України відмовив у задоволенні скарги заявниці, вирішивши, що постановлені на національному рівні рішення були вірними та достатньо обґрунтованими.

31. У першу чергу Суд повинен визначити, чи не заборонено йому статтею 46 Конвенції розглядати, подані заявницею, різні скарги з огляду на встановлений Конвенцією розподіл повноважень між Комітетом міністрів та Судом щодо нагляду за виконанням рішень Суду (див., наприклад, ухвалу

щодо прийнятності у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*), заява № 15227/03, ECHR 2003 IX). По-друге, тією мірою, якою це не заборонено, Суд має розглянути, чи були у провадженні на національному рівні за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами застосовані гарантії Конвенції, зокрема гарантії за пунктом 1 її статті 6 Конвенції (див. ухвалу щодо прийнятності від 11 травня 2010 року у справі «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), заява № 29061/08,)), а якщо так, то чи було дотримано вимог пункту 1 статті 6 Конвенції.

32. Передусім слід зазначити, що скарги заявниці головним чином спрямовані проти провадження за її скаргою у зв'язку з винятковими обставинами, поданою 14 червня 2007 року, у задоволенні якої було відмовлено Верховним Судом України 14 березня 2008 року. Пам'ятаючи про характер та результат розгляду наступної аналогічної скарги заявниці, у задоволенні якої Верховний Суд України відмовив 5 червня 2008 року, Суд також враховуватиме це останнє провадження (див. пункти 55-56).

А. Чи забороняє стаття 46 Конвенції Суду розглядати скарги, наведені у цій заяві

1. Загальні принципи

33. Питання щодо виконання Високими Договірними Сторонами рішень Суду не підпадає під його юрисдикцію, якщо це питання не порушено у контексті «провадження щодо вирішення питання про невиконання рішення», передбаченого пунктами 4 та 5 статті 46 Конвенції (див. рішення від 18 жовтня 2011 року у справі «Об'єднана македонська організація "Ilinden – PIRIN" та інші проти Болгарії (№ 2)» (*The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN and Others v. Bulgaria (no. 2)*), заяви № 41561/07 та № 20972/08, п. 56). Згідно з пунктом 2 статті 46 Конвенції Комітет міністрів наділений повноваженнями здійснювати нагляд за виконанням рішень Суду та оцінкою вжитих державою-відповідачем заходів. Проте роль Комітету міністрів щодо виконання рішень Суду не перешкоджає Судові розглядати нову заяву щодо вжитих державою-відповідачем заходів з виконання рішення, у тому разі якщо ця заява містить нову важливу інформацію з питань, не вирішених первинним рішенням (див. рішення у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*) [ВП], заява № 32772/02, пп. 61-63, ECHR 2009).

34. Відповідні загальні принципи стисло викладено в ухвалі щодо прийнятності від 18 вересня 2012 року у справі «Егмез проти Кіпру» (*Egmez v. Cyprus*), заява № 12214/07, пп. 48-56) таким чином:

«48. Суд повторно зазначає, що у його рішеннях висновки про порушення є головним чином декларативними (див. ухвали щодо прийнятності у справах «Крчмар та інші проти Чеської Республіки» (*Krčmář and Others v. the Czech Republic*), заява № 69190/01, від 30 березня 2004; «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*), заява № 15227/03, ECHR 2003-IX; та «Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*), від 13 червня 1979 року, п. 58, Series A № 31) та що за статтею 46 Конвенції Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в усіх справах, у яких вони є сторонами, а нагляд за виконанням здійснює Комітет міністрів (див. *mutatis mutandis* рішення від 31 жовтня 1995 року у справі «Папамічалопулос та інші проти Греції» (*Papamichalopoulos and Others v. Greece*) (стаття 50), п. 34, Series A № 330-B). Серед іншого, з цього випливає, що рішення, у якому Суд встановив порушення Конвенції або протоколів до неї, юридично зобов'язує державу-відповідача не просто виплатити відповідним особам присуджені суми справедливої сатисфакції, а й обрати під наглядом Комітету міністрів заходи загального характеру та/або, у разі необхідності, індивідуального характеру, що мають бути запроваджені у національну правову систему з метою припинення встановленого Судом порушення та, наскільки це можливо, виправлення наслідків (див. рішення у справах «Пізано проти Італії» (*Pisano v. Italy*) (вилучення з реєстру) [ВП], заява № 36732/97, п. 43, від 24 жовтня 2002 року, та «Скоццарі та Джунта проти Італії» (*Scozzari and Giunta v. Italy*) [ВП], заяви № 39221/98 та № 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII). Держава-відповідач під наглядом Комітету міністрів має свободу вибору заходів, за допомогою яких вона виконуватиме своє юридичне зобов'язання за статтею 46 Конвенції, за умови, що такі заходи відповідають наведеним у рішенні Суду висновкам (див. вищенаведене рішення у справі «Скоццарі та Джунта проти Італії» (*Scozzari and Giunta v. Italy*), п. 249). Зі свого боку Суд у цьому діалозі не може перебирати на себе будь-яку роль (див. вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*)).

49. Хоча у деяких випадках Суд може вказувати конкретний засіб юридичного захисту або інший засіб, який має бути вжито державою-відповідачем (див., наприклад, рішення у справах «Ассанідзе проти Грузії» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], заява № 71503/01, п. 14 резолютивної частини, ECHR 2004-II; та «Генчель

проти Туреччини» (*Gençel v. Turkey*), заява № 53431/99, п. 27, від 23 жовтня 2003 року), саме до компетенції Комітету міністрів все ще належить здійснення за пунктом 2 статті 46 Конвенції оцінки імплементації таких заходів (див. рішення у справах «Грінз та М.Т. проти Сполученого Королівства» (*Greens and M.T. v. the United Kingdom*), заяви № 60041/08 та № 60054/08, п. 107, від 23 листопада 2010 року; «Сулджагіч проти Боснії і Герцеговини» (*Suljagić v. Bosnia and Herzegovina*), заява № 27912/02, п. 61, від 3 листопада 2009 року; «Хуттен Чапська проти Польщі» (*Hutten Czapska v. Poland*) (дружнє врегулювання) [ВП], заява № 35014/97, п. 42, від 28 квітня 2008 року; «Хуттен Чапська проти Польщі» (*Hutten Czapska v. Poland*) [ВП], заява № 35014/97, пп. 231-239 та резолютивна частина, ECHR 2006-VIII); «Броньовський проти Польщі» (*Broniowski v. Poland*) (дружнє врегулювання) [ВП], заява № 31443/96, п. 42, ECHR 2005-IX; та «Броньовський проти Польщі» (*Broniowski v. Poland*) [ВП], заява № 31443/96, пп. 189-194 та резолютивна частина, ECHR 2004-V).

50. Тому Суд послідовно наголошував на тому, що його юрисдикція не поширюється на питання перевірки виконання Договірними Сторонами зобов'язань, накладених на них одним із рішень Суду. Тому Суд відмовляв у розгляді скарг щодо невиконання державами його рішень, визнаючи такі скарги неприйнятними *ratione materiae* (див. ухвали щодо прийнятності у справах «Молдован та інші проти Молдови» (*Moldovan and Others v. Moldova*), заява № 8229/04, від 15 лютого 2011 року; «Даусетт проти Сполученого Королівства (№ 2)» (*Dowsett v. the United Kingdom (no. 2)*), заява № 8559/08, від 4 січня 2011 року; «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*), заява № 5980/07, від 6 липня 2010 року; рішення у справі «Хаазе проти Німеччини» (*Haase v. Germany*), заява № 11057/02, ECHR 2004 III; ухвали щодо прийнятності у справах «Команіцький проти Словаччини» (*Komanický v. Slovakia*), заява № 13677/03, від 1 березня 2005 року; вищенаведені ухвали щодо прийнятності у справах «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*); «Крчмар та інші проти Чеської Республіки» (*Krčmář and Others v. the Czech Republic*); та «[Фішер] проти Австрії» (*[Fischer] v. Austria*), заява № 27569/02, ECHR 2003 VI).

51. Проте роль Комітету міністрів у цій сфері не означає, що вжиті державою-відповідачем заходи з виправлення встановленого Судом порушення не можуть порушити нове питання, яке не було вирішено у рішенні Суду (див. вищенаведене рішення у

справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), п. 62; ухвалу щодо прийнятності у справі «Аккар проти Франції» (*Hakkar v. France*), заява № 43580/04, від 7 квітня 2009 року; вищенаведене рішення у справі «Хаазе проти Німеччини» (*Haase v. Germany*); рішення у справах «Меємі проти Франції (№ 2)» (*Mehemi [v. France (no. 2)]*), заява № 53470/99, § 43, ECHR 2003 IV]; «Ронгоні проти Італії» (*Rongoni v. Italy*), заява № 44531/98, п. 13, від 25 жовтня 2001 року; «Рандо проти Італії» (*Rando v. Italy*), заява № 38498/97, п. 17, від 15 лютого 2000 року; «Летерм проти Франції» (*Leterme v. France*), від 29 квітня 1998 року, Reports 1998-III; «Пайо проти Франції» (*Pailot v. France*), від 22 квітня 1998 року, п. 57, Reports 1998-II; та «Ольссон проти Швеції (№ 2)» (*Olsson v. Sweden (no. 2)*), від 27 листопада 1992 року, Series A № 250) і як таке становить предмет нової заяви, що може розглядатися Судом.

52. Виходячи з цього, Суд встановив, що він наділений компетенцією розглядати скарги у низці повторних справ, наприклад, якщо національні органи влади провели новий розгляд справи на національному рівні з метою виконання одного з рішень Суду чи то шляхом відновлення провадження (див. рішення від 11 жовтня 2011 року у справі «Емре проти Швейцарії (№ 2)» (*Emre v. Switzerland (no. 2)*), заява № 5056/10, та ухвалу щодо прийнятності у справі «Гертель проти Швейцарії» (*Hertel v. Switzerland*), заява № 53440/99, ECHR 2002-I]), або шляхом порушення повністю нового провадження на національному рівні (див. рішення у справах «Об'єднана македонська організація "Ilinden – PIRIN" та інші проти Болгарії (№ 2)» (*The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN and Others v. Bulgaria (no. 2)*), заява № 41561/07 та № 20972/08, від 18 жовтня 2011 року, та «Лю проти Росії (№ 2)» (*Liu v. Russia (no. 2)*), заява № 29157/09, від 26 липня 2011 року).

53. Більше того, у конкретному контексті триваючого порушення конвенційного права після ухвалення рішення, у якому Суд встановив порушення цього права, яке тривало впродовж певного періоду часу, розгляд другої заяви щодо порушення цього права у подальшому не є чимось незвичайним для Суду (див. серед інших джерел рішення у справах «Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*), заява № 23687/05, пп. 93-96, від 15 листопада 2011 року щодо порушення тривалого тримання під вартою; «Вассерман проти Росії (№ 2)» (*Wasserman v. Russia (no. 2)*), заява № 21071/05, пп.

36-37, від 10 квітня 2008 року щодо невиконання рішення національного суду; та вищенаведене рішення у справі «Ронгоні проти Італії» (*Rongoni v. Italy*), п.13, щодо тривалості провадження). У таких випадках «нове питання» впливає з продовження порушення, яке було підставою для первинного рішення Суду. Проте розгляд Суду обмежується відповідними новими періодами та усіма новими поданими у зв'язку з цим скаргами (див., наприклад, вищенаведене рішення у справі «Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*)).

54. З практики Суду зрозуміло, що визначення наявності «нового питання» великою мірою залежить від конкретних обставин певної справи і що різниця між справами не завжди є чіткою. Так, наприклад, у наведеному рішенні у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*) Суд встановив, що він має право розглядати скаргу на відмову відповідного національного суду відновити провадження після ухвалення рішення Суду. Суд здебільшого посилався на той факт, що підстави для відмови у задоволенні заяви були новими, а отже становили відповідну нову інформацію, здатну призвести до порушення питання про нове порушення Конвенції (див. вищенаведене рішення у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), п. 65). Суд також взяв до уваги і той факт, що Комітет міністрів закінчив здійснення нагляду за виконанням рішення Суду, не врахувавши відмову у відновленні провадження, оскільки його не повідомили про це рішення. Суд вважав, що також і з цієї точки зору зазначена відмова становить новий факт (там само, п. 67). Аналогічним чином, у своєму нещодавньому вже наведеному рішенні у справі «Емре проти Швейцарії (№ 2)» (*Emre v. Switzerland (no. 2)*) Суд встановив, що нове рішення, постановлене національним судом після відновлення провадження, у якому національний суд провів нове збалансування інтересів, становило новий факт. У зв'язку з цим Суд також зауважив, що у Комітеті міністрів процедура виконання ще не розпочалася. Проте аналогічні скарги було відхилено в ухвалах щодо прийнятності у справах «Шеллінг проти Австрії (№ 2)» (*Schelling v. Austria (no. 2)*), заява № 46128/07, від 16 вересня 2010 року, та «Штек-Ріш та ніші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), заява № 629061/08, від 11 травня 2010 року), оскільки Суд вважав, що згідно з фактами рішення

національних судів про відмову у задоволенні заяв про відновлення провадження не ґрунтувалися на відповідних нових підставах, які могли спричинити виявлення нового порушення положень Конвенції, або не були пов'язані з ними. Також в ухвалі щодо прийнятності у справі «Штек-Ріш та ніші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*) Суд зауважив, що Комітет міністрів завершив нагляд за виконанням попереднього рішення Суду до відмови національним судом у відновленні провадження та не посилаючись на те, що можна було подати клопотання про відновлення провадження. Також не було відповідної нової інформації щодо цього.

55. У цьому контексті також слід зважати на критерії, встановлені практикою Суду щодо підпункту «b» пункту 2 статті 35 Конвенції, за якими заява має бути визнана непринятною у разі, якщо вона «за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом ... і якщо вона не містить нових фактів у справі»: (i) заява вважається такою, що «за своєю суттю є ідентичною», якщо сторони, скарги та факти є ідентичними (див. вищенаведене рішення у справі «Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)» проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), п. 63 та ухвалу щодо прийнятності у справі «Паугер проти Австрії» (Pauger v. Austria), заяви № 16717/90 та №24872/94, ухвали Комісії від 9 січня 1995 року); (ii) концепція скарги характеризується заявленими у ній фактами, а не лише самими правовими підставами або аргументами, на які робиться посилання (див. рішення у справах «Герра та інші проти Італії» (*Guerra and Others v. Italy*), від 19 лютого 1998 року, п. 44, Reports 1998-I, та «Пауелл і Рейнер проти Сполученого Королівства» (*Powell and Rayner v. the United Kingdom*), від 21 лютого 1990 року, п. 29, Series A № 172); та (iii) якщо заявник надає нову інформацію, заява не буде по суті такою ж, як попередня заява (див. ухвали щодо прийнятності у справах «Патера проти Чеської Республіки» (*Patera v. the Czech Republic*), заява № 25326/03), ухвали Комісії від 10 січня 1996 року, та «Шаппекс проти Швейцарії» (*Chappex v. Switzerland*), заява № 20338/92, ухвала Комісії від 12 жовтня 1994 року).

56. Відповідно, надані Комітету міністрів статтею 46 Конвенції повноваження здійснювати нагляд за виконанням рішень Суду та оцінку реалізації заходів, вжитих державами згідно з цією статтею, не порушуватимуться, якщо Суд має розглядати відповідну нову інформацію у контексті нової заяви (див. вищенаведене рі-

шення у справі «Об'єднання проти тваринних ферм Швейцарії» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), п. 67)."

2. Застосування наведених загальних принципів у цій справі

35. Повертаючись до цієї справи, Суд вважає, що деякі з тверджень заявниці можна розуміти як скарги на стверджуване неналежне виконання рішення Суду від 3 травня 2007 року у її попередній справі. Зокрема, видається, що заявниця стверджує, що недоліки первинного провадження на національному рівні, яке було предметом рішення Суду 2007 року, не було виправлено у провадженні, яке закінчилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року, оскільки Верховний Суд України не розглянув юридичну силу головного документального доказу, на якому ґрунтувалися оскаржувані рішення національних судів (див. пункт 29). Проте скарги як на невиконання рішення Суду, так і на невиправлення вже встановленого Судом порушення не належать до компетенції Суду *ratione materiae* (див. стислий виклад практики Суду, наведений у попередньому пункті, зокрема у вищенаведеній ухвалі щодо прийнятності у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*)). Відповідно, скарги заявниці, у частині, що стосується невиправлення первинного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, встановленого у рішенні Суду 2007 року, мають бути визнані несумісними *ratione materiae* із положеннями Конвенції згідно з підпунктом «а» пункту 3 та пунктом 4 статті 35 Конвенції.

36. Проте нова заява заявниці також містить нову скаргу, що стосується не стільки результатів провадження 2008 року у Верховному Суді України, скільки здійснення та справедливості цього провадження, яке хронологічно відбувалося пізніше і відрізнялося від провадження на національному рівні, оскаржуваного у рамках рішення Суду 2007 року.

37. Скарга заявниці у цьому зв'язку, як її можна виокремити з її заяви, стосується способу, у який Верховний Суд України розглядав один з її головних аргументів, який ґрунтувався на рішенні Суду 2007 року. Зокрема, вона стверджувала, що обґрунтування Верховного Суду України, наведене у його ухвалі від 14 березня 2008 року, явно суперечить відповідним висновкам Суду у рішенні 2007 року (див. пункт 29). Отже, ця нова скарга стосується способу ухвалення рішення у березні 2008 року у провадженні за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами, а не його результатів як таких або ефективності імплементації рішення Суду національними судами (див. для порівняння в якості протилежного прикладу вищенаведені ухвали щодо прийнятності у справах «Штек-Ріш та ніші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*)),

«Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*), та «Шеллінг проти Австрії (№ 2)» (*Schelling v. Austria (no. 2)*), у яких не стверджувалось про явну несправедливість нових проваджень, порушених заявниками у їхніх справах на національному рівні). Хоча ініціативи заявниці щодо перегляду рішень національних судів у цій справі були беззаперечно пов'язані з виконанням рішення Суду від 3 травня 2007 року, її скарги на несправедливість подальшого судового провадження стосуються ситуації, що відрізняється від тієї, яка розглядалася у першому рішенні, а також містять відповідну нову інформацію, пов'язану з невирішеними першим рішенням питаннями.

38. Як результат, у цій справі «нове питання», яке Суд може розглядати, не втручаючись у виключні права держави-відповідача та Комітету міністрів за статтею 46 Конвенції, стосується стверджуваної несправедливості провадження за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами, а не його результатів як таких та його впливу на належне виконання рішення Суду від 3 травня 2007 року.

39. Відповідно, стаття 46 Конвенції не забороняє Суду розглядати нову скаргу заявниці на несправедливість провадження, що закінчилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року. Тепер Суд повертається до питання, чи відповідало оскаржуване провадження на національному рівні гарантіям пункту 1 статті 6 Конвенції щодо справедливості.

В. Чи сумісна нова скарга заявниці *ratione materiae* з пунктом 1 статті 6 Конвенції

1. Доводи сторін

40. Уряд стверджував, що стаття 6 Конвенції є незастосовною до провадження щодо «скарги заявниці про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами». Він стверджував, що ухвала Верховного Суду України від 14 березня 2008 року, якою заявниці відмовлено у задоволенні її першої скарги, була проміжною і не вирішувала спір щодо її прав та обов'язків цивільного характеру. Саме наступна ухвала Верховного Суду України від 5 червня 2008 року, якою заявниці було відмовлено у задоволенні її другої скарги, «вирішувала спір» щодо її прав та обов'язків цивільного характеру. Проте, оскільки заявниця не скаржилася на провадження у червні 2008 року, стаття 6 Конвенції є незастосовною.

41. Заявниця стверджувала, що пункт 1 статті 6 Конвенції є застосовним до провадження за її скаргою про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами, яке закінчилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року.

2. Оцінка Суду

(а) Основні принципи

42. Суд повторює, що для того, щоб «цивільний» аспект пункту 1 статті 6 Конвенції був застосовним, має існувати спір (французькою «*contestation*») щодо «права», яке можна небезпідставно назвати таким, що визнане національним законодавством, незалежно від того, чи захищене це право Конвенцією. Спір має бути дійсним та серйозним; він може стосуватися не лише фактичної наявності права, але й меж і способу його здійснення; і, насамкінець, результат провадження має бути безпосередньо вирішальними для зазначеного права, при цьому самих лише опосередкованих зв'язків або непрямих наслідків не достатньо для застосування пункту 1 статті 6 Конвенції (див. серед багатьох інших джерел рішення у справах «Мікаллеф проти Мальти» (*Micallef v. Malta*) [ВП], заява № 17056/06, п. 74, ECHR 2009; та «Булуа проти Люксембурга» (*Boulois v. Luxembourg*) [ВП], заява № 37575/04, п. 90, ECHR 2012).

43. У зв'язку з цим характер законодавства, яке регулює визначення порядку вирішення зазначеного питання (цивільне, господарське, адміністративне право та ін.) та характер органу влади, до повноважень якого належить розгляд цього питання (суд загальної юрисдикції, адміністративний орган тощо) не має вирішального значення (див. вищенаведене рішення у справі «Мікаллеф проти Мальти» (*Micallef v. Malta*), п. 74).

(б) Судова практика щодо застосовності статті 6 Конвенції до провадження за скаргами у екстраординарному порядку

44. Відповідно до зазначених принципів і тривалої та усталеної практики Суду Конвенція не гарантує права на повторний розгляд завершеної справи. Скарги у зв'язку з винятковими обставинами, за якими вимагається відновлення закритого провадження, як правило, не включають в себе вирішення спору щодо «прав та обов'язків цивільного характеру» або «будь-якого кримінального обвинувачення», а отже стаття 6 Конвенції вважається незастосовною до них (див. серед багатьох інших джерел ухвали Комісії у справах «Х. проти Австрії» (*X. v. Austria*), заява № 7761/77, від 8 травня 1978 року, D.R. 14, с. 171; «Сюрмон та Де Мюреши проти Бельгії» (*Surmont and De Meurechy v. Belgium*), заяви № 13601/88 та № 13602/88, від 6 липня 1989 року, D.R. 62, с. 284; ухвали щодо прийнятності у справах «Ж.Ф. проти Франції» (*J.F. v. France*), заява № 39616/98, від 20 квітня 1999 року; «Завадський проти Польщі» (*Zawadzki v. Poland*) заява № 34158/96, від 6 липня 1999 року; «Зоннлайтнер проти Австрії» (*Sonnleitner v. Austria*) заява №. 34813/97, від 6 січня 2000 року; рішення у справі «Саблон проти Бельгії» (*Sablon v. Belgium*), заява № 36445/97, п. 86, від 10 квітня 2001

року; ухвалу щодо прийнятності у справі «Валентин Горіздра проти Молдови» (*Valentin Gorizdra v. Moldova*) заява № 53180/99, від 2 липня 2002 року; рішення у справі «Кучера проти Австрії» (*Kucera v. Austria*), заява № 40072/98, від 3 жовтня 2002 року; вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Фішер проти Австрії» (*Fischer v. Austria*); рішення у справах «Жюссі проти Франції» (*Jussy v. France*), заява № 42277/98, п. 18, від 8 квітня 2003 року; «Данкевич проти України» (*Dankevich v. Ukraine*), заява № 40679/98, від 29 квітня 2003 року; вищенаведені ухвали щодо прийнятності у справах «Штек-Ріш та ніші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*); ухвали щодо прийнятності у справах «Гуртер проти Швейцарії» (*Hurter v. Switzerland*), заява № 48111/07, від 15 травня 2012 року; «Дубеку проти Албанії» (*Dybeku v. Albania*), заява № 557/12, п. 30, від 11 березня 2014 року). Справа в тому, що тією мірою, якою питання охоплюється принципом *res iudicata* остаточного рішення у рамках провадження на національному рівні, в принципі не можна стверджувати, що наступна заява або скарга у екстраординарному порядку породжує небезпідставне твердження щодо наявності визнаного національним законодавством права або щодо того, що результати провадження, у рамках якого вирішувалось питання про перегляд справи, є вирішальними для «вирішення спору щодо прав та обов'язків цивільного характеру ... або встановлення обґрунтованості будь-якого висунутого... кримінального обвинувачення» (див. для порівняння в якості протилежного прикладу рішення від 22 липня 2010 року у справі «Меліс проти Греції» (*Melis v. Greece*), заява № 30604/07, пп. 18-20, що відходить від зазначеного підходу).

45. Цього підходу було дотримано також і у справах, у яких відновлення на національному рівні завершеного судового провадження вимагалося на підставі висновку Суду про порушення Конвенції (див., наприклад, вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Фішер проти Австрії» (*Fischer v. Austria*)). Оголошуючи скаргу заявника за статтею 6 Конвенції у справі ««Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*) (заява № 32772/02, п. 24, від 4 жовтня 2007 року) неприйнятною, палата постановила:

«24. ... Із практики Суду зрозуміло, що ця стаття є незастосовною до провадження за заявою про повторний розгляд справи судом або відновлення цивільного провадження (див. рішення від, 10 квітня 2001 року у справі «Саблон проти Бельгії» (*Sablon v. Belgium*), заява № 36445/97, п. 86). Суд не вбачає жодних причин, чому це обґрунтування не може застосовуватися також і до заяви про відновлення провадження після встановлення Європейським судом порушення Конвенції (див. стосовно кримінальної справи ух-

валу щодо прийнятності у справі «[Фішер] проти Австрії» ([Fischer] v. Austria), заява № 27569/02, ECHR 2003 VI). Тому Суд вважає, що скарга за статтею 6 є несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції.»

46. Проте у разі, якщо скарга у екстраординарному порядку стосується або призводить до повторного розгляду справи, стаття 6 Конвенції застосовуватиметься до провадження щодо «повторного розгляду» за загальним правилом (див., наприклад, вищенаведене рішення у справі «Саблон проти Бельгії» (*Sablon v. Belgium*), пп. 88-89; рішення у справах «Ванян проти Росії» (*Vanyan v. Russia*), заява № 53203/99, п. 56, від 15 грудня 2005 року; «Засурцев проти Росії» (*Zasurtsev v. Russia*), заява № 67051/01, п. 62, від 27 квітня 2006 року; «Алексєєнко проти Росії» (*Alekseyenko v. Russia*), заява № 74266/01, п. 55, від 8 січня 2009 року; вищенаведене рішення у справі «Аккар проти Франції» (*Hakkar v. France*); та ухвалу щодо прийнятності у справі «Різі проти Албанії» (*Rizi v. Albania*), заява № 49201/06, п. 47, від 8 листопада 2011 року).

47. Більше того, стаття 6 Конвенції визнавалась застосовною у певних випадках, коли провадження, хоч і характеризувалось за національним законодавством як «екстраординарним» або «виключним», видавалися за своєю природою та обсягом схожими на звичайне провадження у рамках оскарження, при цьому кваліфікація провадження на національному рівні для питання застосовності не вважалася вирішальною.

48. Отже, у рішенні у справі ««San Leonard Band Club» проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*) (заява № 77562/01, пп. 41-48, ECHR 2004 IX) статтю 6 Конвенції було визнано застосовною до провадження за клопотанням про новий розгляд справи. Суд дійшов висновку, що клопотання було схожим на скаргу з питань права, яка подається до суду касаційної інстанції, органи влади Мальти не було наділено жодними дискреційними повноваженнями, але вони мали прийняти рішення за клопотанням, а результати нового судового розгляду були вирішальними для «прав та обов'язків цивільного характеру» підприємства-заявника.

49. Аналогічним чином у рішенні від 25 червня 2009 року у справі «Маресті проти Хорватії» (*Maresti v. Croatia*) (заява № 55759/07) Суд встановив, що провадження за клопотанням про перегляд у екстраординарному порядку остаточного вироку у кримінальній справі підпадає під дію статті 6 Конвенції. Розглядаючи природу та специфічні риси цього провадження, Суд зазначив, що подання підсудним клопотання про перегляд у екстраординарному порядку було можливим лише за чітко обмежених помилок щодо права, які завдали шкоди підсудному; клопотання мало бути подане чітко впродовж місячного строку після отримання підсудним рішення суду апеляційної інстанції і підстави перегляду справи у екстраординар-

ному порядку були чітко передбачені Кримінальним процесуальним кодексом Хорватії та не залишали місця для жодного дискреційного рішення Верховного Суду Хорватії. Суд також зауважив, що клопотання про перегляд справи у екстраординарному порядку має свій еквівалент і у цивільному судочинстві Хорватії у вигляді оскарження з питань права у цивільних справах, до якого застосовується стаття 6 Конвенції (див. пункти 25-28 зазначеного рішення).

50. У підсумку, хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зазвичай незастосовний до скарг щодо перегляду завершених судових справ у екстраординарному порядку, природа, обсяг та специфічні риси провадження за такою скаргою у відповідній правовій системі можуть бути такими, що провадження за такою скаргою охоплюватиметься сферою застосування пункту 1 статті 6 Конвенції та гарантіями щодо справедливого суду, якими він наділяє сторони провадження. Відповідно, Суд має розглянути природу, обсяг та специфічні риси скарги про перегляд у зв'язку з винятковими обставинами, зазначеної у цій справі.

(с) Застосування вищезазначених принципів у цій справі

51. Отже, повертаючись до конкретних обставин цієї справи, Суд зазначає, що на час подій Цивільний процесуальний кодекс України гарантував сторонам провадження, яке вже було завершено рішенням касаційної інстанції, «право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами» (стаття 353, ввідна стаття частини Кодексу, що регулює оскарження у зв'язку з винятковими обставинами – текст наведено у пункті 24). На підставі наведених нижче положень Кодексу (частина 1 статті 354 – текст також наведено у пункті 24) «визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України» є однією із двох підстав для подання такої скарги у зв'язку з винятковими обставинами. Статтею 357 (там само) «розгляд справи у зв'язку з винятковими обставинами» визначено як «різновид касаційного провадження», що здійснюється Верховним Судом України, який має такі ж повноваження щодо перегляду, як і у касаційному провадженні, а скарги про перегляд у зв'язку з винятковими обставинами розглядаються в такому ж порядку, що й касаційні скарги. Повноваження Верховного Суду України щодо розгляду скарг про перегляд у зв'язку з винятковими обставинами є такими ж, що і його повноваження у касаційному провадженні. Отже, провадження щодо перегляду у зв'язку з винятковими обставинами можуть закінчитися постановленням однієї з ухвал різних видів, передбачених статтею 358 Кодексу, зокрема ухвалою «про відхилення скарги і залишення рішення, ухвали без змін», «про повне або

часткове скасування судового рішення і направлення справи відповідно на новий розгляд у суд першої, апеляційної або касаційної інстанції», «про скасування рішення і залишення в силі судового рішення, що було помилково скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції», або «ухвалити нове рішення по суті справи або змінити рішення» (там само).

52. Для цілей розгляду Судом природи та обсягу використаного заявницею засобу юридичного захисту згідно з Цивільним процесуальним кодексом України, важливим також може бути контекст законодавчого підґрунтя, зокрема положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року (див. пункт 25, у якому викладено відповідні положення цього закону). Зокрема, у пункті «а» частини 3 статті 10 Закону 2006 року зазначено, що «відновлення попереднього юридичного статусу Стягувача» тобто заявника, на користь якого постановлено рішення Європейського суду з прав людини, – «здійснюється, зокрема, шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі» (там само). До того ж, згідно з пунктом «а» статті 11 того ж Закону Орган представництва надсилає Стягувачеві «повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства».

53. Таким чином, застосовне національне законодавство надавало заявниці засіб юридичного захисту, що передбачає можливість судового перегляду її цивільної справи Верховним Судом України з урахуванням висновку Суду про те, що первинні судові рішення, ухвалені на національному рівні, мали вади. З огляду на різновид судового розгляду, передбаченого Законом, скарга заявниці у зв'язку з винятковими обставинами може розглядатися як продовження первинного цивільного провадження (яке було завершено), що є схожим на визначене законодавством України касаційне провадження. Таким чином, якщо специфічні риси цього провадження касаційного типу можуть вплинути на порядок застосування передбачених пунктом 1 статті 6 Конвенції процесуальних гарантій (див. рішення від 17 січня 1970 року у справі «Делькур проти Бельгії» (*Delcourt v. Belgium*), п. 26, Series A № 11), Суд вважає, що ці гарантії мають бути застосовними до цього провадження у такий самий спосіб, що й загалом до касаційного провадження у цивільних справах (див., наприклад, рішення від 18 листопада 2010 року у справі «Мушта проти України» (*Mushta v. Ukraine*), заява № 8863/06, п. 39; та, *mutatis mutandis* вищенаведені у пунктах 48-49 рішення у справах ««San Leonard Band Club» проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*) та «Маєсті проти Хорватії» (*Maresti v. Croatia*)).

54. Цей висновок, що впливає із застосовних положень законодавства

України, підтверджено посиланням на обсяг та природу «розгляду», фактично проведеного Верховним Судом України 14 березня 2008 року перед тим, як він відмовив заявниці у задоволенні скарги у зв'язку з винятковими обставинами, залишивши оскаржувані рішення без змін. У ході цього розгляду Верховний Суд України вивчив матеріали справи та рішення судів в рамках первинного провадження з урахуванням нових доводів заявниці, які ґрунтувались в основному на рішенні Суду від 3 травня 2007 року (див. пункти 20-21). Отже, те, що відбувалося упродовж провадження у березні 2008 року, можна порівняти з провадженням за касаційною скаргою заявниці, що закінчилося рішенням Верховного Суду України у серпні 2002 року (див. пункт 11 та вищенаведене рішення у справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*), п. 39), до якого пункт 1 статті 6 Конвенції застосовувався *ratione materiae*. На думку Суду, у березні 2008 року Верховний Суд України розглянув цивільну справу заявниці «у зв'язку з винятковими обставинами», а саме у зв'язку з рішенням Суду 2007 року, у рамках провадження касаційного типу та не встановив жодних причин для скасування оскаржуваних рішень. При цьому Верховний Суд України провів «повторний розгляд», як це визначено Законом 2006 року, її майнових вимог на підставі нових обставин, пов'язаних з тлумаченням цих вимог рішенням Суду від 3 травня 2007 року, хоча і вирішив не змінювати результат розгляду справи та, зокрема, не призначив повний перегляд справи нижчестоящим судом.

55. Наведені міркування не змінює той факт, що у червні 2008 року Верховний Суд України, посилаючись на статтю 356 Цивільного процесуального кодексу України, відмовив у задоволенні наступної скарги заявниці за квітень 2008 року з огляду на її невідповідність формальним підставам, не здійснивши подальший «розгляд» матеріальних аспектів справи (див. пункт 23).

56. Отже, беручи до уваги як відповідні положення законодавства України, так і природу та обсяг провадження за скаргою заявниці, що завершилося ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року, після якого у червні 2008 року було ухвалено підтверджуюче рішення, Суд вважає, що ці провадження були вирішальними для визначення прав та обов'язків цивільного характеру заявниці. Отже, відповідні гарантії пункту 1 статті 6 Конвенції застосовувалися до такого провадження. Відповідно, слід відхилити заперечення Уряду щодо застосовності цього положення до оскаржуваного провадження.

57. Незалежно від висновку щодо застосовності у цій справі пункту 1 статті 6 Конвенції до зазначеного виду провадження Суд повторно зазначає, що саме Договірні Сторони вирішують, як найкраще виконувати рішення Суду і при цьому невинуватно не порушувати принципи *res iudicata* або

юридичної визначеності у цивільному провадженні, зокрема коли таке провадження стосується третіх осіб, які мають власні законні інтереси, що повинні захищатися. Більше того, навіть якщо Договірною Стороною передбачено можливість подання на підставі рішення Суду клопотання про відновлення завершеного судового провадження, саме національні органи влади мають визначити порядок розгляду такого клопотання та встановити критерії визначення, чи необхідне у конкретній справі відновлення провадження. Серед Договірних Сторін немає універсального підходу до можливості вимагати клопотати про відновлення завершеного провадження у цивільній справі після встановлення Судом порушення або щодо умов імплементації існуючих механізмів відновлення провадження (див. пункти 26-27).

58. Проте у цілях ефективності конвенційної системи вищенаведені міркування не повинні применшувати важливість забезпечення на національному рівні механізмів, що дозволяють переглянути справу на підставі висновку про наявність порушення гарантій статті 6 Конвенції щодо справедливого суду. Навпаки, такі механізми можна вважати важливою частиною виконання рішень Суду, як це встановлено статтею 46 Конвенції, а їхня наявність демонструє відданість Договірної Сторони Конвенції та практиці Суду (див. вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*)). У зв'язку з цим Суд нагадує про Рекомендацію № R (2000) 2, ухвалену Комітетом міністрів, у якій держави-сторони Конвенції закликано забезпечити наявність адекватної можливості для відновлення розгляду справи на національному рівні у разі, якщо Суд встановлює порушення Конвенції (див. пункт 28). Суд підтверджує свою позицію, що такі заходи можуть становити «найбільш ефективний, якщо не єдиний, засіб досягнення *restitutio in integrum*» (див. вищенаведене у пункті 33 рішення у справі «Verein gegen Tierfabriken Schweiz» (VgT) проти Швейцарії (№ 2)) (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*), пп. 33 і 89; та вищенаведену ухвалу щодо прийнятності у справі «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*)).

С. Щодо того, чи відповідає нова скарга заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції іншим умовам прийнятності

59. Суд також вважає, що скарга заявниці на несправедливість провадження, яке завершилось ухвалою Верховного Суду України від 14 березня 2008 року, не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції і що вона не є непринятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

D. Суть нової скарги заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції

60. Щодо питання дотримання у цій справі вимог пункту 1 статті 6 Конвенції Суд зазначає, що скарга заявниці на несправедливість провадження стосувалася саме обґрунтування Верховного Суду України, наведеного у його ухвалі від 14 березня 2008 року.

61. Суд повторює, що згідно з його тривалою та усталеною практикою до компетенції Суду не належить розгляд стверджуваних помилок щодо питань факту або права, яких припустилися національні суди, якщо тільки такі помилки не порушили права та свободи, що охороняються Конвенцією (див., наприклад, рішення у справах «Гарсія Руїс проти Іспанії» (*García Ruiz v. Spain*) [ВП], заява № 30544/96, п. 28, ECHR 1999 I; та «Перес проти Франції» (*Perez v. France*) [ВП], заява № 47287/99, п. 82, ECHR 2004 I), наприклад, коли, як виняток, можна стверджувати, що помилки становлять несумісну зі статтею 6 Конвенції «несправедливість». Хоча це положення гарантує право на справедливий розгляд справи, воно не встановлює жодних правил щодо прийнятності доказів або способу, у який вони повинні оцінюватись, що є у першу чергу предметом регулювання національного законодавства та національних судів. Зазвичай Судом не переглядаються такі питання, як вага, що надається національними судами певним доказам або висновкам чи оцінкам, які перебувають у них на розгляді. Суд не має діяти як четверта інстанція, а тому не ставитиме рішення національних судів під сумнів на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції, якщо їхні висновки не можна вважати свавільними або явно необґрунтованими (див., наприклад, рішення у справах «Дюлоран проти Франції» (*Dulaurans v. France*), заява № 34553/97, пп. 33-34 та 38, від 21 березня 2000 року; «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*), заява № 72118/01, п. 170, від 15 листопада 2007; та «Анджелькович проти Сербії» (*Anđelković v. Serbia*), заява № 1401/08, п. 24, від 9 квітня 2013 року).

62. Так, у рішенні у справі «Дюлоран проти Франції» (*Dulaurans v. France*) Суд встановив порушення права на справедливий суд, оскільки єдиною причиною, чому касаційний суд Франції ухвалив оскаржуване рішення про залишення касаційної скарги заявниці без задоволення як неприйнятної, був результат «*une erreur manifeste d'appréciation*» («явної помилки в оцінці») (див. вищенаведене рішення у справі «Дюлоран проти Франції» (*Dulaurans v. France*)). Ідея, що лежить в основі цього поняття «*erreur manifeste d'appréciation*» (концепція адміністративного права Франції) у тому вигляді, в якому воно використовується у контексті пункту 1 статті 6 Конвенції, безсумнівно полягає у тому, що, якщо помилка національного суду щодо питань права або факту є настільки очевидною, що її можна

кваліфікувати як «явну помилку» (тобто помилку, якої не міг би припуститися розумний суд), вона може порушити справедливість провадження. У рішенні у справі «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*) безпідставність висновку національних судів щодо фактів була «такою різкою та відчутною», що Суд постановив, що провадження, на яке скаржився заявник, мало вважатися «грубим свавіллям» (див. вищенаведене рішення у справі «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*), п. 174). У рішенні у справі «Анджелькович проти Сербії» (*Anđelković v. Serbia*) Суд встановив, що свавільність рішення національного суду, яке в принципі не мало правових підстав за національним законодавством та не мало жодного зв'язку між встановленими фактами, застосовним правом та результатами провадження, становила «відмову у правосудді» (див. вищенаведене рішення у справі «Анджелькович проти Сербії» (*Anđelković v. Serbia*), п. 27).

63. У цій справі Суд зазначає, що у своїй ухвалі від 14 березня 2008 року Верховний Суд України грубо викривив висновки рішення Суду від 3 травня 2007 року. Зокрема, Верховний Суд України зазначив, що Суд встановив, що рішення національних судів у справі заявниці були законними та обґрунтованими і що їй було присуджено відшкодування у зв'язку з порушенням гарантії щодо «розумного строку», а ці твердження є явно некоректними (див. пункти 13-18 та 21).

64. Суд зауважує, що обґрунтування Верховного Суду України становило не просто інше розуміння правового документу. Суд вважає, що обґрунтування Верховного Суду України можна тлумачити лише як «грубе свавілля» або «відмову у правосудді» у тому розумінні, що викривлений виклад рішення 2007 року у першій справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*) призвів до руйнування намагань заявниці домогтися розгляду у рамках передбаченої національним законодавством процедури касаційного типу її майнових вимог на підставі рішення Суду у попередній справі (див. пункти 51-53). У зв'язку з цим слід зазначити, що у своєму рішенні 2007 року Суд встановив, що, зважаючи на обставини, за яких Верховний Суд України передавав справу заявниці до нижчестоящих судів, сумніви заявниці щодо безсторонності суддів, які розглядали справу, включаючи суддів Верховного Суду України, були об'єктивно обґрунтованими (див. пункти 13-15).

65. Відповідно, з огляду на висновки Суду щодо характеру та наслідків недоліків ухвали Верховного Суду України від 14 березня 2008 року (див. пункти 63-64) слід зробити висновок, що оскаржуване провадження не відповідало вимозі пункту 1 статті 6 Конвенції щодо «справедливого суду» і що було порушення цього положення.

Е. Нова скарга заявниці у частині, що стосується статті 1 Першого протоколу

66. Заявниця стверджувала, що у зв'язку з провадженням за її скаргою у зв'язку з винятковими обставинами її було незаконно позбавлено майна. Вона посилалася на статтю 1 Першого протоколу.

67. Суд зауважує, що ця скарга пов'язана зі скаргою, що розглядалася вище, а отже має бути аналогічним чином визнана прийнятною.

68. Зважаючи на свої висновки за пунктом 1 статті 6 Конвенції (див. пункт 65), Суд вважає, що немає необхідності розглядати питання, чи було у цій справі порушення статті 1 Першого протоколу.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

69. Статтею 41 Конвенції передбачено:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію.»

А. Шкода

70. Заявниця вимагала 300 000 євро відшкодування шкоди, завданої стверджуваним порушенням її прав за статтею 6 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу.

71. Уряд заявляв, що заявниця не вказала характер шкоди, якої, як стверджувалося, вона зазнала у зв'язку з рішенням Верховного Суду України у її справі та не надала жодних доказів на підтвердження своєї вимоги. Відповідно, вимогу слід відхилити у повному обсязі.

72. Суд зазначає, що заявниця не надала жодних деталей щодо характеру стверджуваної шкоди або її ступеню. Проте Суд вважає, що заявниця зазнала страждань і тривоги у зв'язку з «несправедливим» способом, у який Верховний Суд України розглянув її скаргу у зв'язку з винятковими обставинами, що, як наслідок, звело нанівець її спроби домогтися розгляду на підставі рішення Суду у її попередній справі її майнових вимог у межах процедури касаційного типу, передбаченої національним законодавством (див. пункт 64). Суд не вважає за належне розглядати питання, чи є можливим за цих обставин будь-який подальший розгляд майнових

вимог заявниці на національному рівні, зокрема, зважаючи на значний час, що вже сплинув, можливі наслідки такого перегляду для принципів *res iudicata* та юридичної визначеності у цивільному провадженні, що було завершено, а також для законних інтересів третіх осіб. З іншого боку, реальність, що склалася, є такою, що для цілей оцінки Судом за статтею 41 Конвенції заявницю слід вважати такою, що не має практичної доступної для неї можливості для виправлення встановленого у її справі порушення на національному рівні. Отже, здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд вважає за належне присудити заявниці 10 000 євро відшкодування моральної шкоди та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися.

В. Судові та інші витрати

73. Заявниця не подавала вимогу щодо компенсації судових та інших витрат.

С. Пеня

74. Суд вважає за належне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ОБСТАВИН СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* прийнятними скаргу заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції на несправедливість провадження, що закінчилося ухвалою Верховного Суду від 14 березня 2008 року, та її скаргу за статтею 1 Першого протоколу на те, що її було незаконно позбавлено її майна у зв'язку з цим провадженням, а решту скарг у заяві – неприйнятними;

2. *Постановляє*, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції;

3. *Постановляє*, що немає потреби розглядати скаргу за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції;

4. *Постановляє*, що:

(а) упродовж трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити заявниці 10 000 (десять тисяч) євро відшкодування моральної

шкоди та додатково суму податків, що можуть нараховуватися; ця сума має бути конвертована у валюту держави-відповідача за курсом станом на день здійснення платежу;

(b) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти;

5. Відхиляє решту вимог заявниці щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською та французькою мовою та повідомлено письмово 5 лютого 2015 року відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 Правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додаються окремі думки:

(a) спільна думка суддів Юдківської та Лемменса, що збігається з думкою більшості складу Суду;

(b) думка судді Войтичека, що збігається з думкою більшості складу Суду.

Д.Ш.

Т.Л.Е

Лоуренс Ерлі
(*Lawrence Early*)
Юрисконсульт

Дін Шпільманн
(*Dean Spielmann*)
Голова

СПІЛЬНА ДУМКА СУДДІВ ЮДКІВСЬКОЇ ТА ЛЕММЕНСА, ЩО ЗБІГАЄТЬСЯ З ДУМКОЮ БІЛЬШОСТІ СКЛАДУ СУДУ

1. Ми повністю погоджуємося з висновком, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

З цієї точки зору рішення становить важливий крок вперед у напрямку захисту, передбаченого Конвенцією для заявників, які успішно подали скаргу про порушення їхніх основоположних прав і які потім намагалися домогтися відновлення провадження на національному рівні.

2. Проте ми хотіли б зазначити, що ми віддаємо перевагу дещо ширшому обґрунтуванню частини рішення, у якій розглядається застосовність

пункту 1 статті 6 Конвенції до провадження у Верховному Суді України.

На нашу думку, достатньо відмітити, що провадження стосувалося судового перегляду рішень національних судів, включаючи первинну ухвалу Верховного Суду України від 22 серпня 2002 року, після висновку Суду про несправедливість провадження у Верховному Суді України. Ми вважаємо дуже важливим той факт, що провадження за скаргою заявниці у зв'язку з винятковими обставинами може вважатися продовженням первинного провадження і є схожим на касаційне (див. пункт 53 рішення).

І навпаки, ми не вважаємо, що до уваги слід брати спосіб, у який Верховний Суд України фактично виконував свої функції у рамках провадження за скаргою у зв'язку з винятковими обставинами (див. пункт 54 рішення). Застосовність пункту 1 статті 6 Конвенції не має залежати від результатів провадження, зокрема, від того факту, що суд касаційної інстанції певною мірою міг розглянути питання щодо суті первинної позовної вимоги.

3. Ми також хотіли б наголосити на тому, що згадані у пункті 57 рішення принципи *res iudicata* та юридичної визначеності не можна зайвий раз порушувати у таких справах як ця, оскільки можливість відновлення провадження у справі, яке було завершено, перш за все передбачено національним законодавством.

У зв'язку з цим ми повторюємо, що положення Конвенції слід тлумачити як такі, що гарантують права, що є практичними та ефективними. Принципове наголошення на незмінності ухвалених на національному рівні рішень, визнаних Судом такими, що порушують положення Конвенції, може значною мірою означати позбавлення рішень Суду їхнього реального впливу, таким чином перетворюючи страсбурзький засіб юридичного захисту на ілюзорний.

4. Користуючись нагодою, ми зазначаємо, що загалом ми схилиємося до більш широкого підходу до застосовності пункту 1 статті 6 Конвенції до проваджень у цивільних справах.

Слід запитати себе, чи не застосовується пункт 1 статті 6 Конвенції до усіх судових проваджень, що стосуються захищених законом прав або інтересів, незалежно від міри, якою вони вважаються вирішальними у вирішенні спорів щодо будь-якого права та обов'язку (цивільного характеру). Такий підхід дозволить уникнути тривалих розглядів питання, чи підпадають конкретні провадження, зважаючи на їхні специфічні риси, під дію пункту 1 статті 6 Конвенції.

ДУМКА СУДДІ ВОЙТИЧЕКА, ЩО ЗБИГАЄТЬСЯ З ДУМКОЮ БІЛЬШОСТІ СКЛАДУ СУДУ (Переклад)

1. У цій справі я проголосував разом з більшістю за встановлення порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Проте у мене є деякі сумніви щодо обґрунтування рішення, зокрема щодо міркувань про застосовність статті 6 Конвенції до проваджень за скаргами про екстраординарний перегляд судових рішень.

2. Питання, чи застосовується і якою мірою застосовується стаття 6 Конвенції до проваджень за скаргами щодо екстраординарного перегляду судових рішень або окремих рішень адміністративних органів, є дуже непростим з огляду на значну складність процесуального законодавства в Європі та його відмінності. Окрім труднощів, пов'язаних із суттю питання, існують лінгвістичні проблеми, які у цій сфері стоять особливо гостро, оскільки багато юридичних термінів, що використовуються у законодавстві Договірних Сторін, не мають еквіваленту в офіційних мовах Суду.

Я зазначаю, що у своїй попередній практиці Суд погоджувався із застосовністю статті 6 Конвенції до «касаційних скарг» у судових провадженнях деяких держав, навіть якщо така скарга згідно з національним законодавством вважається екстраординарним засобом юридичного захисту. З іншого боку, Суд доходить висновку про принципову незастосовність статті 6 Конвенції до провадження за зверненням про «відновлення судового провадження» (див. рішення у справах, наведених у пункті 44 рішення). Водночас Суд у кількох справах встановлював застосовність статті 6 Конвенції до інших екстраординарних засобів юридичного захисту, передбачених законодавством певних держав (див., зокрема, рішення у справах «Меліс проти Греції» (*Melis v. Greece*), заява № 30604/07, п. 19, від 22 липня 2010 року; «*San Leonard Band Club*» проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*), заява № 77562/01, ECHR 2004-IX; «Маресті проти Хорватії» (*Maresti v. Croatia*), заява № 55759/07, від 25 червня 2009 року; та «J.S. і A.S. проти Польщі» (*J.S. and A.S. v. Poland*), заява № 40732/98, від 24 травня 2005 року).

У цих рішеннях наводилися різні доводи для обґрунтування застосовності статті 6 Конвенції. У рішенні у справі «*San Leonard Band Club*» проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*) щодо клопотання про перегляд у кримінальній справі Суд наголосив на трьох чинниках: 1) клопотання про судовий перегляд, яке згідно із законодавством Мальти є єдиним засобом оскарження рішення, яке було залишене без змін в апеляційному

порядку; 2) клопотання у зазначеній справі ґрунтувалося на помилковому, як стверджувалося, застосуванні закону; та 3) при дотриманні вимог законодавства звернення автоматично призводило до нового розгляду справи по суті за відсутності свободи розсуду у вирішенні питання щодо його доцільності.

У рішенні у справі «Меліс проти Греції» (*Melis v. Greece*), яка стосувалась заяви про відновлення провадження, Суд підкреслив, що «вирішальним чинником... було те, що у цій справі заява про відновлення провадження була єдиним засобом юридичного захисту, за допомогою якого заявник міг скасувати рішення суду апеляційної інстанції у цивільній справі та відновити свої права власності» (п. 19).

У рішенні у справі «Маресті проти Хорватії» (*Maresti v. Croatia*) стосовно клопотання про екстраординарний перегляд вироку у кримінальній справі застосовність статті 6 Конвенції головним чином обґрунтовувалась тим, що зазначений засіб юридичного захисту був подібним до касаційного оскарження у цивільному провадженні. Суд також наголосив на тому, що, подаючи клопотання, заявник посилався на той факт, що кримінальне переслідування у його справі було заборонено законом.

Також цікаво зазначити, що у рішенні «J.S. і A.S. проти Польщі» (*J.S. and A.S. v. Poland*) стаття 6 Конвенції була визнана застосовною до одного з екстраординарних засобів юридичного захисту, передбачених польським адміністративним процесуальним правом, – у цьому випадку таким було звернення про визнання недійсним окремого адміністративного рішення, яке характеризувалось особливо серйозними недоліками. Цей засіб юридичного захисту надає заявникам можливість домогтися перегляду законності остаточного окремого адміністративного рішення навіть через багато років після його ухвалення. Відповідно, особи, які подають звернення про визнання недійсним ухваленого за багато років до того остаточного індивідуального адміністративного рішення, яке стосується прав та обов'язків цивільного характеру у розумінні Конвенції, мають право на розгляд їхніх справ упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, який має розглянути їхні вимоги по суті. На підтвердження свого висновку щодо застосовності статті 6 Конвенції Суд вказав на те, що заявники у зазначеній справі не вимагали відновлення адміністративного провадження, а лише визнання недійсним попереднього адміністративного рішення.

3. Не вдаючись до порівняльного аналізу процесуального законодавства, ми можемо коротко зазначити, що у багатьох законодавствах «касаційне оскарження» є жорстко регламентованим з точки зору строків звернення та стосується питань права, у той час як «заяви про відновлен-

ня провадження» можуть подаватися через багато років і ґрунтуються, зокрема, на нововиявлених фактах, нових доказах або певних серйозних процесуальних недоліках. Отже, ми можемо доволі інтуїтивно зауважити, що розгляд касаційної скарги у певному сенсі є «природним продовженням» первинного провадження, яке на цьому етапі зосереджується на питаннях тлумачення застосовного законодавства та продовжує для сторін стан невизначеності щодо результатів провадження. Поновлення провадження видається чимось більш винятковим та може відбутися через дуже тривалий час після ухвалення остаточного судового рішення у первинному провадженні.

З іншого боку, важливо наголосити на тому, що у багатьох законодавствах касаційне оскарження насамперед слугує суспільному інтересу. Воно є засобом встановлення правильного тлумачення закону та впорядкування практики нижчестоящих судів. Особи, які бажають подати таку скаргу, повинні довести, що її розгляд слугує суспільному інтересу. І навпаки, скарга про відновлення провадження дуже часто не обмежується жодною з подібних умов. Отже, вона може слугувати для захисту особистих прав і не вимагає доведення того, що його розгляд слугує суспільному інтересу. Більше того, несправедливість, яку було виправлено шляхом відновлення провадження і яка пов'язана з фактичними помилками, часто є більш явною, аніж часто неминучі сумніви при тлумаченні закону, які долаються за допомогою касаційного оскарження. Крім того, касаційні скарги часто проходять процедуру попереднього відбору, що дає змогу розглянути їхню прийнятність до їх розгляду по суті.

У різних рішеннях Суд постановляв, що розгляд клопотань про відновлення провадження сам по собі не є процедурою, яка призводить до вирішення питань щодо прав або обов'язків сторін або кримінального обвинувачення. Нове вирішення спору щодо прав та обов'язків сторін відбувається тільки тоді, коли ухвалюється рішення про відновлення провадження. Зі свого боку я зазначаю, що у зв'язку з цим у деяких країнах касаційне оскарження має багато схожих рис. На першому етапі компетентний суд розглядає прийнятність скарги. На другій стадії суд розглядає скаргу по суті і, можливо, скасує оскаржуване рішення. На третьому етапі, за необхідності, інший суд наново встановить права і обов'язки сторін.

На цьому тлі чи можемо ми насправді встановити різницю між двома типами виняткових засобів юридичного захисту у цілях застосування статті 6 Конвенції? Сумнівно. У будь-якому разі, переконлива ствердна відповідь вимагатиме поглибленого аналізу процесуального законодавства різних держав. Аналіз рішень та ухвал Суду приводить до висновку, що судовою практикою не встановлено чітких критеріїв, за допомогою яких можна

встановити, які саме виняткові засоби юридичного захисту охоплюються сферою застосування статті 6 Конвенції. Крім того, на мою думку, підхід, застосований у рішенні у справі «J.S. і A.S. проти Польщі» (*J.S. and A.S. v. Poland*), важко узгодити з практикою Суду щодо засобів юридичного захисту, які забезпечують можливість перегляду рішень, ухвалених у провадженнях різних видів. Проаналізована судова практика свідчить про високий рівень невизначеності для сторін провадження та Договірних Сторін Конвенції.

4. Справа «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*) становить гарну нагоду для уточнення практики Суду щодо застосовності статті 6 Конвенції до скарг у зв'язку з винятковими обставинами, принаймні у провадженнях у цивільних справах.

Більшість у пункті 50 зазначає таке: «У підсумку, хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зазвичай незастосовний до скарг щодо перегляду завершених судових справ у екстраординарному порядку, природа, обсяг та специфічні риси провадження за такою скаргою у відповідній правовій системі можуть бути такими, що провадження за такою скаргою охоплюватиметься сферою застосування пункту 1 статті 6 Конвенції та гарантіями щодо справедливого суду, якими він наділяє сторони провадження». Аналізуючи зазначену скаргу до того, як проаналізувати перегляд зазначеної справи Верховним Судом України, Суд підкреслює риси, схожі з «касаційним оскарженням», та наголошує, що ця скарга може вважатися продовженням первинного провадження. Мені жаль, що мотивувальна частина рішення не пропонує більш детальних загальних критеріїв для вирішення того, які саме чинники, що стосуються природи, обсягу та специфічних рис даного провадження є вирішальними для застосування статті 6 Конвенції.

Невизначеність стосовно точних меж застосування статті 6 Конвенції, як видається, відображено у мотивуванні мотивувальній частині. Наприклад, у пункті 44 *in fine* Суд стисло викладає усталену судову практику стосовно оскарження у зв'язку з винятковими обставинами таким чином: «Справа в тому, що тією мірою, якою питання охоплюється принципом *res iudicata* остаточного рішення у рамках провадження на національному рівні, в принципі не можна стверджувати, що наступна заява або скарга щодо перегляду судового рішення у зв'язку з винятковими обставинами породжує небезпідставне твердження щодо наявності визнаного національним законодавством права або щодо того, що результати провадження, у рамках якого вирішувалось питання про перегляд справи, є вирішальними для «вирішення спору щодо прав та обов'язків цивільного характеру ... або встановлення обґрунтованості будь-якого висунутого... кримінального обвинувачення». Хочу зазначити, що цей довід, використаний для пояснення, чому стаття 6 Конвенції є незастосовною до звернень про відновлення

провадження, рівною мірою свідчить на користь незастосовності статті 6 Конвенції до касаційних скарг у правових системах, в яких такі скарги стосуються судових рішень, що у національному законодавстві вважаються остаточними та такими, що підлягають виконанню.

Крім того, у пункті 47 більшість зазначає, що Суд також визнав статтю 6 Конвенції застосовною у провадженнях, які вважаються подібними до звичайних апеляційних проваджень. Водночас у пункті 48, який мав би проілюструвати цей довід, Суд зазначає, що у рішенні у справі «*San Leonard Band Club*» проти Мальти» (*San Leonard Band Club v. Malta*) підкреслювалося, що «клопотання про новий судовий розгляд» у законодавстві Мальти було схожим на скаргу з питань права у касаційному суді. Проте звичайне апеляційне оскарження та касаційне оскарження є двома дуже різними засобами юридичного захисту.

5. Стаття 6 Конвенції вимагає, щоб спори щодо прав та обов'язків цивільного характеру вирішувались упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Формулювання цього положення не виключає його застосування до екстраординарного оскарження судових рішень, якими були вирішені права та обов'язки цивільного характеру та які набули законної сили (у розумінні національного законодавства). Крім того, стаття 6 Конвенції призначена забезпечувати ефективний захист учасників цивільного або кримінального провадження від порушення процесуальних норм. Отже, телеологічний аргумент свідчить на користь якомога ширшого застосування цього положення до різноманітних видів звичайного та екстраординарного оскарження. За цих обставин видається більш переконливим вважати статтю 6 Конвенції застосовною – хоча б у принципі – до усіх екстраординарних засобів юридичного захисту у судових провадженнях. Проте якщо сфера її застосування має залишатися обмеженою тільки певними видами екстраординарних засобів юридичного захисту, важливо визначати їх на основі точних критеріїв.

Варто підкреслити, що ці висновки стосуються судових проваджень. Застосовність статті 6 Конвенції до екстраординарних засобів юридичного захисту в адміністративних провадженнях є іншим питанням, яке вимагатиме окремого розгляду.

6. Ця справа також стосується дуже делікатного питання наслідків рішень Суду, в яких встановлено порушення Конвенції у цивільному провадженні або порушення, яке впливає із судового рішення у цивільній справі. Судові рішення у цивільних справах дуже часто слугують для вирішення спорів сторін з протилежними інтересами. Коли одна зі сторін оскаржує до Суду відповідність Конвенції застосованій процедури або постановленого рішення, результат провадження у Суді впливає на права та інтереси інших сторін. Хоча Суд розглядає вертикальні відносини (тобто відносини

між заявником і державою) та ухвалює рішення щодо порушень Конвенції, відповідальність за які покладається на державні органи влади, рішення, яким встановлюється порушення прав заявника у цивільному провадженні або внаслідок судового рішення у цивільній справі, вплине на захист прав інших сторін провадження, а тому обов'язково матиме горизонтальний вимір, тобто стосуватиметься відносин між сторонами, якими є приватні особи. Подальше поширення у судовій практиці сфери застосування конвенційних прав на відносини між сторонами у сфері приватного права (німецькою – *Drittwirkung*) ще більш посилює цю тенденцію.

Цей вплив рішень Суду був би ще більш глибоким, якби встановлення порушення Конвенції в рамках цивільного провадження або внаслідок судового рішення у цивільній справі призводити б до відновлення такого провадження. У мотивувальній частині цього рішення абсолютно справедливо зазначається про відсутність консенсусу Високих Договірних Сторін у цій сфері (див. пункт 57 рішення). Також дуже доречно зазначається про можливі наслідки перегляду справи заявниці «для принципів *res iudicata* та юридичної визначеності у цивільному провадженні, що було завершене, а також для законних інтересів третіх осіб» (пункт 72). Проте в мотивувальній частині рішення, як видається, певна перевага надається забезпеченню існування можливостей для відновлення цивільного провадження з метою сприяння виконанню рішень Суду (пункт 58). Особисто я волів би включити у мотивування Суду деякі кваліфікації.

Кожна сторона цивільного провадження має право на незмінне остаточне рішення, постановлене впродовж розумного строку. Остаточне рішення, навіть таке, що має недоліки у розумінні Конвенції, створює правомірні очікування щодо його незмінності, особливо для протилежної сторони, особливо коли вона діяла добросовісно у ситуації, за якої порушення Конвенції не були очевидними з огляду на існуючу практику Суду. Необхідність забезпечення незмінності остаточних судових рішень у провадженнях, учасниками яких є приватні особи та які стосуються законних інтересів усіх сторін провадження, є сильним аргументом проти відновлення цивільного провадження на підставі рішення Суду, яким встановлено порушення Конвенції. Наслідком відновлення такого провадження може навіть стати порушення прав інших сторін, які також захищені Конвенцією. Тим не менш, неможна виключити того, що у певних ситуаціях остаточне рішення національного суду у цивільних справах може призвести до несправедливості у відносинах між сторонами провадження, які є приватними особами, і вона буде настільки кричущою, що виправити її можна буде тільки шляхом скасування зазначеного рішення або внесення до нього змін. Проте, загалом кажучи, для видів ситуацій, що тут розглядаються, справедлива сатисфакція частіше за все полягатиме у відшкодуванні шкоди державою.

7. Питання щодо наслідків рішень Суду природно пов'язане з питанням процедури розгляду справи у Суді. Усі процесуальні норми мають відповідати цілі та завданню провадження і повинні забезпечити ефективний захист законних інтересів усіх його сторін. Більше того, вони повинні гарантувати беззаперечну процесуальну законність постановлених рішень.

Процесуальна справедливість вимагає, зокрема, надання гарантії права бути заслуханим усім особам, яких стосується результат провадження. Як зауважено Сенекою у трагедії «Медея»: «Qui statuit aliquid parte inaudita altera, aequum licet statuerit, haud aequus fuit». Чим більш всеосяжними ставатимуть наслідки рішень Суду, тим більш нагальною буде необхідність забезпечення для всіх осіб, яких ці рішення стосуються, права бути заслуханим. Тенденції у судовій практиці щодо наслідків та виконання рішень Суду можуть вимагати коригування застосовних процесуальних норм.

8. При розгляді заяв, в яких стверджується про порушення прав людини в рамках цивільних проваджень або внаслідок судових рішень у цивільних справах, вирішення спорів між фізичними або юридичними особами, що регулюються приватним правом, ніколи не слід забувати про права сторони, протилежної стороні-заявнику. Адже встановлення Судом порушення Конвенції у зв'язку з судовим рішенням у цивільній справі може мати практичні та правові наслідки для інших сторін цивільного провадження і для здійснення їхніх прав. Ця проблема особливо гостро постає у випадку, коли заяви подаються проти держав, чиє законодавство (як в Україні) дозволяє відновлення цивільного провадження на підставі рішення Суду.

Тут варто зазначити, що у своєму рішенні у справі «Руйс-Матеос проти Іспанії» (*Ruiz-Mateos v. Spain*), від 23 червня 1993 року, Series A № 262), Суд розглянув право зазначених осіб бути заслуханими у конституційному провадженні щодо перегляду. Питання було порушено у контексті взаємозв'язку між цивільним провадженням і провадженням щодо конституційності законодавчих актів. У зазначеній справі іспанський суд під час цивільного провадження звернувся до Конституційного суду з запитом про конституційність застосованих у справі законодавчих актів. Суд встановив порушення Конвенції на тій підставі, що у провадженні щодо конституційності цих законодавчих актів у Конституційному суді іспанські органи влади не забезпечили одній зі сторін цивільного провадження права на надання зауважень щодо позиції протилежної сторони стосовно конституційності законодавчого акту (п. 67).

9. Безперечно, порядок розгляду Судом індивідуальних заяв має багато специфічних рис, які відрізняють її від порядку, у якому діють різні національні суди вищих інстанцій. Хоча рішення Суду може бути важливим для здійснення прав інших сторін у національному провадженні, воно не

встановлює для них прав і обов'язків, які б мали пряму дію на території Договірних Сторін. Проте з огляду на те, що у розглянутих ситуаціях результат провадження у Суді часто впливає на треті сторони, підхід, обраний у справі «Руїс-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain) у контексті взаємозв'язку цивільного провадження і провадження щодо конституційності законодавчих актів, є також справедливим і для контексту взаємозв'язку цивільного провадження на національному рівні і провадження у Європейському суді з прав людини.

Конвенція не гарантує іншим сторонам провадження на національному рівні, яких стосується оскаржуване судове рішення, права бути заслуханими Судом. Дійсно, згідно з пунктом 2 статті 36 Конвенції у поєднанні з пунктом 3 Правила 44 Регламенту Суду в інтересах належного здійснення правосуддя Голова палати може дозволити або запропонувати будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої письмові зауваження або – за виняткових обставин – взяти участь у слуханнях. Суд іноді користується цією можливістю, зокрема у справах, що стосуються сімейного права. Обраний підхід, як на мене, справляє враження неадекватного, оскільки залишене на розсуд Голови палати право надання заінтересованій особи можливості висловити свою думку не є тотожним праву бути заслуханим. Воно не завжди використовується, коли зачіпаються інтереси третіх сторін.

Засідаючи у справах, в яких розглядаються порушення Конвенції в рамках цивільного провадження або внаслідок судового рішення у цивільній справі, я завжди розмірковую, чи не слід забезпечити іншим заінтересованим сторонам у справі право надати Суду зауваження. Чи правильно постановляти рішення, не заслухавши інші заінтересовані сторони? Забезпечення їхнього права бути заслуханими не тільки надало б більшої ваги принципу процесуальної справедливості, але в багатьох випадках також забезпечило би глибше вивчення питань, що розглядаються.

З огляду на вищезазначені тенденції у судовій практиці, правила, застосовні до порядку розгляду Судом заяв, не надають достатньої процесуальної легітимності ухваленим рішенням. На цій підставі саме час переосмислити порядок розгляду справ у Суді для кращого його пристосування до вимог процесуальної справедливості.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «ЯРЕМЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ (№ 2)»
(CASE OF YAREMENKO v. UKRAINE (№ 2))**

(Заява № 66338/09)

*РІШЕННЯ
СТРАСБУРГ*

30 квітня 2015 року

ОСТАТОЧНЕ

30/07/2015

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Яременко проти України (№ 2)»

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Марк Біллігер (*Mark Villiger*), Голова,
 Ангеліка Нуссбергер (*Angelika Nußberger*),
 Боштьян М. Зупанчіч (*Boštjan M. Zupančič*),
 Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*),
 Вінсент А. Де Гаetano (*Vincent A. De Gaetano*),
 Хелена Єдерблум (*Helena Jäderblom*),
 Алеш Пейхал (*Aleš Pejchal*), судді,

та Клаудія Вестердік (*Claudia Westerdiek*), Секретар секції,
 після обговорення за зачиненими дверима 7 квітня 2015 року
 постановляє таке рішення, що було ухвалено у той день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 66338/09), яку 8 грудня 2009 року подав до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянин України, пан Олександр Володимирович Яременко (далі – заявник).
2. Інтереси заявника, якому було надано юридичну допомогу, представляв пан Бущенко А.П., юрист, який практикує у м. Харків. Уряд України (далі – Уряд) представляв його Уповноважений, на той час – пані В. Лутковська, з Міністерства юстиції України.
3. 21 вересня 2010 року Суд визнав заяву частково неприйнятною та вирішив повідомити Уряд про скаргу на стверджувану несправедливість перегляду судом справи заявника.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник народився у 1976 році та наразі відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі у Житомирській виправній колонії.

A. Події, що передували справі

1. Перше провадження у справі щодо заявника

5. У 2001 році щодо заявника було порушено кримінальну справу за двома епізодами умисного вбивства. Суд розглянув ці кримінальні провадження у першій справі заявника (див. рішення у справі «Яременко проти України» (Yaremenko v. Ukraine), заява № 32092/02, від 12 червня 2008 року). Загалом відповідні факти згаданого рішення можна викласти таким чином.

6. 27 січня 2001 року заявника було затримано за підозрою у вбивстві водія таксі, М., та вчиненні кількох інших злочинів у 2001 році (далі – злочини 2001 року). За клопотанням заявника його інтереси під час першого допиту, що відбувся того ж дня, представляв захисник О.Х.

7. 1 лютого 2001 року М., працівник Харківського райвідділу міліції м. Києва (далі – райвідділ міліції), у провадженні якого перебувала справа про вбивство водія таксі Х. влітку 1998 року, допитав заявника з метою встановлення його можливої участі у вчиненні цього злочину. Злочин було кваліфіковано як заподіяння особі тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило її смерть, що не передбачало обов'язкової участі захисника. Як стверджує заявник, працівники міліції били його кийками по зап'ясткам і плечам та змусили письмово відмовитися від його права на правову допомогу і зізнатися, що він разом з С. вбив водія таксі Х. влітку 1998 року (далі – злочин 1998 року). Того ж дня кримінальну справу було направлено до Харківської районної прокуратури на тій підставі, що дії заявника можна кваліфікувати як умисне вбивство, а розслідування такого злочину належить до компетенції прокуратури.

8. 2 лютого 2001 року кримінальні справи щодо злочинів 1998 і 2001 років було об'єднано в одне провадження. Того ж дня заявник взяв участь у відтворенні обстановки і обставин події злочинів 2001 року під відеозапис. Відповідно до протоколу цієї слідчої дії, в якій взяли участь заявник, його захисник О.Х., двоє понятих, слідчий прокуратури Г. та працівник міліції М., який допитував заявника напередодні, заявник надав пояснення щодо злочинів 2001 року, але заперечив свою участь у вчиненні злочину 1998 року. Його захисник офіційно звернувся до органів влади із клопотанням призначити медичний огляд заявника. Це клопотання було передано слідчому прокуратури Г., який підтвердив його отримання, підписавши копію. Після проведення відтворення обстановки і обставин події заявник письмово відмовився від правової допомоги захисника О.Х. на тій підставі, що він перешкоджав йому зізнатися у вчиненні злочину 1998 року. Як стверджує заявник, хоча відмову датовано 2 лютого 2001 року, насправді він підписав її пізніше під примусом працівників міліції та слідчого у справі.

9. У невстановлену дату слідчий прокуратури Г. відповів захисникові

О.Х., зазначивши, що його клопотання від 2 лютого 2001 року щодо проведення медичного огляду заявника не підлягає задоволенню, оскільки його було усунуто від участі у справі.

10. 7 лютого 2001 року заявник, інтереси якого представляв новопризначений захисник, К., взяв участь у відтворенні обстановки і обставин події злочину 1998 року під відеозапис, та зізнався у його вчиненні разом з С.

11. 8 лютого 2001 року захисник О.Х. подав прокуророві В. скаргу на те, що слідчий прокуратури Г. не відповів на його клопотання щодо проведення медичного огляду заявника, не дозволив йому відвідувати заявника і намагався примусити заявника подати клопотання про заміну захисника.

12. 9 лютого 2001 року захисника О.Х. було повідомлено про те, що його усунуто від участі у справі, і вручено йому відповідне рішення слідчого прокуратури від 2 лютого 2001 року. У рішенні, зокрема, було зазначено, що заявник зізнався у вчиненні злочину 1998 року, але згодом, за порадою захисника О.Х., заявив про свою невинуватість. Тому слідчий прокуратури вирішив усунути захисника О.Х. від участі у справі.

13. 9 лютого 2001 року заявникові, інтереси якого представляв уже інший захисник, Мі., було офіційно пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочинів 1998 і 2001 років, надано обвинувальний висновок і допитано його в якості обвинуваченого.

14. 14 лютого захисник О.Х. подав прокуророві В. скаргу на постанову про усунення його від участі у справі і просив її скасувати. У відповідь 19 лютого 2001 року прокурор В. повідомив захисника О.Х., що усунення його від участі у справі було цілком обґрунтованим і відповідало вимогам статті 61 Кримінально-процесуального кодексу України. Він також зазначив, що, порадивши його клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, захисник порушив свої професійні обов'язки.

15. У листі до Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) від 4 березня 2001 року заявник скаржився, що працівники міліції та слідчий у справі примусили його письмово відмовитися від захисника О.Х.

16. 6 березня 2001 року захисник О.Х. подав до Київської міської прокуратури скаргу на усунення його від участі у справі. У листі від 13 квітня 2001 року прокуратура відповіла, що рішення про усунення захисника від участі у справі було обґрунтованим і, більше того, в матеріалах кримінальної справи була письмова відмова заявника від захисника.

17. 10 березня 2001 року заявник звернувся до слідчого прокуратури Г. з клопотанням, у якому просив замінити захисника Мі. на першого захис-

ника у його справі, О.Х.

18. 24 квітня 2001 року Харківська районна прокуратура відповіла на лист заявника від 4 березня 2001 року. Прокуратура повідомила, що за його клопотанням захисника у справі було замінено, що захисника О.Х. було допущено до участі у справі і що у розслідуванні кримінальної справи щодо заявника прокуратура не встановила жодних порушень кримінально-процесуального законодавства.

19. 27 травня 2001 року заявник звернувся до слідчого прокуратури Г. з проханням провести очну ставку між ним та С., іншим обвинуваченим у справі, оскільки пред'явлені заявникові обвинувачення здебільшого ґрунтувалися на показах С.

20. 1 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. у відповідь повідомив заявника, що очну ставку буде проведено після додаткового допиту С. та у випадку виявлення будь-яких розбіжностей у їх показах.

21. 8 червня 2001 року заявника було допитано у присутності його першого захисника О.Х. Він підтвердив усі свої покази стосовно злочинів 2001 року, які він надав під час допиту 27 січня 2001 року. Він також продовжував заявляти про свою невинуватість у вчиненні злочину 1998 року та пояснив, що працівники райвідділу міліції примусили його зізнатися у вчиненні цього злочину.

22. 24 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. повідомив заявника, що його клопотання про проведення очної ставки відхилено, оскільки не було виявлено жодних розбіжностей між його показами та показами С.

23. 20 листопада 2001 року апеляційний суд м. Києва, діючи в якості суду першої інстанції, визнав заявника і С. винними у вчиненні злочинів 1998 і 2001 років і призначив їм покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Інших трьох підсудних у цій справі також було засуджено до позбавлення волі строком від трьох до шести років. У своєму вирокі суд не зазначив факт усунення захисника від участі у цій справі. Суд також не взяв до уваги заперечення заявника і С. щодо їх участі у вчиненні злочину 1998 року з тих підстав, що надані ними під час досудового слідства визнавальні покази були докладними і послідовними.

24. 18 квітня 2002 року Верховний Суд України залишив вирок апеляційного суду без змін. У відповідь на скаргу заявника про порушення його права на захист Верховний Суд України у своєму рішенні від тієї ж дати зазначив, що докази порушення права на захист або будь-якого іншого істотного порушення кримінально-процесуального законодавства, які могли б служити підставою для скасування вироку апеляційного суду, відсутні. Верховний Суд України також зазначив, що не виявив жодних доказів жорстокого поводження із заявником.

2. Перша справа заявника у провадженні Суду

25. 13 серпня 2002 року заявник подав до Суду заяву (№ 32092/02), в якій стверджував, що він зазнав жорстокого поводження під час перебування під вартою в міліції та що його скарги у зв'язку з цим не були належним чином розглянуті. Він також скаржився, що протягом частини провадження він був позбавлений юридичної допомоги за власним вибором, що його примусили надати визнавальні покази та що вищезазначені порушення призвели до несправедливого судового розгляду.

26. Ухвалою від 13 листопада 2007 року Суд визнав заяву прийнятною.

27. 12 червня 2008 року Суд встановив порушення статті 3, пункту 1 і підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції. Суд встановив, серед іншого, таке:

«67. Що стосується адекватності розслідування скарг заявника на погане поводження, Суд зазначає, що це розслідування мало серйозні недоліки. Суд, зокрема, бере до уваги той факт, що не було проведено вчасного та спеціального - за скаргами заявника щодо поганого поводження - медичного обстеження, незважаючи на офіційне звернення захисника заявника з таким клопотанням наступного дня після стверджуваних подій.

68. Суд нагадує, що за скаргою дружини заявника прокурор вирішив не порушувати кримінальну справу стосовно зазначених вище скарг. Матеріали справи не свідчать про те, що справді були проведені які-небудь слідчі дії, адже ані заявника, ані його дружину не допитували. У постанові прокурора від 28 лютого 2001 року містилася лише згадка про те, що під час допиту 9 лютого, тобто до звернення дружини заявника зі скаргою від 12 лютого, заявник заперечив наявність у нього будь-яких тілесних ушкоджень. Крім того, жодного із осіб, які, за твердженнями заявника, винні у порушенні його прав, допитано на той час не було. У зв'язку з цим Суд не може погодитися з твердженням Уряду, що інформація, яку надала дружина заявника в лютому 2001 року і яку надав сам заявник у березні 2001 року, мала надто загальний характер, і це не дало змоги ідентифікувати винних осіб. У своїй скарзі від 12 лютого дружина заявника посилалася на слідчого прокуратури Г. і працівників Харківського райвідділу міліції, прізвищ яких вона не зазначила. На думку Суду, цієї інформації було б достатньо для встановлення незалежним слідчим відповідних причетних осіб, якби до скарг заявника на погане поводження поставились серйозно.

69. Суд також зазначає, що розслідуванню за скаргами заявника на жорстоке поводження бракувало необхідної незалежності та об'єктивності. Перший допит заявника стосовно його скарг на жорстоке поводження проводив слідчий прокуратури Г., якого дружина заявника у своїй скар-

зі від 12 лютого чітко вказала серед тих, хто чинив тиск на її чоловіка. Більше того, у своїй постанові про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою на жорстоке поводження прокурор В., який очолював Харківську міжрайонну прокуратуру, навіть не згадав слідчого прокуратури Г., який працював у тій самій міжрайонній прокуратурі. До того ж, коли заявник назвав прізвища інших ймовірних злочинців, які працювали у Харківському райвідділі міліції, їх допитав слідчий прокуратури Г., який, як стверджувалося, був їх співником.

...

78. Хоч Уряд і стверджував, що право заявника зберігати мовчання гарантувалося національним законом, Суд бере до уваги той факт, що слідчий відсторонив захисника заявника від справи після того, як захисник порадив своєму клієнтові мовчати і не свідчити проти себе. Ця підстава чітко зазначена в постанові слідчого. Вона також двічі згадується прокурорами в їхніх листах у відповідь на скарги захисника О.Х. В одному з цих листів (від 19 лютого) також вказувалося на те, що захисник, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, порушив норми професійної етики.

79. До того ж Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні показання, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника і співобвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення було ретельно скоординовано. Проте національні суди вважали такі детальні показання незаперечним доказом їхньої достовірності і використали їх як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, незважаючи на те, що він давав свої показання за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці показання не підтверджувалися жодними іншими матеріалами. За таких обставин існують серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником показання були здобуті всупереч його волі.

80. Зважаючи на наведене вище, а також на той факт, що адекватного розслідування тверджень заявника про отримання його показань незаконними методами проведено не було (див. пункти 67-70), Суд доходить висновку, що використання таких показань на судовому розгляді порушило право заявника на мовчання та право не свідчити проти себе.

...

86. Суд зауважує, що у справі, яка розглядається, рішення про визнан-

ня заявника винним у вчиненні злочину 1998 року ґрунтувалося головним чином на його зізнанні, яке слідчі здобули за відсутності захисника і від якого заявник відмовився вже наступного дня і відмовлявся згодом, починаючи з березня 2001 року.

87. Суд також висловлює занепокоєння щодо обставин, за яких відбувся перший допит заявника стосовно злочину 1998 року. Як видно з відповідних положень Кримінально-процесуального кодексу (1001-05, 1002-05, 1003-05), наведених у розділі цього рішення «Відповідне національне законодавство та практика», існує вичерпний перелік ситуацій, у яких забезпечення підозрюваному юридичного представництва є обов'язковим. Одна з підстав для забезпечення представництва в обов'язковому порядку є серйозність злочину, у вчиненні якого підозрюється відповідна особа, і, отже, ймовірність призначення їй покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У цій справі правоохоронні органи, здійснюючи розслідування за фактом насильницької смерті особи, порушили кримінальну справу за фактом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть, а не за фактом вбивства. Перша кваліфікація стосувалась менш тяжкого злочину і тому не вимагала обов'язкового забезпечення юридичного представництва підозрюваного. Негайно після отримання зізнання у вчиненні злочину кваліфікацію змінили на вбивство, у вчиненні якого пред'явили обвинувачення заявникові.

88. Суд вражений тим фактом, що внаслідок заходів, до яких вдалися органи влади, заявник не зміг скористатися перевагами обов'язкового представництва і опинився в ситуації, в якій, як він стверджував, його примусили відмовитися від свого права на захисника та свідчити проти себе. При цьому слід нагадати, що заявник мав захисника в іншому на той час триваючому проти нього кримінальному провадженні, але все-таки відмовився від свого права мати представника під час допиту стосовно іншого злочину. Ці обставини дають вагомі підстави припускати існування певної прихованої мети в попередній кваліфікації злочину. Той факт, що зізнання у вчиненні злочину було отримано від заявника за відсутності захисника, і те, що заявник одразу відмовився від свого зізнання, коли захисник вже був присутній, свідчать про уразливість його становища та реальну потребу у відповідній юридичній допомозі, якої його фактично позбавили 1 лютого 2001 року завдяки тому способу, в який слідчий райвідділу міліції застосував свої дискреційні повноваження стосовно кваліфікації розслідуваного злочину.

89. Що стосується усунення захисника О.Х. від справи 2 лютого 2001

року, то аргумент Уряду про те, що це було зроблено виключно у відповідь на клопотання заявника, навряд чи видається таким, що заслуговує на довіру, оскільки про це в самій постанові про усунення його від участі у справі не згадується, а у відповідних листах прокурорів клопотання заявника згадується лише як додаткова підстава.

90. Суд зауважує: той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту і що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше свідчить про символічний характер їхніх послуг. Суд вважає, що спосіб, у який захисника усунули від участі у справі, та підстави, якими було пояснено це рішення, а також у зв'язку зі стверджуваною відсутністю юридичних підстав для такого заходу, викликають серйозні сумніви щодо справедливості всього провадження у цій справі. Суд бере до уваги й той факт, що захисникові дозволили повернутися до участі у справі в червні 2001 року без будь-якого натяку на те, що стверджуваних підстав для його усунення вже не існує.»

Рішення Суду набуло статусу остаточного 12 вересня 2008 року.

В. Перегляд справи

28. Рішення Суду та можливість нового судового розгляду справи заявника привернули до себе увагу засобів масової інформації в Україні. У повідомленнях було зазначено, серед іншого, що інший підсудний у справі заявника, С., помер кількома роками раніше під час відбування покарання.

29. 30 грудня 2008 року заявник подав до Верховного Суду України клопотання про перегляд його кримінальної справи у порядку виключного провадження на підставі частини 4 статті 400 Кримінально-процесуального кодексу України та статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (див. пункти 34 і 36). Клопотання ґрунтувалось на рішенні Суду від 12 червня 2008 року (що наводилося вище), в якому було встановлено порушення статей 3 і 6 Конвенції. Заявник також просив забезпечити його присутність під час розгляду його клопотання.

30. Заступник Генерального прокурора України також подав до Верховного Суду України подання про перегляд справи заявника. Він просив суд виключити первинні визнавальні покази заявника щодо вчиненого у 1998 році вбивства з переліку доказів та стверджував, що решта вироку була законною та обґрунтованою. Як стверджує заявник, його захисник Б. дізнався про зміст подання тільки під час судового засідання.

31. 31 липня 2009 року Верховний Суд України розглянув справу за від-

сутності заявника, але у присутності його захисника і прокурора. Верховний Суд України частково задовольнив клопотання заявника та повністю задовольнив подання прокурора. Верховний Суд України зазначив, що національні суди, визнавши заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, покладались на його визнавальні покази від 1 лютого 2001 року та на протокол його допиту від 2 лютого 2001 року. Верховний Суд України також зазначив, що Європейський суд з прав людини встановив порушення прав заявника, гарантованих пунктом 1 і підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, а саме його права на захист, оскільки він визнав перед працівниками міліції свою вину та надав письмові визнавальні покази про вчинення злочину у 1998 році за відсутності захисника. Верховний Суд України постановив:

«При перегляді даної справи судді на спільному засіданні дійшли висновку, що явка з повинною і показання Яременка О.В. під час допиту як підозрюваного по епізоду вбивства Х. не можуть вважатися допустимими доказами, що підтверджують винуватість Яременка О.В. по цьому епізоду, оскільки вони були одержані з порушенням вимог кримінально-процесуального закону.

За таких обставин вони підлягають виключенню з переліку доказів обвинувачення Яременка О.В. по цьому епізоду злочинних дій.

Разом з тим, виключення цих доказів із судових рішень істотно не впливає на правильність висновку суду про доведеність винуватості Яременка О.В. за епізодом вбивства Х., оскільки в матеріалах справи є інші докази, які підтверджують його винуватість у цьому злочині.»

32. Далі Верховний Суд України перелічив решту доказів, які доводили вину заявника, а саме визнавальні покази, які він і С. надали під час відтворення обстановки і обставин події та під час наступних допитів за участю захисників, а також кейс з набором ключів, який за показами свідків належав Х., та який С. залишив у 1998 році у свого знайомого Д. Верховний Суд України також зазначив, що визнавальні покази, надані заявником і С., узгоджуються з висновками судових експертиз щодо обставин вбивства Х. Насамкінець, Верховний Суд України зазначив, що твердження заявника про те, що перевірку за фактами стверджуваного жорстокого з ним поводження проведено неналежним чином, не відповідають матеріалам справи та що докази будь-якого тиску на заявника з метою змусити його визнати свою вину у вчиненні злочину відсутні. Верховний Суд України дійшов висновку про відсутність істот-

них порушень кримінально-процесуального законодавства, які б були підставою для скасування вироку у справі заявника.

33. Листом від 3 вересня 2009 року ухвалу Верховного Суду України було надіслано представнику заявника.

II. ВІДПОВІДНІ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА

А. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року (чинний на час подій)

34. У відповідних положеннях зазначено таке:

Стаття 370. Істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону

«1. Істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову...»

Стаття 395. Обсяг перевірки справи касаційним судом

«Касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними в справі і додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене...»

Стаття 396. Результати розгляду справи судом касаційної інстанції

«У результаті касаційного розгляду справи суд приймає одне з таких рішень:

- 1) залишає вирок, постанову чи ухвалу без зміни, а касаційні скарги чи подання - без задоволення;
- 2) скасовує вирок, постанову чи ухвалу і направляє справу на нове розслідування або новий судовий або апеляційний розгляд;
- 3) скасовує вирок, постанову чи ухвалу і закриває справу;
- 4) змінює вирок, постанову чи ухвалу.»

Стаття 398. Підстави для скасування або зміни вироку, ухвали чи постанови

«Підставами для скасування або зміни вироку, ухвали, постанови є:

- 1) істотне порушення кримінально-процесуального закону;

- 2) неправильне застосування кримінального закону;
- 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину
...»

Стаття 400⁴. Підстави для перегляду судових рішень в порядку виключного провадження

«Підставами для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, в порядку виключного провадження є:

- 1) нововиявлені обставини;
- 2) неправильне застосування кримінального закону та істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення...»

Стаття 400¹⁰

«... Подання суддів про судовий розгляд клопотання щодо перегляду судового рішення з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 4004 цього Кодексу, розглядається... у касаційному порядку. ...»

**В. Кримінальний процесуальний кодекс України
2012 року (у редакції від 12 лютого 2015 року)**

35. У відповідній статті Кодексу зазначено таке:

Стаття 445. Підстави для перегляду судових рішень Верховним Судом України

“1. Підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили, є:

...

- 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.»

С. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року

36. Стаття 10 Закону передбачає вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, необхідних для виконання рішень Суду, зокрема повторний розгляд справи судом, включаючи відновлення провадження у справі.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

37. Заявник скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції, що Верховний Суд України замість того, щоб направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оцінив факти і докази у його справі, незважаючи на те, що не мав для цього повноважень. Заявник також скаржився за тим самим положенням, що його право не свідчити проти себе та його право на захист знову було порушено, оскільки Верховний Суд України виключив з переліку доказів їх частину, отриману у порушення цих прав, але посилався на решту доказів, отриманих у такий же спосіб. Заявник також скаржився за підпунктами «а» - «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, що перегляд справи було проведено за його відсутності, що він не мав належних можливостей для підготовки свого захисту, оскільки його не було повідомлено про докази, на які обвинувачення збиралося посилатися у разі виключення його визнавальних показів з переліку первинних доказів, та що виключення деяких доказів з матеріалів його справи змінило ситуацію настільки, що вимагалось повторне опитування свідків, чого зроблено не було. У відповідних положеннях статті 6 Конвенції зазначено таке:

«1. Кожен має право на справедливий... розгляд його справи... судом,... який... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. ...

....

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

(а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

(б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

(с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

(d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення...»

А. Прийнятність

1. Застосовність статті 6 Конвенції

(а) Доводи сторін

(i) Уряд

38. Уряд вважав скарги заявника несумісними з положеннями Конвенції з огляду на обставини, пов'язані з предметом розгляду (*ratione materiae*). Уряд доводив, що після рішення Суду від 12 червня 2008 року у справі заявника Верховний Суд України не скасував первинний вирок та не розпочав новий розгляд кримінальної справи щодо нього, але підтвердив попередні висновки національних судів про доведеність його винуватості.

39. Уряд доводив, що ця заява здебільшого ґрунтувалась на твердженнях заявника про порушення його прав, гарантованих статтею 6 Конвенції, під час провадження у Верховному Суді України. Уряд також доводив, що хоча заявник лише одного разу зазначив, що рішення Верховного Суду України не розпочинати новий розгляд кримінальної справи щодо нього позбавило його можливості отримати на підставі рішення Суду від 12 червня 2008 року відновлення юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*), ця остання скарга була вирішальною для висновку Уряду про те, що заява несумісна з положеннями Конвенції з огляду на обставини, пов'язані з предметом розгляду (*ratione materiae*). Зокрема, тоді як скарги заявника здебільшого були сформульовані з посиланням на статтю 6 Конвенції, з обставин справи вбачається, що провадження, в рамках якого він клопотав про перегляд вироку національного суду про визнання його винним в умисному вбивстві Х., походило з первинного провадження, результатом якого стало засудження заявника, що згодом Суд визнав несправедливим. Отже, на думку Уряду, обставини цієї справи мають оцінюватися в контексті дотримання державою пункту 1 статті 46 Конвенції, який покладає на державу-учасницю Конвенції обов'язок виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини, і така оцінка є прерогативою Комітету міністрів.

40. Уряд посилався на практику Суду, за якою безуспішні спроби заявників домогтися відновлення провадження у справах, в яких Суд попередньо встановив порушення Конвенції, визнавалися неприйнятними (див. ухвали щодо прийнятності у справах «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*), заява № 15227/03,

ЕCHR 2003 IX, та «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), заява № 29061/08, від 11 травня 2010 року). Уряд повторно зазначив, що Конвенція не надає Суду повноважень зобов'язувати державу переглянути справу чи скасувати вирок (див. рішення у справі «Саїді проти Франції» (*Saïdi v. France*, від 20 вересня 1993 року, п. 47, Series A № 261 C). Уряд наполягав, що обставини цієї справи мають оцінюватися виключно в контексті дотримання державою пункту 1 статті 46 Конвенції та що саме Комітет міністрів у своїй резолюції має вирішити, чи може провадження у Верховному Суді України вважатися достатнім заходом, вжитим державою для виконання свого зобов'язання за пунктом 1 статті 46 Конвенції.

41. Уряд також стверджував, посилаючись на рішення Великої палати у справі «Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)» проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (№ 2)* [ВП], заява № 32772/02, ECHR 2009), що Суд вже доходив висновку, що він може розглядати відповідну «нову інформацію» у контексті повторної заяви. У зв'язку з цим Уряд доводив, що, як було встановлено Судом, відмова національних судів скасувати вирок та призначити новий судовий розгляд не призводить до нового порушення статті 6 Конвенції (див. вищенаведені ухвали щодо прийнятності у справах «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*), та «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*)).

42. З огляду на вищенаведену практику Суду Уряд заперечував наявність « нової інформації » у цій заяві. Уряд стверджував, що провадження у Верховному Суді України не стосувалося жодного нового обвинувачення щодо заявника у вчиненні злочину, а стосувалося тієї ж особи, тих же фактів та того ж первинного провадження, несправедливість якого була встановлена Судом. Погодившись із висновком Суду про те, що покладення в основу визнання заявника винним у вбивстві Х. визнавальних показів, отриманих у порушення його права на захист, становило порушення права заявника на справедливий судовий розгляд, Верховний Суд України встановив, що визнавальні покази, отримані слідчим за відсутності захисника, не можна вважати допустимим доказом для підтвердження його вини. У результаті Верховний Суд України виключив цей доказ, на який національні суди посилалися впродовж первинного провадження, з переліку доказів вини заявника у вбивстві Х. Приймаючи рішення про відмову у перегляді справи, Верховний Суд України встановив, що решти доказів достатньо, щоб вважати висновки національних судів про доведеність вини заявника у первинному провадженні обґрунтованими. У зв'язку з цим Уряд підкреслював, що Верховний Суд України діяв у межах його компетенції та відповідно до національного законодавства, зокре-

ма статей 396 та 398 Кримінально-процесуального кодексу України (див. пункт 34).

43. Уряд повторно зазначив, що Верховний Суд України скоротив перелік доказів, зібраних під час первинного провадження, і не додавав жодних нових доказів, а також не змінював доказів, що залишилися. Отже, нової інформації або нових підстав, які б могли призвести до нових порушень положень Конвенції, не було. Уряд не погодився з твердженнями заявника, що Верховний Суд України здійснив повторну оцінку існуючих доказів. Уряд вважав, що висновок Верховного Суду України про правильність первинних висновків національних судів щодо вини заявника не міг в принципі бути результатом дії, яку заявник називав «повторною оцінкою доказів». Уряд стверджував, що згідно з принципами процесуального права дії, спрямовані на «оцінку доказів», включають в себе перевірку того, чи є докази належними, допустимими, достовірними та достатніми. Тому Уряд наполягав, що у цій справі оцінку доказів було здійснено під час первинного провадження, коли національні суди оцінили докази, допитавши під час судових засідань свідків, вивчивши відповідні документи та речові докази, проаналізувавши заперечення сторін провадження щодо конкретних доказів, а також зіставивши їх один з одним. Результатом цього розгляду стали висновки, що були предметом касаційного провадження на національному рівні, а згодом – провадження у Суді.

44. На думку Уряду, порушення гарантій права на справедливий суд за статтею 6 Конвенції могло статися лише під час здійснення повної оцінки доказів в контексті їх належності, допустимості, достовірності та достатності. Однак Верховний Суд України оцінював решту доказів лише з огляду на їх достатність, а така оцінка не може призвести до порушення процесуальних аспектів, пов'язаних з відповідальністю держави за порушення прав заявника, гарантованих статтею 6 Конвенції. Уряд стверджував, що якби Верховний Суд України визнав решту доказів недостатніми для ухвалення правильного рішення, він безсумнівно направив би справу на новий розгляд. Уряд наполягав, що «нова інформація» або «нові підстави», здатні призвести до нового порушення положень Конвенції, могли виникнути лише під час нового розгляду справи, тобто у процесі вивчення доказів з точки зору їх належності, допустимості, достовірності та достатності.

45. Уряд доводив, що оскільки решта доказів, яку Верховний Суд України визнав достатньою для залишення вироку щодо заявника без змін, включала в себе лише докази, які оцінювалися під час первинного провадження, у заявника не було підстав скаржитися, що Верховний Суд України порушив його право на ефективну підготовку свого захисту у зв'язку зі стверджуваними «новими обвинуваченнями» і що, не направивши справу на новий розгляд, Верховний Суд України порушив його

право на повторний допит свідків. Згідно з Урядом, у заявника не було підстав стверджувати, що новий судовий розгляд міг призвести до зміни суті та переліку доказів, що залишилися після провадження у Верховному Суді України. Уряд також стверджував, що встановлення Судом порушення процесуальних прав заявника при збиранні доказів під час первинного провадження стосувалися деяких доказів, але не усіх (див. рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), заява № 32092/02, п. 86, від 12 червня 2008 року). На підтвердження свого останнього аргументу Уряд посилався на зауваження заступника Голови палати у кримінальних справах Апеляційного суду Англії та Уельсу, лорда-судді Роуза у вищенаведеному рішенні у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. United Kingdom*) про те, що «поняття відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який існував до порушення, є дещо нечітким, особливо коли оскарження стосується використання деяких, а не всіх доказів, розглянутих в судовому провадженні».

46. Уряд дійшов висновку, що провадження у Верховному Суді України не призвело до появи «нової інформації» або «нових підстав», що могли б спричинити нове порушення положень Конвенції. Тому Уряд вважав скарги заявника за статтею 6 Конвенції такими, що не відповідають предмету розгляду (*ratione materiae*) відповідно до положень Конвенції

(ii) Заявник

47. Заявник доводив, що рішення у справах «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*) та «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), на які посилався Уряд, стосуються безуспішних клопотань про відновлення провадження і що після розгляду цих клопотань попередні вироки, щодо яких було подано скарги, залишилися без змін. Його справа є іншою. Хоча Верховний Суд України відмовив у перегляді справи, він взяв до уваги рішення Суду, виключив посилання на визнавальні покази заявника з переліку доказів та здійснив повторну оцінку доказів у справі. Верховний Суд України визнав решту доказів достатніми для висновку, що заявник є винним у вчиненні вбивства. На думку заявника, ці висновки відрізняють його справу від тих, у яких Суд визнав статтю 6 Конвенції неприйнятною.

48. Заявник посилався на рішення Суду у справі «Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)» проти Швейцарії» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT v. Switzerland)*), у якій Суд дійшов висновку, що він може розглядати скаргу на те, що новий розгляд справи на національному рівні з метою виконання одного з його рішень призвів до нового порушення Конвенції (див.

рішення у справі «“Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)” проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT v. Switzerland (№ 2)*) [ВП], заява № 32772/02, п. 62, ECHR 2009).

49. На думку заявника, ключове питання у цій справі полягає не у тому, чи провадження у Верховному Суді України було обумовлене попереднім рішенням Суду, а у тому, чи було це провадження «встановленням обґрунтованості висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Він не погоджувався із твердженнями Уряду про те, що зазначене провадження не стосувалося нового «кримінального обвинувачення», висунутого проти нього. Він звернув увагу на те, що Верховний Суд України не просто залишив його клопотання без задоволення та відмовив у скасуванні попередніх рішень у його справі, а частково задовольнив його клопотання та змінив первинний вирок (див. пункти 31 та 32). Заявник стверджував, що будь-яка зміна вироку безпосередньо включає у себе три етапи: скасування зазначених висновків, вироблення нових висновків та заміна скасованих висновків новими. Змінюючи вирок, Верховний Суд України не може уникнути цих кроків. Заявник стверджував, що якщо висновки судів першої та апеляційної інстанцій було скасовано, виникає нове «обвинувачення, висунуте проти нього». Він посилався на практику Суду, згідно з якою зміна підстав для обвинувачення, що включали в себе матеріальні факти, які стверджувалися щодо особи і які лягли в основу обвинувачення, вважалася зміною обвинувачення щодо особи.

50. Заявник також доводив, що у Суду існує послідовний підхід до ситуацій, у яких вимогу щодо перегляду справи було задоволено і це призвело до зміни національними судами вироків, стосовно яких подано скарги. Заявник посилався на рішення у справі «Ваньян проти Росії» (*Vanyan v. Russia*), у якому Суд постановив, що нове провадження після прийняття до розгляду заяви про перегляд справи можна вважати провадженням щодо встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення (див. рішення у справі «Ваньян проти Росії» (*Vanyan v. Russia*), заява № 53203/99, п. 56, від 15 грудня 2005 року). Заявник також доводив, що у справі «Алексєєнко проти Росії» (*Alekseyenko v. Russia*), у якій Голова Верховного Суду Російської Федерації розпочав перегляд у порядку здійснення нагляду, відновив провадження у кримінальній справі щодо заявника та частково змінив рішення у справі, Суд дійшов висновку, що такий перегляд в частині внесених до рішення змін стосувався встановлення обґрунтованості висунутого проти заявника кримінального обвинувачення і, відповідно, стаття 6 Конвенції була застосовною в її кримінальному аспекті (див. рішення у справі «Алексєєнко проти Росії» (*Alekseyenko v. Russia*), заява № 74266/01, пп. 56 та 57, від 8 січня 2009 року). Суд також

визнав статтю 6 Конвенції застосовною до перегляду у порядку нагляду у справі проти Вірменії (див. рішення у справі «Степанян проти Вірменії» (*Stepanyan v. Armenia*), заява № 45081/04, пп. 31 та 32, від 27 жовтня 2009 року). Заявник стверджував, що істотної різниці між його справою та вищенаведеними справами щодо перегляду у порядку нагляду не було, оскільки Верховний Суд України також розглядав його заяву про перегляд у порядку виключного провадження, переглянув його справу та змінив попередні рішення.

51. Що стосується аргументу Уряду про те, що Верховний Суд України не здійснював повторну оцінку доказів у справі, заявник стверджував, що неможливо оцінити «достатність» доказів за відсутності інших елементів оцінювання, вказаних Урядом (див. пункт 43). Заявник стверджував, що виключення одного доказу, особливо ключового, як у цій справі, впливає і на доказову базу в цілому, і на окремі її частини, а отже неможливо встановити достатність решти доказів, не здійснивши їх нову оцінку за критеріями «належності», «допустимості», «достовірності» та «достатності». Заявник не погодився з доводами Уряду про те, що доказова база складалася з окремо оцінених доказів і що їх вага та значимість не змінилася після того, як деякі з них було виключено. В якості прикладу він наводив висновки Суду у рішенні від 12 червня 2008 року щодо показів, наданих ним та іншим обвинуваченим, у яких Суд зазначив, що національні суди сприйняли високий ступінь узгодженості між показами заявника та іншого обвинуваченого як незаперечний доказ їх достовірності і використали як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року (див. рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), заява № 32092/02, п. 79, від 12 червня 2008 року). Тому заявник стверджував, що його покази були одним із головних елементів, що встановлювали правдивість показів іншого обвинуваченого. Таким чином, виключення його показів Верховним Судом України безпосередньо вплинуло на правдивість або, як зазначив Уряд, достовірність показів іншого обвинуваченого, оскільки національні суди встановили, що ці покази, зважаючи на їх взаємну узгодженість, підтверджують одне одного. Проте Верховний Суд України, виключивши покази заявника, а отже поставивши під сумнів правдивість показів іншого обвинуваченого, посилався на останні як на одну з підстав для його висновку, що решта доказів була достатньою для встановлення вини заявника.

(b) Оцінка Суду

52. Перш за все, Суд повторно зазначає, що згідно з його усталеною практикою пункт 1 статті 6 Конвенції не гарантує право на відновлення провадження (див., серед іншого, ухвалу щодо прийнятності у справі

«Завадзький проти Польщі» (*Zawadzki v. Poland*), заява № 34158/96, від 6 липня 1999 року, та рішення у справі «Саблон проти Бельгії» (*Sablon v. Belgium*), заява № 36445/97, п. 86, від 10 квітня 2001 року) та зазвичай не є застосовною до скарг щодо відновлення в екстраординарному порядку провадження у завершених судових справах, якщо тільки природа, обсяги та специфічні риси провадження щодо певної скарги у відповідній правовій системі не є такими, що провадження за такою скаргою охоплюватиметься сферою застосування пункту 1 статті 6 Конвенції та гарантіями щодо справедливого суду, якими він наділяє сторони провадження (див. рішення у справі «Бочан проти України (№ 2)» (*Bochan v. Ukraine (№ 2)*) [ВП]), заява № 22251/08, п. 50, від 5 лютого 2015 року).

53. По-друге, роль Комітету міністрів, яка згідно з пунктом 2 статті 46 Конвенції полягає у здійсненні нагляду за виконанням рішень Суду, не означає, що вжиті державою-відповідачем заходи для виконання винесеного Судом рішення не можуть порушити нове питання, яке не розглядалось у рішенні Суду і, отже, може становити предмет нової заяви до Суду (див., серед іншого, рішення у справах «Мегемі проти Франції (№ 2)» (*Mehemi v. France (№ 2)*), заява

№ 53470/99, п. 43, ECHR 2003 IV, та «*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)*» проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (№ 2)*) [ВП]), заява № 32772/02, п. 62, ECHR 2009). У цьому контексті було зроблено посилання на критерії, встановлені практикою Суду щодо підпункту «b» пункту 2 статті 35 Конвенції, згідно з яким заява визнається неприйнятною, якщо вона «за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом і якщо вона не містить нових фактів у справі» (див. вищенаведене рішення у справі «*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)*» проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (№ 2)*, п. 63).

54. Тому Суд має спочатку з'ясувати, чи містить ця заява відповідну нову інформацію, що може свідчити про нове порушення пункту 1 статті 6 Конвенції і яку Суд уповноважений розглядати з огляду на обставини, пов'язані з предметом спору (*ratione materiae*), чи вона стосується лише виконання рішення за попередньою заявою і не наводить жодних нових фактів.

55. Суд зазначає, що своєю ухвалою від 31 липня 2009 року Верховний Суд України частково задовольнив заяву про перегляд справи, подану заявником, та повністю задовольнив аналогічне подання прокуратури. У результаті він виключив деякі докази зі справи заявника та дійшов висновку, що решти доказів достатньо для доведення його вини. Верховний Суд України сам зазначив, що він дійшов цих висновків «при перегляді даної справи» (див. пункти 31 та 32). З огляду на ці факти неможна ствер-

джувати, як пропонував Уряд, що ухвалою Верховного Суду України було лише відмовлено у перегляді справи. Цей перегляд справи Верховним Судом України також не можна вважати простою зміною тексту первинного вироку на виконання рішення Суду. Більше того, Верховний Суд України здійснив доволі критичну оцінку висновків Суду у попередній справі заявника (наведених у пункті 27), прийнявши лише один з висновків Суду за підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції (див. пункт 31) та не погодившись, прямо або непрямо, з рештою висновків (див. пункт 32). Суд нагадує, що у своїй ухвалі щодо часткової прийнятності цієї справи Суд стверджував, що незгода з його висновками стосовно відсутності ефективності розслідування за скаргами заявника на жорстоке поводження була скоріше питанням нагляду за виконанням рішень, здійснюваного Комітетом міністрів (див. ухвалу щодо часткової прийнятності у справі «Яременко проти України (II)» (*Yaremenko v. Ukraine (II)*), заява № 66338/09, від 21 вересня 2010 року).

56. Суд звертає увагу на те, що стаття 6 Конвенції застосовується до провадження, в якому особа обвинувачується у вчиненні злочину, доки не буде остаточно встановлено обґрунтованість цього обвинувачення. Нове провадження після прийняття до розгляду заяви про перегляд справи може вважатися таким, що стосується встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення (див. рішення у справі «Ваньян проти Росії» (*Vanyan v. Russia*), заява № 53203/99, п. 56, від 15 грудня 2005 року, з подальшими посиланнями). Суд вважає, що оскільки Верховний Суд України виключив визнавальні покази, надані заявником за відсутності захисника, з переліку доказів на підставі попереднього рішення Суду, а також повторно оцінив решту доказів і дійшов висновку, що вирок щодо заявника залишається у силі, він, таким чином, здійснив новий розгляд справи заявника. Правове становище, у якому опинився заявник, є схожим на становище заявниці у справі «Бочан проти України (№ 2)» (*Bochan v. Ukraine (№ 2)*). У згаданій справі Суд дійшов висновку, що стаття 6 Конвенції є застосовною з огляду на те, що Верховний Суд України здійснив «повторний розгляд» вимог заявниці на нових підставах, пов'язаних з його тлумаченням рішення Суду, хоча й вирішив не змінювати результат провадження та, зокрема, не призначати новий розгляд справи нижчестоящим судом (див. наведене вище рішення у справі «Бочан проти України (№ 2)» (*Bochan v. Ukraine (№ 2)*) [ВП], п. 54). Таким чином, зазначене провадження стосувалося встановлення обґрунтованості вини заявника у вчиненні кримінального правопорушення у розумінні статті 6 Конвенції. Такий перегляд становить відповідну нову інформацію у контексті нової заяви, яку Суд може розглянути. Отже, заперечення Урядом щодо невідповідності критерію предмету розгляду (*ratione materiae*) ма-

ють бути відхилені.

2. Інші питання щодо прийнятності

57. Суд зазначає, що ця частина заяви не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

1. Доводи сторін

58. Заявник доводив, що Верховний Суд України фактично переглянув його справу, незважаючи на те, що у порядку виключного провадження, передбаченого статтею 4004 Кримінально-процесуального кодексу України, не мав на це повноважень. Він неодноразово наголошував, що достатність доказів не може оцінюватися окремо і вимагає їх повної нової оцінки за критеріями належності, допустимості, достовірності і достатності. Він стверджував, що при здійсненні оцінки доказів у порядку виключного провадження Верховний Суд України вийшов за межі своїх повноважень, встановлених Кримінально-процесуальним кодексом України, а отже не міг вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні статті 6 Конвенції.

59. Заявник також скаржився на те, що порядок перегляду його справи, обраний Верховним Судом України, не забезпечував процесуальних гарантій, встановлених підпунктами «а» - «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, а правове рішення Верховного Суду України з'явилося несподівано і не дозволило йому скористатися згаданими вище процесуальними правами.

60. Насамкінець, заявник скаржився, що Верховний Суд України неодноразово порушив його право не свідчити проти себе та право на захист, оскільки знову підтвердив його вину на основі доказів, які, відповідно до висновків Суду, були отримані у порушення статті 6 Конвенції (див. вищенаведене рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), пункти 79, 88 і 90, а також 27). Зокрема, заявник доводив, що Верховний Суд України поклав в основу визнання його вини покази, які він надав під час відтворення обстановки і обставин події та під час допиту в якості обвинуваченого, незважаючи на те, що ці покази були отримані за тих самих обставин, що й покази, виключені Верховним Судом України з доказової бази (там само).

61. Уряд стверджував, що згідно із законодавством щодо перегляду спра-

ви у порядку нагляду Верховний Суд України діяв відповідно до процедури, передбаченої для розгляду скарг у касаційному порядку. Верховний Суд України мав повноваження скасовувати вирoki і рішення нижчестоящих судів та повертати справу на новий судовий розгляд. Такі повноваження, на думку Уряду, означають, що суд касаційної інстанції не має повноважень «оцінювати докази», оскільки така оцінка може здійснюватись тільки під час розгляду справи судом першої інстанції. Уряд знову наголосив, що скорочення доказової бази Верховним Судом України не може вважатися повторною оцінкою доказів з огляду на те, що кожен з цих доказів вже було оцінено під час первинного розгляду справи судом першої інстанції.

62. Уряд також доводив, що Верховний Суд України лише розглянув питання права і відсутність заявника на судовому засіданні не вплинула на його процесуальні права, оскільки національний суд повторно не оцінював докази. Більше того, інтереси заявника під час засідання захищав його представник, а отже було також забезпечено дотримання принципу рівності сторін провадження.

63. Насамкінець, Уряд доводив, що обвинувачення щодо заявника з моменту його засудження у 2001 році не змінилися та що доказову базу було зібрано під час первинного кримінального провадження, в якому заявник брав участь повною мірою, а тому виключне провадження у Верховному Суді України не могло порушити питання дотримання державою прав заявника за підпунктами «а» - «d» пункту 3 статті 6 Конвенції.

2. Оцінка Суду

64. Суд зазначає, що більшість доводів сторін щодо суті справи стосуються питань про те, чи можна вважати розгляд Верховним Судом України справи заявника новим судовим розглядом, та якщо це так, то чи відповідав такий новий судовий розгляд вимогам статті 6 Конвенції. Суд вже дійшов висновку, що розгляд справи Верховним Судом України у порядку виключного провадження стосувався встановлення вини заявника у вчиненні кримінального правопорушення у розумінні статті 6 Конвенції і призвів до повторної оцінки фактів справи, а у підсумку – до нового рішення у справі (див. пункт 56). Тепер Суд розгляне, чи відповідали виключне провадження та ухвалене за його результатами рішення у справі заявника гарантіям статті 6 Конвенції щодо справедливого судового розгляду, зокрема таким як право на мовчання, право на захист та право не свідчити проти себе (відповідні загальні принципи викладено у вищенаведеному рішенні у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko*

v. Ukraine), пп. 74-77 і 85, з подальшими посиланнями).

65. У зв'язку з цим Суд повторює свої головні висновки із рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*) (див. пункт 27), а саме що попередні рішення, якими заявника було засуджено за двома епізодами умисних вбивств, ґрунтувались на доказовій базі, отриманій у порушення права заявника на мовчання та його права на захист, а також за відсутності належного розслідування його тверджень про те, що його визнавальні покази було отримано у незаконний спосіб. Ці висновки стосувались не тільки первинного допиту заявника за відсутності захисника, під час якого він зізнався у вчиненні злочину 1998 року, але й також його наступних схожих визнавальних показів, наданих під час відтворення обстановки і обставин події та подальших допитів. Суд встановив, що після усунення захисника Х. від участі у справі інтереси заявника представляли два інших захисники, але їх послуги мали «символічний характер». Суд також дійшов висновку, що ступінь узгодженості показів заявника та іншого обвинуваченого у справі давали підстави для підозри, що їх версії перебігу подій було ретельно скоординовано та що, незважаючи на це, національні суди використали їх як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, не зважаючи на те, що він від них відмовився і що вони не підтверджувалися іншими доказами (див. наведене вище рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), пункти 79, 88 і 90, а також 27).

66. Незважаючи на ці висновки, Верховний Суд України виключив тільки частину доказів, які, як встановлено, було отримано у порушення прав, гарантованих Конвенцією. Верховний Суд України, задовольнивши подання прокурора (див. пункт 30), вирішив, що первинні визнавальні покази заявника були єдиним порушенням у кримінальній справі щодо нього та що виключення цих доказів не вплине на переконливість решти доказів у справі. На думку Суду, це останнє питання саме по собі вимагає ретельного розгляду доказів у цій справі в межах повного нового розгляду, а не в рамках дуже обмеженого перегляду, здійсненого Верховним Судом України. Суд доходить висновку, що нове рішення, ухвалене у справі заявника, переважною мірою знову ґрунтувалося на тих самих доказах, отриманих у порушення процесуальних прав заявника, та при цьому існували серйозні твердження, які органи влади так і не спростували, що усі визнавальні покази було отримано під примусом, а отже вони були «плодом отруйного дерева» (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Гефген проти Німеччини» (*Gäffgen v. Germany*) [ВП], заява № 22978/05, п. 168, ECHR 2010). Зокрема, як заявник, так і інший підсудний заперечували свою причетність до вчинення злочину 1998 року та скаржились, що визнали свою вину під примусом. Виключення первинних визнавальних показань

заявника з переліку доказів істотно підірвало аргумент Верховного Суду України стосовно того, що його визнавальні покази та визнавальні покази іншого підсудного були послідовними і підтверджували одне одного. Більше того, обидва підсудних під час судового розгляду відмовилися від усіх своїх визнавальних показів. Решта доводів, наведених Верховним Судом України на підтвердження обвинувального вироку щодо заявника, зокрема ґрунтувались на результатах судових експертиз та єдиному речовому доказі (кейсі з ключами), посилання на які, як видається, не було вирішальним для результату провадження. Отже, визнання Верховним Судом України заявника винним здебільшого ґрунтувалось на використанні доказів, отриманих у порушення Конвенції, як було встановлено у попередньому рішенні у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*).

67. Зважаючи на зазначені вище міркування, Суд вважає, що під час провадження з перегляду справи заявника Верховний Суд України лише закріпив порушення права заявника на справедливий судовий розгляд, його права на захист, права на мовчання та права не свідчити проти себе. Відповідно, було порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

68. Статтею 41 Конвенції передбачено:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливий сатисфакцію.»

А. Шкода

69. Заявник вимагав 10 000 євро відшкодування моральної шкоди та вимагав повторного розгляду своєї справи.

70. Уряд вважав, що до компетенції Суду не належить розгляд зазначеного екстраординарного провадження, або, як наслідок, питання щодо будь-яких страждань, яких заявник зазнав внаслідок такого провадження.

71. Суд зазначає, що коли особу було засуджено судом за результатами судового розгляду, який не відповідав вимогам Конвенції щодо справедливості, належним способом виправлення такого порушення може в принципі

бути новий розгляд, перегляд або відновлення провадження за вимогою заявника (див., наприклад, рішення у справі «Леонід Лазаренко проти України» (*Leonid Lazarenko v. Ukraine*), заява № 22313/04, п. 65, від 28 жовтня 2010 року). У цій справі зазначене судове провадження стосувалося повторного розгляду кримінальної справи щодо заявника на підставі рішення Суду, ухваленого на користь заявника. Проте, як було встановлено вище, такий повторний розгляд не відповідає вимогам статті 6 Конвенції. За таких обставин Суд вважає, що встановлення порушення не становить належну справедливу сатисфакцію згідно зі статтею 41 Конвенції за моральну шкоду, якої зазнав заявник. Ухвалюючи рішення на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 5 000 євро відшкодування за цим пунктом.

72. Більше того, можливість повторного розгляду справи, як це передбачено законодавством України, залишається доступною для заявника у разі подання ним відповідної заяви. При такому повторному розгляді мають бути дотримані матеріальні та процесуальні гарантії, закріплені у статті 6 Конвенції, та повністю враховані висновки Суду у цій справі та у вищенаведеному рішенні у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*).

В. Судові та інші витрати

73. Заявник також вимагав 4 032 євро компенсації судових та інших витрат, понесених під час провадження у національних судах, та 6 720 євро – понесених під час провадження у Суді.

74. Уряд вважав судові та інші витрати, понесені під час провадження у національних судах, такими, що не стосуються цієї справи, оскільки вони були пов'язані з відшкодуванням за раніше встановлені порушення. Водночас Уряд стверджував, що сума, яка вимагається за представництво інтересів заявника у Суді, є надмірною. Уряд вважав, що вимоги за цим пунктом також слід відхилити.

75. Згідно з практикою Суду заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір – обґрунтованим. У цій справі, зважаючи на наявні у нього документи та вищезазначені критерії, а також надану заявнику юридичну допомогу, Суд вважає за належне присудити заявнику 5 000 євро, що включають в себе компенсацію усіх судових та інших витрат.

С. Пеня

76. Суд вважає за належне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. Оголошує решту скарг у заяві прийнятними;
 2. Постановляє, що було порушення пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції;
 3. Постановляє, що:
 - (а) упродовж трьох місяців з дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити заявникові нижченаведені суми, які мають бути конвертованими у валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу:
 - (i) 5000 (п'ять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися;
 - (ii) 5000 (п'ять тисяч) євро компенсації судових та інших витрат та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися;
 - (b) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (simple interest) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати і до якої має бути додано три відсоткові пункти;
 4. Відхиляє решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.
- Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 30 квітня 2015 року відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
(*Claudia Westerdiek*)
Секретар

Марк Віллігер
(*Mark Villiger*)
Голова

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

«ШАБЕЛЬНИК ПРОТИ УКРАЇНИ (№ 2)»

(Заява № 15685/11)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

1 червня 2017 року

Це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Шабельник проти України (№ 2)»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Ангеліка Нуссбергер (*Angelika Nußberger*), Голова,

Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*),

Андре Потоцький (*André Potocki*),

Фаріс Вежабовіч (*Faris Vehabović*),

Йонко Грозев (*Yonko Grozev*),

Карло Ранцоні (*Carlo Ranzoni*),

Мартінш Мітс (*Mārtiņš Mīts*), судді,

та Мілан Блашко (*Milan Blaško*), заступник Секретаря секції,

Після обговорення за зачиненими дверима 25 квітня 2017 року постановляє таке рішення, що було ухвалено у той день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою № 15685/11, яку 28 лютого 2011 року подав до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянин України Дмитро Григорович Шабельник (далі – заявник).

2. Заявника представляв пан А. Бущенко, юрист, який практикує у м. Києві. Уряд України (далі – Уряд) представляв його Уповноважений пан Іван Ліщина (у більшості випадків), Міністерство юстиції.

3. Заявник скаржився на несправедливість проваджень, у яких Верховний Суд України залишив без змін рішення щодо його засудження на основі рішення Суду у попередній справі «Шабельник проти України (Shabelnik v. Ukraine)» (№ 16404/03, рішення від 19 лютого 2009 року).

4. 6 квітня 2011 року про заяву було повідомлено Уряд.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився 1979 року; нині він відбуває покарання у вигляді позбавлення волі в м. Житомир, Україна.

A. Кримінальне провадження щодо заявника

6. У жовтні 2001 року у власній квартирі було вбито пані К. У грудні 2001 року було викрадено та вбито неповнолітню пані С.

7. 10 грудня 2001 року заявника було затримано за підозрою у викраденні неповнолітньої С. з метою вимагання коштів від її батьків, а також у її вбивстві. 17 грудня 2001 року у зв'язку з цими звинуваченнями заявникові призначили адвоката.

8. 25 грудня 2001 року pana K., сина покійної пані K., було допитано як свідка; він зізнався у вбивстві власної матері. Наступного дня він відмовився від власних свідчень.

9. 15 лютого 2002 року заявника нібито за власним бажанням було допитано як свідка про обставини смерті пані K. Під час допиту, який проходив без адвоката, заявник зізнався у вбивстві пані K. Заявник повідомив, що у місцевій газеті він прочитав оголошення про те, що пані K. хотіла купити квартиру у Житомирі. Він вирішив пограбувати її, виходячи з припущення, що у неї вдома зберігаються кошти для придбання квартири. Жертва дозволила увійти йому до власної квартири. У ході розмови жертва розповіла заявнику, що вона перебуває у стані конфлікту із сусідкою через виробництво останньою сосисок, яким вона займається у будівлі. Крім того вона розповіла йому про непрості відносини з її невісткою. Коли заявник почав погрожувати їй та вимагати гроші, вона сказала йому, що у неї нічого немає, оскільки вона розмістила оголошення на прохання друга, який живе в іншому місті та хоче придбати квартиру в Житомирі. Після цього заявник з метою приховати спробу пограбування вбив жертву.

10. У протоколі допиту заявника зазначено, що його попередили про обов'язок повідомити все, що йому відомо про справу, про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за дачу завідомо неправдивих свідчень, а також про положення Конституції, що гарантує право не свідчити проти себе.

11. 16 лютого 2002 року заявник, досі перебуваючи у статусі свідка, без участі адвоката брав участь у реконструкції злочину на місці нападу на пані K. 18 та 22 лютого 2002 року його було знову допитано про напад без адвоката.

12. 22 лютого 2002 слідчий у справі запросив висновок психіатрів з низки питань, а саме:

- (i) чи страждав заявник від психічних розладів;
- (ii) чи був заявник осудним у момент вчинення злочинів, у яких він обвинувачується, а також на момент проведення оцінювання;
- (iii), якщо експерти встановили, що заявник страждав від психічних розладів або тимчасового порушення розумових здібностей у момент вчинення злочину, чи усвідомлював він значення своїх дій та чи може він контролювати їх; а також
- (iv) чи заявник потребує примусового психіатричного лікування.

13. 25 лютого 2002 року слідчий прокуратури порушив проти заявника кримінальну справу за обвинуваченням у вбивстві пані К. та об'єднав її з кримінальною справою стосовно викрадення і вбивства С. З матеріалів, наданих заявником, випливає, що у цей самий день йому було надано процесуальний статус обвинуваченого і він вперше отримав можливість проконсультуватися з адвокатом щодо звинувачень, висунутих за напад на пані К. Стаття 42 Кримінального процесуального кодексу передбачає пояснення усіх процесуальних прав особі, яка набула статусу обвинуваченого, зокрема права зберігати мовчання та права на адвоката.

14. 5 березня 2002 року група з фахівців-психіатрів оглядала заявника та підготувала звіт про його психічний стан, зазначивши, що він був осудним як на момент вчинення стверджуваних злочинів, так і на момент оцінювання. Відповідно до звіту, у ході бесіди з фахівцями описання заявником вбивства пані К. повністю збігалися з описанням вбивства, наданого заявником слідчому («обстоятельства его подготовки и убийства... излагает так, как излагал в ходе следствия»). Фахівці також зазначили, що, описуючи вбивство, він говорив так, ніби повторював вивчений напам'ять текст, і мовчав тоді, коли його переривали та просили надати подробиці або пояснення. Вони прийшли до висновку, що заявник перебував у здоровому глузді.

15. Заявник постав перед судом у Житомирському обласному апеляційному суді, який має право бути судом першої інстанції (далі – суд), оскільки заявник був звинувачений у вбивстві за обтяжуючих обставин, у вчиненні злочину, за який передбачено можливе довічне позбавлення волі. У ході судового розгляду заявник стверджував, що він не був винен у обох вбивствах, але визнав себе винним у викраденні пані С. Він заявив, що у день вбивства К. зустрів знайомого з дитинства пана М. на вулиці. Пан М. сказав йому, що він убив пані К. Щоб перевірити сказане паном М., заявник пішов до квартири пані К. і побачив там її труп; за його твердженнями, він не мав жодного відношення до пограбування і вбивства.

16. 11 липня 2002 року суд визнав заявника винним у викраденні, вимаганні та вбивстві пані С. Крім того він був визнаний винним у пограбуванні і вбивстві пані К. Суд засудив його до довічного ув'язнення. Засуджуючи заявника за пограбування та вбивство пані К, суд в основному ґрунтувався на:

- (i) початковому визнанні вини заявником;
- (ii) звіті з місця злочину, у якому було зазначено, що розташування речей у квартирі жертви, розстановка меблів і положення її тіла відповідають свідченням заявника;
- (iii) медичних доказах того, що одяг і травми жертви відповідають зізнанням заявника;

(iv) свідченнях пані О. К., знайомої жертви, яка заявила, що вона дійсно просила жертву розмістити оголошення щодо придбання квартири від власного імені;

(v) свідченнях пані В. С., сусідки жертви, яка заявила у суді, що вона має бізнес із виробництва сосисок поряд з квартирою жертви, а також те, що у неї був конфлікт з жертвою з цього приводу;

(vi) свідченнях сина і невістки жертви щодо того, що відносини між жертвою і невісткою були напруженими;

(VII) доказах, наданих експертом, про те, що не можна виключати того факту, що травми жертви були завдані ножом, який було знайдено вдома у заявника.

17. 10 жовтня 2002 року Верховний Суд, засідаючи як касаційний суд, залишив вирок заявника без змін.

Б. Перша справа заявника у Суді

18. 2 квітня 2003 року заявник подав до Суду заяву (№ 16404/03), у якій він стверджував, зокрема, що суд засудив його за вбивство пані К., спираючись на викривальні показання, здобуті з порушенням його права «на мовчання» та права не свідчити проти себе, і що йому перешкождали в ефективному здійсненні права на захист під час допитів на досудовому етапі провадження.

19. 19 лютого 2009 року Суд визнав заяву частково прийнятною та встановив порушення пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції. Зокрема, Суд зазначив таке:

«58. Суд повторює, що, зокрема, у випадках, коли йдеться про позбавлення свободи, інтереси правосуддя вимагають забезпечення юридичного представництва (див. справу «Бенгем проти Сполученого Королівства (*Benham v. the United Kingdom*)», № 19380/92, пункт 61, рішення від 10 червня 1996 року). Крім того, Суд зазначає, що українське законодавство передбачає обов'язкове представництво захисником інтересів осіб, яким у разі засудження судом загрожує довічне ув'язнення. Саме в такій ситуації опинився заявник, адже, коли йому вже було пред'явлено обвинувачення у вчиненні вбивства, пред'явлення обвинувачення у другому вбивстві означало, що йому могло загрозувати довічне ув'язнення... Суд вважає, що в зазначений період інтереси правосуддя вимагали юридичного представництва заявника.

59. Крім того, ... обставини справи свідчать про те, що слідчі органи домоглися від нього показань у супереч його волі. Хоча заявник не довів фактів фізичного тиску на нього з боку слідчих, той факт, що в рамках цього самого провадження інша особа також зізналась у вбивстві пані К. і відмовилася від своїх показань, посилює тиск з боку того

самого слідчого, може породжувати обґрунтовані сумніви щодо методів роботи слідчого у цій справі. Крім того, заявник, якого попередили про кримінальну відповідальність за відмову давати показання й одночасно поінформували про право не свідчити проти себе, міг, як він стверджує, справді розгубитися, не розуміючи наслідків відмови давати показання, особливо за відсутності допомоги захисника під час допиту. Слід також зазначити, що, хоча під час розгляду справи в суді заявник відмовився від своїх показань, обвинувальний вирок у його справі про вбивство пані К. якщо не виключно, то вирішальною мірою ґрунтувався на цих самовикривальних показаннях. Ці показання справді не містили жодної інформації, яка б ще не була відома слідчим (на відміну від ситуації у справі з викраденням і вбивством С., у якій заявник показав працівникам міліції місце, де було сховано тіло вбитої), і були отримані за непевних обставин та з очевидним порушенням права заявника на захист. (Справа «Шабельник проти України», згадана вище).

20. Рішення у справі *«Шабельник проти України»* (згадане вище) набуло статусу остаточного 19 травня 2009 року.

В. Повторне вивчення справи заявника після рішення у першій справі «Шабельник проти України»

1. Етап перший: повторне відкриття проваджень

21. Адвокат заявника (пан Бущенко), подав заяву до Верховного Суду про перегляд кримінальної справи заявника з огляду на перше рішення Суду у справі *«Шабельник проти України»* (згадане вище). Він звернувся до Верховного Суду з проханням скасувати рішення суду першої інстанції і власне рішення від 2002 року, яке залишає без змін початкове засудження. Також він клопотав про власну присутність та присутність заявника у ході вивчення запиту.

22. Прокуратура також звернулася до Верховного Суду з проханням про перегляд справи. Вона просила Верховний Суд змінити рішення суду першої інстанції і рішення Верховного Суду від 2002 року, прибравши посилення на записи допиту заявника як свідка про вбивство пані К. та на результати реконструкції злочину на місці вбивства.

23. 30 квітня 2010 року Верховний Суд, засідаючи групою, що складалася з усіх суддів кримінальної та військової палат суду, частково задовольнила ці заяви, скасувавши власне рішення від 2002 року та спрямувавши справу на повторне вивчення колегією з трьох суддів Верховного Суду.

2. Етап другий: нове касаційне провадження у Верховному Суді

24. Проведення засідання Верховного Суду декілька разів призначалося та відкладалося; заявник про це був повідомлений відповідним чином. Слухання справи було остаточно призначене на 9 вересня 2010 року; заявника та пана Бущенко було повідомлено про це листом від 30 липня 2010 року. Ані заявник, ані пан Бущенко не клопотали про те, щоб заявника було доставлено з в'язниці на засідання Верховного Суду.

25. 9 вересня 2010 року Верховний Суд розглянув справу за відсутності заявника, але в присутності його адвоката і прокурора. Адвокат надав Верховному Суду інформацію; письмове викладення його зауважень було надано на розгляд Верховного Суду.

26. Відповідно до цього викладення, після повторення того, що визнання вини заявника та звіти щодо реконструкції мають бути визнані неприйнятними, адвокат надав власний аналіз доказів, що залишилися у справі. Він розглянув питання доказів причетності заявника до нападу на пані К., прагнучи довести, що вони неприйнятні або ненадійні. Зокрема він наголосив на таких тезах:

(i) у психіатричному звіті, в тій частині, де містилися ствердження заявника про вбивство пані К., яка була неконкретною та містила рішення фахівців щодо тверджень заявника, якого фахівці не були уповноважені робити, на відміну від ретельного фіксування цих виступів. У будь-якому випадку такий звіт використовувати неправильно, оскільки сторона захисту жодного разу не спілкувалася з психіатрами. Крім того, стверджувані твердження заявника, надані фахівцям, також неприйнятні, оскільки вони пов'язані з тими самими проблемами, що і зізнання, отримані за порушення його прав, передбачених Конвенцією;

(ii) що стосується інших доказів, зокрема протоколу обстеження місця злочину і доказів свідків, вони мали лише доказову цінність у контексті підтвердження тверджень заявника, але ці твердження мали бути визнані неприйнятними внаслідок рішення у першій справі Шабельника (згадана вище), інші докази свідків також не могли бути використані для обґрунтування вини заявника;

(iii) певні обставини, наприклад, той факт, що у квартирі пані К. не було знайдено жодних слідів перебування заявника, вказують на те, що заявник непричетним до вбивства.

27. У той же день Верховний Суд ухвалив власне рішення. Відповідно до нього, із сукупності доказів було виключено початкові свідчення заявни-

ка. Проте він постановив, що іншої частини доказів у матеріалах справи було достатньо, щоб підтримати висновок суду першої інстанції про те, що заявник вбив пані К., намагаючись приховати спробу пограбування.

28. Зокрема Верховний Суд підтвердив правильність дій суду першої інстанції у питанні покладання на: (i) докази, надані фахівцем від експерта про те, що не можна виключати того факту, що травми жертви були завдані ножем, який було знайдено вдома у заявника, і (ii) тверджень свідків (пані О. К., пані В. С. та «інших» щодо стверджуваного мотиву заявника для вбивства (див. пункт 16 вище).

29. На підтвердження своїх висновків Верховний Суд також послався на матеріали та обставини, на які суд першої інстанції безпосередньо не покладалася: (i) факт того, що «у ході психіатричної експертизи [заявник] розповів фахівцям про [вбивство пані К.] відповідно до обставин, встановлених судом [першої інстанції]»; (ii) визнання заявника в суді, що він відвідав квартиру жертви; і (iii) показання пані Г., сусідки жертви, яка заявила, що вона бачила заявника біля квартири жертви.

Верховний Суд прийшов до висновку, що, окрім порушень, наслідком яких стало виключення початкових зізнань заявника, не існувало жодних інших порушень кримінальних процесуальних норм, які б поставили під сумнів правильність висновків суду першої інстанції (апеляційного суду) про винність або юридичну кваліфікацію дій заявника. Слідчі органи і суд розглянули усі обставини справи, які могли б стосуватися правильного розгляду справи. Висновки суду першої інстанції ґрунтувалися на прийнятних і достатніх доказах.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Повторне відкриття проваджень після рішення Суду

30. Відповідні положення національного законодавства, що стосуються процедури повторного відкриття кримінального провадження відповідно до рішень Суду, можна знайти у справі «*Яременко проти України № 2*» (*Yaremenko v. Ukraine* (No. 2)) (№ 66338/09, пункти 34–36, рішення від 30 квітня 2015 року).

Б. Касаційні провадження

31. На той час Кримінально-процесуальний кодекс у редакції від 1960 року передбачав, що апеляційні суди мають діяти як звичайні суди у

справах, в яких потенційне покарання може бути довічним позбавленням волі, як це і було у справі заявника. У таких випадках Верховний Суд виступає судом першої та останньої інстанцій як з фактичного, так і з правового погляду. У відповідних положеннях зазначено таке:

Стаття 383. Судові рішення, які можуть бути перевірені в касаційному порядку

У касаційному порядку можуть бути перевірені:

- 1) вироки, ухвали і постанови апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції;

Стаття 386. Строки касаційного оскарження і внесення касаційного подання

«Касаційні скарги на судові рішення, зазначені у частині першій статті 383 цього Кодексу, можуть бути подані протягом одного місяця з моменту проголошення вироку чи оголошення оскаржуваних ухвали або постанови, а засудженим, який перебуває під вартою, – в той самий строк з моменту вручення йому копії вироку чи постанови ...»

Стаття 391. Особи, які беруть участь у розгляді справи в касаційному порядку

«... Клопотання засудженого, який утримується під вартою, про виклик його для дачі пояснень у разі касаційної перевірки судових рішень, визначених у частині першій статті 383 цього Кодексу, якщо воно подане в межах строку на касаційне оскарження, обов'язкове для суду касаційної інстанції.

Учасники судового розгляду, що з'явилися на судові засідання, мають право давати пояснення.

Стаття 395. Обсяг перевірки справи касаційним судом

«Касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними у справі та додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене. ...»

Стаття 396. Результати розгляду справи судом касаційної інстанції

«У результаті касаційного розгляду справи суд приймає одне з таких рішень:

- 1) залишає вирок, постанову чи ухвалу без зміни, а касаційні скарги – без задовільнення;
- 2) скасовує вирок, постанову чи ухвалу і направляє справу на нове розслідування або новий судовий або апеляційний розгляд;
- 3) скасовує вирок, постанову чи ухвалу і закриває справу;

4) змінює вирок, постанову чи ухвалу.

Стаття 398. Підстави для скасування або зміни вироку, ухвали чи постанови

Підставами для скасування або зміни вироку, ухвали чи постанови є:

- 1) істотне порушення кримінально-процесуального закону;
- 2) неправильне застосування кримінального закону;
- 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

Вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, може бути скасований або змінений і в зв'язку з односторонністю, неповнотою дізнання, досудового чи судового слідства або невідповідністю висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи. ...»

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

32. Заявник скаржився на те, що Верховний Суд у ході повторного розгляду його справи у касаційному провадженні порушив низку положень статті 6 Конвенції, у відповідних положеннях якої йдеться про таке:

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...

...

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

- (а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;
- (б) мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту;
- (в) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника –

одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

(г) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення...»

33. Оскільки вимоги пункту 3 статті 6 полягають у конкретних аспектах права на справедливий суд відповідно до пункту 1 статті 6, Суд вивчатиме скарги заявника відповідно до пунктів 1 та 3 статті 6 разом (див., наприклад, справу «Гефген проти Німеччини (Gäfgen v. Germany)» [ВП], № 22978/05, пункт 169, ЄСПЛ, 2010 рік).

А. Прийнятність

34. Суд зазначає, що, на відміну від справи *Яременка* (№ 2) (згадана вище, пункти 38–56), процедура у Верховному Суді України відбувалася у два етапи. Протягом першого етапу пленарний склад Верховного Суду на підставі рішення Суду у першій справі *Шабельника* (згадана вище) скасував рішення Верховного Суду від 2002 року, не змінивши засудження заявника, та відправив справу на повторний розгляд у рамках нового касаційного провадження. Протягом другого етапу інший склад Верховного Суду розглянув справу заявника в рамках касаційного провадження відповідно до стандартних правил кримінального порядку.

35. Скарги заявника стосуються лише другого етапу провадження. Сторони не оскаржують застосовність статті 6 до цього етапу. Більше того, оскільки Суд мав можливість зауважити, що в такому провадженні у відповідний час Верховний Суд мав повноваження розглядати як питання права, так і питання фактів, та був уповноважений розглядати докази та додаткові матеріали, безпосередньо надані сторонами. Це означало, що він міг залишити без змін, скасувати або змінити вирок суду першої інстанції або направити матеріали справи на новий розгляд (див., наприклад, справу «*Собко проти України (Sobko v. Ukraine)*», № 15102/10, пункт 76, рішення від 17 грудня 2005 року, та пункт 31 вище).

36. Відтак немає сумніву щодо застосовності статті 6 у цій кримінальній справі в контексті касаційного розгляду у Верховному Суді.

37. Суд зазначає, що ця заява не є явно необґрунтованою у розумінні пункту 3(а) статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

1. Доводи сторін провадження

(а) Заявник

(i) Стверджуване порушення пунктів 1 і 3 (с) та (d) статті 6 з огляду на те, що Верховний Суд покладался на психіатричний звіт та інші докази у справі

38. Незважаючи на те, що Верховний Суд нібито виокремив визнання вини заявника із сукупності доказів, фактично він опосередковано покладался на інформацію, що міститься у його свідченнях, для підтвердження власних висновків. Зокрема Верховний Суд визнавши правдивими, залишив без змін фактичні висновки суду першої інстанції про вбивство К., які ґрунтувалися лише на свідченнях заявника, щодо яких Суд вже визнав порушення пунктів 1 і 3 статті 6 у власному рішенні в першій справі Шабельника (згадане вище, пункт 58).

Посилаючись на рішення Суду у справі «Аллан проти Сполученого Королівства (*Allan v. the United Kingdom*)» (№ 48539/99, ЄСПЛ 2002-IX) та рішення Верховного Суду Сполучених Штатів у справі «Естелл проти Сміта (*Estelle v. Smith*)» (451 US 454 (1981)), заявник стверджував, що покладання Верховного Суду на психіатричний звіт поставив під сумнів саму суть його права зберігати мовчання та отримати правову допомогу. Зокрема вперше правову допомогу у вигляді адвоката йому було надано у зв'язку зі звинуваченням у вбивстві пані К. лише 3 квітня 2002 року, тобто після проведення психіатричної експертизи. Відтак він не мав практичної можливості отримати правову допомогу до цієї експертизи. Крім того, йому не було повідомлено про його право зберігати мовчання під час цієї психіатричної експертизи.

Відповідно, заявник стверджував, що Верховний Суд порушив пункти 1 та 3 (с) статті 6.

39. Верховний Суд поклався на неперевірені твердження, що містилися у психіатричному звіті, та на свідчення свідка пана Г. навіть попри те, що твердження експертів та пана Г. не розглядалися захистом. Згідно з твердженнями заявника, за національним процесуальним законом Верховний Суд фактично не мав жодних повноважень викликати та заслуховувати свідків, тому заслуховування цих свідків вимагало повторного розгляду справи. Заявник вважає, що покладання Верховного Суду на ці твердження були порушенням пунктів 1 і 3 (d) статті 6.

(ii) Стверджуване порушення пункту 1 статті 6 з огляду на відсутність заявника під час слухання справи

40. Заявник стверджував, що принцип рівності сторін було порушено, оскільки він не був присутній на слуханнях Верховного Суду. Він стверджував, що його представник звернувся до Верховного Суду з проханням провести повторне слухання справи у пленарному складі (перший етап процедури в цьому суді) у присутності заявника. Тому Верховний Суд не мав підстав вважати, що заявник не бажав брати участь у другому етапі провадження у цьому суді.

(iii) Стверджуване порушення пункту 1 статті 6 та пункту 3 (а) та (b) статті 6 через те, що Верховний Суд міг дотримуватися процедури, не передбаченої національним законодавством без попередження заявника

41. Заявник стверджував, що Верховний Суд не лише оцінив правомірність рішення суду першої інстанції в контексті рішення у першій справі Шабельника (згадане вище), але й здійснив переоцінювання всієї сукупності доказів і на її основі досяг власного нового висновку про вину заявника, який він не мав повноважень робити відповідно до національного законодавства. За словами заявника, у касаційному провадженні Верховний Суд міг лише перевірити справедливність висновків суду першої інстанції. Якщо він виявив, що ці висновки ненадійні з огляду на необхідність вилучення зізнань заявника із сукупності доказів, він мав передати справу на повторний розгляд. Він не міг замінити висновків суду першої інстанції власними фактичними висновками. Заявник не був жодним способом попереджений, що Верховний Суд буде приймати таку процедуру, а не передавати справу на повторний розгляд. Відповідно заявник стверджував, що Верховний Суд не був «судом, встановленим законом» у розумінні пункту 1 статті 6, і мало місце порушення пункту 3 (а) та (b) статті 6.

(б) Уряд

42. Уряд оскаржував аргументи заявника і наполягав на відсутності будь-якого з порушень Конвенції, про які стверджував заявник.

43. Зокрема стосовно скарг, передбачених пунктами 1 та 3 (d) статті 6, Уряд стверджував, що заявник не звертався з проханням заслухати будь-яких свідків під час засідань Верховного Суду навіть попри те, що, на відміну від тверджень заявника, цей Суд мав можливість запрошувати та заслуховувати їх.

44. Уряд стверджував, що заявник не подавав прохання про особисте відвідування слухання касаційного провадження Верховним Судом, окрім того на слуханні він у будь-якому разі був представлений його адвокатом. Відтак рівноправності між сторонами було дотримано.

45. Що стосується скарг, передбачених пунктами 1 і 3 (а) та (b) статті 6, Уряд стверджував, що Верховний Суд залишив без змін засудження заявника щодо звинувачень, відповідно до яких його було засуджено під час попередніх проваджень. Заявник повинен був знати, що Верховний Суд розглядатиме справу у повному обсязі на другому етапі процедури розгляду справи. Тому заявник мав достатньо часу та можливості підготувати та представити свою справу, яким він скористувався відповідно до змісту зауважень адвоката (див. пункт 26 вище).

2. Оцінка Суду

46. Суд зауважує, що як і в справі *Яременка* (№2) (згадана вище), проблема полягала у процедурі розгляду справи Верховним Судом після винесення Судом рішення на користь заявника у кримінальній справі. У тому випадку Суд постановив таке: (згадано вище, пункт 66):

«Верховний Суд України ... вирішив, що первинні визнавальні показання заявника були єдиним порушенням у кримінальній справі щодо нього та що виключення цих доказів не вплине на переконливість решти доказів у справі.

На думку Суду, це останнє питання саме по собі вимагає ретельного розгляду доказів у цій справі в межах повного нового розгляду, а не в рамках дуже обмеженого перегляду, здійсненого Верховним Судом України».

47. Суд зауважує, що у цій справі Верховний Суд виключив зізнання заявника із сукупності доказів, але дійшов висновку, що інших доказів було достатньо для того, щоб визнати заявника винним у пограбуванні та вбивстві пані К.

48. Проте Суд усвідомлює той факт, що у цій справі процедура Верховного Суду суттєво відрізнялася від процедури, яка застосовувалася у справі *Яременка* (№ 2) (згадана вище). Зокрема в той час, як у попередньому випадку Верховний Суд продовжував чітко посилалися на визнання заявника, які було отримано з порушенням його прав згідно з Конвенцією (там само, пункти 32 і 66), у цій справі Верховний Суд, залишаючи без змін засудження заявника, не зробив жодного прямого посилання на будь-яке його свідчення працівникам правоохоронних органів. Покладання Верховним Судом на його ствердженні свідчення психіатрам (див. вище пункти 14 та 29) є окремим питанням, яке Суд розгляне нижче.

49. Крім того, на відміну від справи *Яременка* (№ 2) (там само, пункти 31 та 32), у цій справі процедура проходила в межах двох дуже чітких етапів,

серед яких другим було касаційне провадження, яке проводилося відповідно до стандартних правил кримінального порядку, відповідно до яких Верховний Суд загалом мав широкі повноваження для розгляду як питання права, так і питання фактів (див. пункт 35 вище).

50. Проте спосіб дотримання такого порядку у цій справі суперечив вимогам статті 6 Конвенції з таких причин.

51. Суд зауважує, що заявник у Верховному Суді стверджував, ніби протоколи обстеження місця злочину та свідчення свідків, які підтверджували причетність заявника до нападу на пані К, як зазначалося у його свідченнях, не могли служити підставою для залишення його вироку без змін після того, як ці свідчення було виключено із сукупності доказів, оскільки єдиною доказовою цінністю цих звітів та свідчень свідків було підтвердження причетності заявника до злочину, яка підтверджувалася лише його власними свідченнями, котрі зараз стали виключеними (див. пункт 26 (ii) вище).

52. Проте колегія Верховного Суду досі покладалася на ці докази та свідчення свідків, не надаючи жодної відповіді на аргументи заявника навіть попри те, що вони були конкретними і, за обставин справи, дуже доцільними та важливим.

53. Що стосується покладання Верховного Суду на психіатричний звіт, Суд зауважує, що психіатри обмежувались спостереженням того, що заявник говорив так, ніби повторював вивчений напам'ять текст, повторював їм описання вбивства пані К. аналогічно до того, як він розповідав його слідчому, і мовчав тоді, коли його просили надати подробиці або пояснення (див. вище пункт 14).

Верховний Суд, не передавши справу на повний повторний розгляд, використав ці твердження психіатрів з метою встановлення того факту, що заявник вчинив *actus reus*, об'єктивний акт злочину, у якому його було обвинувачено, попри те, що сфера застосування фахової експертизи, про яку йде мова, обмежувалася встановленням його осудності та психічного стану на той момент часу. Більш того, Верховний Суд вважав за доцільне покладатися на дещо нечіткі твердження експертів, зроблені в іншому контексті, для встановлення того факту, що заявник вчинив вбивство пані К. Відтак рішення покладатися на психіатричні докази спричинило порушення вимог справедливого судового розгляду.

54. Суд вважає, що аргументація Верховного Суду та порядок, якого він дотримувався, не відповідали вимогам справедливості, передбаченим пунктом 1 статті 6 Конвенції.

55. Таким чином, має місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

56. З огляду на вищевикладені висновки Суд вважає, що його висновок у справі Яременка (№ 2) (згадана вище) (див. вище пункт 46) також стосується і цієї справи, оскільки за конкретних обставин справи тільки її повний повторний розгляд може створити належний майданчик для ретельного вивчення впливу виключення зізнань заявника на доказовість інших доказів про напад на пані К.

57. З огляду на викладені вище висновки Суд вважає, що необхідності розглядати інші подання заявника щодо справедливості провадження у Верховному Суді немає.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

58. Статтею 41 Конвенції передбачено:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє законодавство відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода

59. Заявник вимагав компенсації у вигляді 10000 євро моральної шкоди.

60. Уряд наполягав на відсутності причинного зв'язку між вимогою щодо моральної шкоди та стверджуваними порушеннями.

61. Суд зазначає, що якщо особу засуджено за результатами судового процесу, який не відповідав вимогам Конвенції щодо справедливості, належним способом виправлення такого порушення у принципі може бути повторний розгляд або перегляд справи відповідно до Конвенції у разі надходження відповідного клопотання (див., наприклад, справу *Яременка* (№ 2), згадану вище, пункт 71). У цій справі провадження, що є предметом розгляду, стосувалося перегляду кримінальної справи заявника на основі рішення Суду на користь заявника. Проте, як зазначено вище, цей перегляд не відповідає вимогам статті 6. За цих обставин Суд доходить висновку, що встановлення факту порушення не є достатньою справедливою компенсацією відповідно до статті 41 Конвенції про компенсацію моральної шкоди, заподіяної заявнику. Ухвалюючи рішення на основі справедливості, Суд присуджує заявнику 5000 євро за цим пунктом.

62. Крім того, у разі надходження відповідного клопотання заявник має можливість на повторний судовий розгляд його справи, як це передбачено законодавством України. Такий повторний розгляд має дотриму-

ватися матеріальних і процесуальних гарантій, передбачених статтею 6 Конвенції, а також повністю враховувати висновки Суду у цій справі та в рішенні Суду у першій справі *Шабельника* (згадана вище).

Б. Судові та інші витрати

63. Заявник також вимагав 8064 євро як компенсацію за витрати на провадження в національних судах і 5376 євро за судові та інші витрати, пов'язані з провадженням у Суді.

64. Уряд стверджував, що витрати, понесені у ході проваджень у національних судах, не мають значення, оскільки вони стосувалися виконання попереднього рішення Суду, а відтак і зусиль щодо виправдання заявника, а не зусиль на запобігання або виправлення порушень. Крім того, Уряд стверджував, що сума, яка вимагалася для представництва заявника у Суді, була надмірною. Він стверджував, що вимоги за цим пунктом також повинні бути відхилені.

65. Згідно з практикою Суду заявник має право на компенсацію судових та інших витрат лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір – обґрунтованим. У цій справі, беручи до уваги наявні документи та виходячи із зазначених вище критеріїв, Суд вважає за доцільне присудити 6000 євро покриття витрат за усіма пунктами.

С. Пеня

66. Суд вважає за належне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* скаргу прийнятною;
2. *Постановляє*, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції;
3. *Вирішує*, що

(а) упродовж трьох місяців від дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має сплатити заявнику наведені нижче суми; ця

сума має бути конвертована у валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

(i) 5000 євро (п'ять тисяч євро), а також будь-який податок, якщо такий може бути стягнуто з цієї суми як компенсацію моральної шкоди;

(i) 6 000 євро (шість тисяч євро), а також будь-який податок, якщо такий може бути стягнуто з цієї суми як компенсацію судових та інших витрат;

(б) зі впливом зазначеного тримісячного строку і до остаточного розрахунку на зазначені вище суми нараховуватиметься простий відсоток (simple interest) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, до якої має бути додано три відсоткові пункти;

4. Відхиляє решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 1 червня 2017 року відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Мілан Блашко
Заступник Секретаря Секції

Ангеліка Нуссбергер
Голова

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на Європейському континенті. Вона об'єднує 47 держав-членів, 28 з яких є членами Європейського союзу. Усі держави-члени Ради Європи підписали Європейську Конвенцію з прав людини - договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за дотриманням Конвенції державами-членами.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE